

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI)**

**ÇAĞDAŞ İRAN ŞAİRİ EBÛ'L- KÂSİM-İ LÂHÛTÎ'NİN HAYATI,
ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERRUH SADİGHZADEH

ANKARA – 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI)**

**ÇAĞDAŞ İRAN ŞAİRİ EBÛ'L- KÂSİM-İ LÂHÛTÎ'NİN HAYATI,
ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERRUH SADİGHZADEH

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ABDÜSSELAM BİLGİN**

ANKARA – 2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI)

FERRUH SADİGHZADEH

ÇAĞDAŞ İRAN ŞAİRİ EBÛ'L- KÂSİM-İ LÂHÛTÎ'NİN HAYATI,
ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. ABDÜSSELAM BİLGİN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ:

ADI VE SOYADI

İMZASI

TEZ SINAVI TARİHİ: -----

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı
Ferruh SADİGHZADEH

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR	VIII
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	IX
GİRİŞ	1
1. KAÇARLAR DEVRİNDE İRAN’IN SOSYAL VE SİYASAL DURUMU	1
2. ÇAĞDAŞ İRAN ŞİİRİNİN GELİŞİMİ	19
2.1. Meşrutiyet Dönemi İran Şiiri	19
2.2. Meşrutiyet Dönemi İran Şairleri	34
BİRİNCİ BÖLÜM	52
1. EBÛ’L- KÂSİM-İ LÂHÛTÎ’NİN HAYATI	52
2. EBÛ’L- KÂSİM-İ LÂHÛTÎ’NİN ESERLERİ	66
3. EBÛ’L- KÂSİM-İ LÂHÛTÎ’NİN DİLİ, ÜSLUBU VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ	85
İKİNCİ BÖLÜM	105
1. EBÛ’L- KÂSİM-İ LÂHÛTÎ’NİN SEÇİLMİŞ ŞİİRLERİNİN FARŞÇA METİNLERİ VE TERCÜMELERİ	105
1. Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Millî Marşı (Marş)	106
2. Âmin	109
3. Dünyanın Sahibi	112
4. Sessiz Dudaklar	114
5. Dikenli Kirpik	116
6. Rubailerinden Bir Örnek	118

7. Dubeytilerinden Örnekler -----	121
8. Sonsuz Yârim -----	123
9. Romain Rolland'a -----	125
10. Çiftçilerin Marşı -----	127
11. Erkeklik -----	128
12. Can Şarkısı -----	129
13. Bitâp Kul -----	130
14. Şevçenko'ya Cevap -----	135
15. İnsanlığın Anlamı -----	140
16. Yârin Fotoğrafı -----	142
17. Siyah Lâle -----	143
18. Hayatımın Semeresi -----	144
19. Yârin Gamzesi -----	145
20. Aşkî Terk Etmek -----	145
21. Seni gördüm -----	146
22. Emekçinin Kelime-i Şehâdeti -----	147
23. Elim Kırık -----	148
24. İlham ve Âsâ -----	150
25. Özgürlük Katili Ordu -----	152
26. İnsanlığın Dev İle Savaşı -----	154
27. Şarap ve Kadeh -----	156
28. Aşk ve Özgürlük -----	158
29. Gönül Kadehi -----	159
30. İnsafsız Put -----	161

31. Biz Olmadan -----	163
32. Tacik Güzeli -----	165
33. Sözün Cevheri -----	166
34. Dürüstlüğün Karşılığı -----	168
35. Yâr Benimledir -----	170
36. Aceleye Gerek Yok -----	171
37. Hiçbir Şey Değil -----	173
38. Özgürlük -----	175
39. Fedakârlık Yapalım -----	178
40. Bülbüllerin Yuvası -----	180
41. Gülün Ömrü -----	182
42. Yanka Kupala -----	185
43. Ey Rakipler -----	189
44. Ümitsiz -----	191
45. Aşk Sanatı -----	192
46. Ne yapılabilir? -----	195
47. Şehadet -----	197
48. Kör Şaire -----	200
49. Kurtarıcı Bulundu -----	203
50. Muhabbet -----	205
51. Ey Vatan -----	207
52. Dünya Savaşı Yetimlerine -----	210
53. Daha Ne İstiyor? -----	215
54. Ressam ve Şair -----	217

55. Kır Saçlı Gençler -----	219
56. Kervanın Ateşi -----	221
57. Eşek Aynı Eşektir -----	224
58. Güneşim -----	227
59. Savaş Bahanesi -----	229
60. Canım Doğuya Kurban -----	231
61. Doğu'nun Putu -----	234
62. Gönlün İntikamı -----	236
63. Kavuşma Mucizesi -----	238
64. Ara Sırada Olan Lütuf -----	239
65. Ben Hariç -----	241
66. Sonbaharı Olmayan Bahar -----	242
67. Vefâ Sınavı -----	245
68. Yavaş Yavaş -----	247
69. Hapisteki Kuşlar -----	249
70. İçimdeki Sır -----	251
SONUÇ -----	253
KAYNAKÇA -----	255
ÖZET -----	259
ABSTRACT -----	260
GENEL DİZİN -----	261
EKLER -----	267

ÖNSÖZ

Edebiyat, toplumların aynası niteliğindedir. Bir toplumu anlamak isteyenler, onların edebiyatını inceleyerek çokça fikir edinebilirler. İnsanların yaşayışları, dinî inanışları ve siyasî görüşleri edebiyata da yansır. Bu nedenle toplumların yapısının değerlendirilebilmesi için o toplumların edebî eserlerinin görünür hale getirilmeleri ve insanların yararlanabilecekleri birer kaynak haline dönüştürülmeleri gerekir. Toplumların arasındaki bağı güçlendirmek ve bu yolla dünya barışına katkıda bulunmak için, onların birbirlerini daha yakından tanımaları ve bunun için de farklı kaynakların karşılıklı olarak toplumun bütün kesimlerinin yararlanabilecekleri hale getirilmesi gerekmektedir.

Bu motivasyondan hareketle bu yüksek lisans tezinde, Türkiye’de üzerinde yeteri kadar çalışma yapılmamış olan İran’ın ve yakın coğrafyamızın edebî ve siyasî dünyasında önemli bir yere sahip olup, Fars şiirinde realizm akımının öncüsü sayılan Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin hayatını, eserlerini ve edebî kişiliğini ortaya çıkarmaya çalıştık.

Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî, gençlik çağlarından itibaren özgürlük yanlısı bir edebiyatçı olarak Fars edebiyatında kendine özgü bir edinmiştir. Siyasî düşüncelerinin ve edebî kişiliğinin oluşumundaki en büyük etken ise Rusya’da yaşanan Bolşevik Devrimi’dir. İran’da verdiği mücadele neticesinde uzun yıllar sürgün hayatı yaşayan şair, özellikle Rusya’da kaldığı uzun dönemde Rus edebiyatçıların eserlerinden ve görüşlerinden oldukça etkilenmiştir.

Bu çalışmanın giriş bölümünde şairin yaşadığı yüzyılda İran'ın içinde bulunduğu karmaşık sosyal ve siyasal olaylar ağını özetlemeye çalıştık. Bu döneme ait edebî gelişmelerden ve dönemin edebî özelliklerinden bahsederek önde gelen edebiyatçılarından söz ettik. Çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde ise Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin hayatını inceledikten sonra şairin edebî kişiliği ve şiirleri üzerinde yoğunlaştık ve bu şiirlerinden seçtiğimiz örnekler ile şairin yeteneklerini ve düşüncelerini aktarmaya çalıştık.

Bu çalışmada Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin yayımlanmış olan üç adet divânından istifade edilmiştir. Bu divânların görselleri tez çalışmasının son kısmında, 16,17 ve 18. ek olarak sunulmuştur. Bu tez çalışmasında, Lâhûtî divânının İran'da yapılan baskılarının daha kapsamlı ve aslına uygun olması sebebiyle, çoğunlukla Aḥmed Beşîrî'nin “Divân-ı Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî” adlı eseri ile Ğulâm Hüseyin Emîrî'nin “Guzide-yi Eş'âr-i Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî” adlı eserleri esas alınmıştır. Bahsi geçen divânları yayım tarihlerine göre şöyle sıralanabilir;

- 1- Moskova Yabancı Dilde Yayınlar Kurumu tarafından hazırlanan Lâhûtî Divânı, Moskova, 1957.
- 2- Aḥmed Beşîrî'nin yayımladığı Divân-ı Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî, Tahran, 1980.
- 3- Ğulâm Hüseyin Emîrî'nin hazırladığı Guzide-yi Eş'âr-i Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî, Kirmânşâh, 2005.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde öncelikle bana her zaman özveriyle yardımcı olan, edebî bilgisi ve bilimsel katkılarıyla tezin hazırlanması aşamasında bana yol gösteren, gerek lisans gerekse yüksek lisans öğrenciliğim boyunca Fars Dili ve Edebiyatı alanında sahip olduğu değerli ve engin bilgilerini benimle paylaşan saygıdeğer hocam ve yüksek lisans tez danışmanım Doç. Dr. Abdüsselam BİLGEN'e, ayrıca başta Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ olmak üzere, akademik eğitimim sırasında bana yol gösteren bütün hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, Eb'l- Kâsım-i Lâhûtî hakkındaki kaynakların ulaşılması güç olması sebebiyle gerek şairin divnları, gerekse diğer kaynakların temininde bana yardımcı olan arkadaşlarıma ve hocalarıma, ayrıca hayatım boyunca bana her zaman destek olan aileme teşekkür ediyorum.

Ferruh SADİGHZADEH

Ankara – 2018

KISALTMALAR

a.g.d. : Adı geçen dergi

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

a.s. : Aleyhisselâm

A.Ü. : Ankara Üniversitesi

A.Ü.D.T.C.F. : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi

b. : Beyit

bkz. : Bakınız

bs. : Baskı

C. : Cilt

c.c. : Celle Celalühu

Çev. : Çeviren

h. : Hicrî

h.k : Hicrî Kâmeri

h.ş : Hicrî Şemsi

Haz. : Hazırlayan

M.E.B. : Millî Eğitim Bakanlığı

nkl. : Nakledilmiştir

s. : Sayfa

S.A.V : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

vb. : ve benzeri

vd. : ve devamı

yy. : Yüzyıl

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Bu çalışmada Farsça ve Arapça yer adlarının ve özel isimlerin Türkçeye aktarılmasında, aşağıda verilen Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

ا : e آ : â

ب : b

پ : p

ت : t

ث : s

ج : c

چ : ç

ح : h

خ : h

د : d

ذ : z

ر : r

ز : z

ژ : j

س : s

ش : ş

ص : ş

ض : ž

ط : t

ظ : z

ع : ‘

غ : ğ

ف : f

ق : k

ک : k

گ : g

ل : l

م : m

ن : n

و : v,û

ه : h

ی : y,î

GİRİŞ

1. Kaçarlar Devrinde İran'ın Sosyal ve Siyasal Durumu

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında İran, Moğol soyunun bir kolu olan ve geçmişleri Hulâgû Hân'a dayanan Kaçar (1779-1925) hanedanlığı tarafından yönetilmiştir.¹

İran'da 19. yüzyılda başlayan modernleşme hareketlerinde en önemli dönüm noktası Meşrutiyet hareketidir. İran'ın bu en belirgin batılılaşma hareketi Kaçarlar döneminde baş göstermiştir. Bu dönemde İran giderek bölgedeki siyasî, askerî ve ekonomik etkisini kaybederek zayıflarken aynı zamanda batılılar karşısında toprak kayıplarına da uğramıştır. Bu sıkıntılı süreçte batıdan gelen siyasî kavramlar ile de tanışmaya başlayan İran'da ortaya çıkan modernleşme süreci Meşrutiyet ile birlikte önemli ilerleme kaydetmiştir.²

İran, tarihi boyunca birçok değişime uğramıştır: Bunlar hanedan ve yönetim şekli değişiklikleri, toprak kazanımları ve kayıpları, dil, kültür ve hatta din değişiklikleridir. Kadim bir tarihe sahip olan bu ülke, her zaman yabancı devletlerin ve güç odaklarının ilgisini çekmiştir. İran, tarihinin her döneminde değişimlere ayak uydurmaya çalışmıştır fakat bu geçişler ve değişimler her zaman sancılı olmuştur.

¹ Bânû Nusret Tecrûbekâr, *İran Edebiyatında Şiir - Kaçarlar Dönemi*, Çev. Mehmet Kanar, 1995, s. 10.

² Hâsan Bâyburdî, *Târih-i Penâhendegân-i İran*, Tahran, 1970, s. 20.

İran'ın içinde bulunduğu karışık durum, ekonomik sıkıntılar ve hükümetin borç para almak için yabancılara vermiş olduğu imtiyazlar, 1906 Meşrutiyet devriminin ana nedenlerindendir. Ayrıca idarî uygunsuzluk, suiistimaller, zulüm, açlık, İranlıların dış dünyaya açılmaları, Fransız İhtilali'nin yaptığı etkiler, özellikle Osmanlı ve Kafkasya'daki fikir cereyanları ve bütün bunların yanında Nâşîru'd-dîn Şâh'ın para karşılığında 1890 yılında tütün işletmelerini İngilizlere vermesi, işi çığırından çıkarmıştır.³

Bütün bu gelişmelerin yanında İran'da dikkate değer bir aydınlanma söz konusuydu. Bir Doğu ülkesi olarak İran'da ilk olarak Kaçarlar Hanedanlığı zamanında Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye başlanmıştı. Bu öğrenciler Avrupa'yı görüp, inceleyerek yeni fikirlerle ülkelerine dönüyorlardı. Onlar da halkı aydınlatmaya çalışıp İran'da birçok değişikliğin yapılmasını düşünüyorlardı. Böylece İran halkının Avrupa hakkındaki bilgisi gittikçe artıyordu. İranlı entelektüeller, halkı meşrutî bir yönetim sistemini kabul etmeye hazırlıyorlardı.⁴

Şunu da unutmamak gerekir ki, hürriyet fikirlerinin gelişmesinde Osmanlı Devletinin rolü de göz ardı edilemez. Osmanlı'nın 1876'da Kânûn-ı Esâsî'yi ilân etmesi, bu uğurda verilen mücadeleler, II. Abdülhamid'in tutumu gibi gelişmeler İranlılar üzerinde çok büyük etki yaratmıştır. 1876'da Osmanlı Devleti'nde oluşturulan meşrutî yönetim her ne kadar istenilen başarıya ulaşamadıysa da İranlı aydınlar açısından oldukça önemlidir.⁵

³ Edward Browne, The Persian Revolution, Cambridge, 1910, s. 31.

⁴ Selda Kılıç, İran'da İlk Anayasa Hareketi "1906 Meşrutiyeti", A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: XX, Sayı:32, s.146.

⁵ Melikzâde, *Târîh-i İnkılâb-ı Meşrûtiyet-i İrân*, Tahran, 1328, s. 24.

Bu bağlamda bakıldığında özetle İran' a hürriyet fikrinin şu yollardan girdiği söylenebilir:

- Osmanlı'da görülen Avrupalılaşma hareketleri ve bu durumun İstanbul'da bulunan İran elçileri ile tüccarları tarafından takip edilmesi.
- İran'ın Avrupa'ya gönderdiği öğrenciler ve kendi üniversite düzeyindeki okullarına getirdiği Avrupalı öğretmenlerin etkisi.
- Avrupalıların, İran ile dostane münasebette bulunmaları, burada görev yapan büyükelçi ve konsolosların etkisi.
- Avrupa ile İran arasında yapılan telgraf hattı ve dolayısıyla İran halkının Avrupa ile daima temasta bulunup orada gelişen hürriyet olaylarından bilgiler elde etmesi ve bu olayları dikkatle takip etmesi.
- İranlı aydınlar tarafından ülke içinde ve dışında çıkarılan gazete ve dergilerin etkisi⁶.

1816 tarihinde Tebriz'de çıkan ilk Farsça gazete ile başlayan matbaacılık, ülkede okur-yazar sayısının artmasına yardımcı olurken, batıdan çeviri yolu ile gelen yeni fikir ve düşüncelerin okumuş sınıf ve halk arasında yayılmasını sağlamıştır.⁷

1851 yılında Tahran'da açılan Dârü'l-fünûn, Fransızlardan oluşan eğitim kadrosuyla, öğrencilerin yabancı dil öğrenmelerini teşvik ederek onların batı uygarlığı ve

⁶ Kılıç, a.g.m., s. 147.

⁷ Meliha Ülker Anbarcıoğlu, "Çağdaş İran Nazmında Edebî Türler", A.Ü. D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi., C.II., sayı 1, Ankara, 1971, s. 11.

kültürü ile yakın temas kurmalarında önemli rol oynamıştır. Batı medeniyetinin fikir ve düşünceleri, bu bilgi merkezinden bütün İran'a yayılmıştır.⁸

Nâşîru'd-dîn Şâh döneminin en önemli sorunu, yabancı ülkelere önemli imtiyazların verilmesi nedeniyle İran'ın her geçen gün Rus ve İngiliz sömürgesi haline gelmeye başlamasıdır. Bu dönemde, özellikle Rusya'nın 1813 yılında Kafkaslarda İranlıları ağır bir yenilgiye uğratması, İranlıların çok kötü şartlar içeren 1813 Gülistan Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalması, bunu müteakiben Ruslarla yeniden mücadeleye girerek yenilmesi, İran'ın daha ağır şartlarda hazırlanan -Gülistan Antlaşması şartlarını da içeren- Türkmençay Antlaşması'nı (1827) imzalaması ve buna bağlı olarak da Hazar Denizi'nde hiçbir hak iddia edememeleri ülke için bir yıkım olmuştur. Kuşkusuz Nâşîru'd-dîn Şâh, İran için birçok yararlı iş de yapmıştır. Siyasal açıdan yaptığı en önemli işlerden birisi, kısa sürmesine rağmen, ilk irtibatların çok eskilere dayandığı Osmanlı ile İran ülkeleri arasındaki ilişkilerin dostane bir platforma çekilmesine vesile olmasıdır.⁹

Gülistan ve Türkmençay antlaşmaları, İran'ın başka devletler ile arasında imzalamış olduğu en kötü ve en ağır sonuçları ihtiva eden antlaşmalardır. Bu antlaşmaların adeta İran İmparatorluğunu bitirdikleri söylenebilir. Bu açıdan bu antlaşmalar ve o dönemin siyasî ortamı, Osmanlı Devleti'nin son yılları ve o dönemde yaptıkları toprak kayıplarına ve kapitülasyonlara neden olan antlaşmalar ile benzerlik göstermekte olup her iki dönem de bu iki kadim imparatorluğun sonunu hazırlamıştır.

⁸ Anbarcıoğlu, a.g.m., s. 2.

⁹ Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 78.

Nâşîru'd-dîn Şâh, saltanatının ilk yıllarında önemsemediği reform ve ıslahat hareketlerini bir süre sonra bu gelişmeler nedeniyle uygulamaya koymuştur. İran halkı ise, Avrupa karşısında ne kadar geri kaldığını ve Rusya karşısında alınan mağlubiyetlerin asıl sebebinin ne olduğunu idrak etmeye başlamıştır. İran'ın batı düşüncesi ve uygarlığı ile ilişkilerini ilerletmesi sonucu, bu medeniyeti yakından izleyen aydın zümre, genel bir ıslahata gidilmesini istemiş ve bunu dönülmez bir dava olarak benimsemiştir.¹⁰

Nâşîru'd-dîn Şâh, İran'ın edebiyat, kültür ve sanatının yaygınlaştırılmasına ilgi duyuyordu. Kaçar devrinin ünlü şairleri daha çok onun zamanında yaşamışlardır. Şâhın kendisi de şiir söylemiş, resim yapmış ve Fransızca 'ya âşinâ olmuştur.

Dünyanın kıymetli kütüphanelerinden sayılan Kitâbhâne-i Saltanatî-i Îrân onun gayretiyle meydana gelmiştir. Bu kütüphane pek çok eşsiz eski yazma nüshaları ihtiva etmektedir.

Şâh'ın emriyle bütün illerin vali ve komutanları aracılığıyla İran şehir, kasaba ve köylerinin bilgilerini, her yörenin bilgin ve şairlerinin hal tercümelerini içeren ve İran coğrafyasının tanziminde çok faydalı kitaplar yazıldı.

¹⁰Anbarcıoğlu, a.g.m., s. 11.

Bu devrede basılan kitaplar, o dönemin hattatları tarafından yazılmış olup, şimdi onların nüshaları ancak kütüphanelerde görülebilir. Kısaca Nâşîru'd-dîn Şâh'ın İran'ın bilim sever şâhlarından biri olduğu söylenebilir.

Nâşîru'd-dîn Şâh, 1895 yılında valilerin zulümlerinden bıkan Mîrzâ Rızâ-yi Kirmânî tarafından Şâh Abdülazim Hareminde kurşunlanarak öldürüldü ve aynı yere defnedildi.¹¹

Nâşîru'd-dîn Şâh'ın öldürülmesinden sonra oğlu Muẓafferu'd-dîn Şâh, 1896 'da tahta çıkmıştı. Babası tahtta iken Tebriz'de ikâmet eden Muẓafferu'd-dîn, tahta çıktıktan sonra iyi bir kişiliğe sahip olmasına rağmen, İran halkına çok yararlı olamamıştır. Muẓafferu'd-dîn Şâh nispeten zayıf bir iradeye sahipti. Muẓafferu'd-dîn Şâh aynı babası gibi lüzumsuz yere dış seyahatler yapıyor, sarayda son derece savurgan ve şaşalı bir yaşam sürdürüyordu. Durum böyle olunca da dışarıdan borç para almak zorunda kalınıyordu. İran, ekonomik bakımdan iflasın eşiğine gelmişti. Çok acil olarak parasal tedbirlerin alınması gerekiyordu.¹²

Muẓafferu'd-dîn Şâh hükümeti, Nâşîru'd-dîn Şâh zamanında olduğu gibi- devletin anlamının halka karşı sorumluluk olduğunu anlayamamıştı ve bu sebepten halka karşı bir tavır aldı.¹³ Bu tavır, halkın devlete karşı tepki göstermesine yol açtı. Bunun üzerine

¹¹ Tecrübekâr, a.g.e., s. 26.

¹² Kılıç, a.g.m., s.147.

¹³ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, 1. bs., İstanbul, 1999, s. 23.

1896-1906 yılları arasında örgütlü bir hareket başladı. Bu hareket on yıllık bir süreç içinde yayımlanan halkla ilgili yazılarda, hatta resmî ve yarı resmî kaynaklarda görülebilir.¹⁴ Bu hareketi ayrıca, ıslahat programlarının uygulanmasından doğan ekonomik kriz de hızlandırdı. Gerçekten de dışarıdan alınan borçlar ve bu borçların Avrupa'ya geziler yapılarak savurganlıkla harcanması, mevcut huzursuzluğu bir kat daha arttırdığı gibi siyasal bakımdan İran'ın bir sömürge haline gelmesine ve ülkede buna karşı bir tepkinin doğmasına neden oldu.¹⁵

Fakirlik, işsizlik, cahillik, çaresizlik İran'ı baştanbaşa sarmıştı. Kuraklık ve açlığın yanında veba gibi salgın hastalıklar, bunun yanı sıra toplanan ağır vergiler halkı cendereye sokmuştu. İşsiz kalan sanatkâr ve köylüler yurt dışına gidiyorlardı. Bu ülkelerin başında İran'ın komşuları olan Rusya ve Osmanlı Devleti gelmekteydi. Rusya'ya gidenlerin önemli bir kısmı Bakü'deki maden ocaklarında çalışmış, Osmanlı Devleti'ne gidenler ise daha çok ticaretle meşgul olmuşlardır. Bu sıralarda ilerde saltanata geçecek olan veliaht Muhammed Ali Mîrzâ (salt. Sür. 1907-1909) da Tebriz'de bulunuyordu.¹⁶

Meşrutiyet ilân edilmeden önce birbiri ardına bazı olaylar cereyan etti. Tahran hâkimi 'Alâû'd-devle, tüccarlardan on yedi ve Seyyitlerden iki kişiyi şeker fiyatlarını arttırmak suçuyla tutukladı. Bu hadise meşrutiyet isteyenler için bir bahane oldu. Modern eğitim görmüş, batıdaki siyasal düşüncelerin temsilcileri sayılan, yönetim sisteminin değişip parlamento düzeninin kurulmasını isteyen ve bu düşüncelerin ilk dayanağı Büyük Fransız Devrimi ideolojisine sahip olan Mîrzâ Melkum Hân, Mîrzâ 'Abdu'r-rahim Tâlibof

¹⁴ Kanar, a.g.e., s. 24.

¹⁵ Aynı eser, s. 25.

¹⁶ Aynı eser, s. 25.

ve Seyyid Hasan-i Takîzâde gibi aydınlar ve Mollâ Kâzım-ı Horâsânî (ölm.1911), Hâcî Mîrzâ Hüseyin-i Tahrânî, Hâcî Şeyh Zeynu'l-Âbidîn-i Mâzenderânî gibi aydın görüşlü din adamları, bilim adamları ve tüccarlar ülkenin çeşitli yörelerine dağılarak yönetime muhalif kimselerle birleştiler. Bu hadiseler meşrutiyet inkılâbının öncüsü oldu.¹⁷

Halkın ileri gelenleri ve bilginleri, ülkenin bu kötü durumundan kurtulması için çalışmalar yapmaya başladılar. Halk ilk olarak dönemin sadrazamı olan Atâbek sadrazamlıktan indirmiştir. Atâbek'in yerine Mîrzâ 'Alâu'd-devle sadrazam olmuştur. Ancak 'Alâu'd-devle de ülkenin süratli bir şekilde yıkıma doğru ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Onun zamanında yabancı güçlerin daha fazla imtiyaz almak için Tahran ve diğer şehirlerde devlet işlerine karışmaları ve zalimce hareketleri ülke çapında dağınık haldeki ayaklanmaların artmasına neden olmuştur. Bunun üzerine memleketin her tarafında mutlakiyet rejimi aleyhinde olumsuz propagandalar yapılmıştır. Aydınların oluşturduğu gizli bir örgüt, halka memnuniyetsizliklerini açıklama yollarını öğretmiştir. Ayrıca meydana gelen bazı olaylar insanların öfkesini daha da artırmıştır. Bu olaylardan biri, 1863 yılında Rusya ile yapılan gümrük anlaşması sonrası Rusların İran'ın gümrük işlerini eline alması ve gümrük fiyatlarını artırmasıdır. Bir diğer olay ise Rusların mezarlığın yanında banka inşa ederken yeni gömülmüş olan bir kadın cesedini umursamadan kuyuya atmış olmasıdır.¹⁸

İnsanların hükümetin yaptıklarına karşı itirazlarının artması ve banka olayı gibi hoş olmayan bazı durumların yaşanması, 'Alâu'd-devle'yi halkı dizginleyecek bazı kararlar

¹⁷ Kanar, a.g.e., s. 26.

¹⁸ Ahmed Kisrevî, *Târîh-i Meşrûtiyet-i İran*, 4. bs, Emîr Kebîr Yayınları, Tahran, 1965, s. 56.

almaya zorlamıştır. Rusya ve Japonya'nın savaşıyla başlamasıyla ülkede şeker fiyatlarının artması, 'Alâu'd-devle'nin halka saldırmak için aradığı fırsat olmuştur. 'Alâu'd-devle, önceleri Rusların İran gümrüğünü ele geçirmesine karşı çıkan tüccarları falakaya yatırmıştır. Bu olayın duyulmasıyla birlikte pazarlar kapatılmış ve halk, hükümeti protesto etmek için camilerde toplanmıştır. Hükümet bu durum karşısında ne yapacağını bilememiş ve insanları zor kullanarak dağıtmaya çalışmıştır. Bu olaydan sonra ünlü din adamı Tabâtabâyî ve yandaşları hükümete karşı tepkilerini göstermek amacıyla şehirden ayrılarak Hz. 'Abdu'l-azîm'in bulunduğu bölgeye göç etmiştir. 'Alâu'd-devle, bu göçü engellemeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Göçmenler bir süre burada kalmış ve isteklerini Osmanlı büyükelçisinin aracılığıyla Şâh'a iletmıştır. Şâh, göçmenlerin bu isteklerini kabul ettiğini bildirmiş ve 'Alâu'd-devle'yi onların isteklerini yerine getirmesi için görevlendirmiştir. Bunun üzerine Tabâtabâyî ve yandaşları Tahran'a geri dönmüştür. Fakat 'Alâu'd-devle sözünde durmayıp göçmenlerin isteklerini yerine getirmemiştir.¹⁹

Bunun üzerine Tabâtabâyî, bu durumu Şâh'a bildirmeye çalışmışsa da 'Alâu'd-devle'nin engellemeleri nedeniyle başarılı olamamıştır. Bu olayın yanı sıra, 'Alâu'd-devle'nin ünlü din adamlarından Şeyh Muhammed Vâiz'i tutuklatması insanları öfkelenmiştir. Halkın onu hapisten kurtarmaya çalıştığı sırada çıkan olay sonucunda bir öğrencinin öldürülmesi, halkı daha da kızdırmıştır. Bu olayın akabinde şehrin bilginleri ve aydınları, hükümeti protesto etmek amacıyla Tahran'ı terk ederek Kum şehrine gitmiştir.

¹⁹ Gurûh-i Târih-i Defter-i Tahkikât u Bernâmerizî u Telif-i Kutûb-i Dersî, Târih-i Mu'âsir-ı Îrân, Sâl-i Sevvom-i Debiristân, Tahran, 1989, s. 65.

Halk dükkânları kapatmıştır. Bu olaydan çıkar sağlamak ve rakibi Rusya'yı saf dışı etmek isteyen İngiltere ise kendini İranlı özgürlükçülerin destekçisi olarak ilân etmiştir.²⁰

Tüm bu gelişmeler sonucunda Şâh ve yandaşlarından korkan bazı insanlar, İngiliz elçiliğine sığınmıştır. Tahran'da yaşanan bu kötü olaylar ülkenin diğer şehirlerinde de hükümet karşıtı ayaklanmaların çıkmasına neden olmuştur. Kum'a göç eden aydınlar, Şâh'tan bazı isteklerde bulunmuştur. Şâh, göçmenlerin isteklerini kabul etmiş, 'Alâu'd-devle'yi görevinden almış ve Mîrzâ Nâşîru'llah Muşîrû'd-devle'yi sadrazamlığa getirmiştir.²¹

Halkın heyecanından korkan ve tehlikeyi sezen Muẓafferu'd-dîn Şâh, ister istemez, 5 Haziran 1906'da Meşrutiyet Fermanını ve halk tarafından seçilmiş kimselerden oluşan meclisin kurulmasını kabul etmiştir.²²

Şâh'ın bu kararları üzerine aydınlar, Tahran'a geri dönmüş ve meclis için tüzük hazırlamaya başlamıştır. Çok geçmeden kurucu meclis, saray ve yabancı ülke yandaşları ile halk yandaşları olarak ikiye bölünmüştür. Bu ikilem Kânûn-i Esâsî'nin oluşturulmasında da devam etmiştir. Din adamları kanunun İslâm'a dayandırılmasını isterken diğer grup batılı düşünceye dayanan bir kanun talep etmiştir. Muşîrû'd-devle, bu ikileme bakmadan Naşru'l-memâlik ve Muhteşemu's-saltâna'nın yardımlarıyla kanunu hazırlamış ve Şâh, 51 madde olarak hazırlanan Kânûn-i Esâsî'yi 30 Aralık 1906 tarihinde onaylamıştır.

²⁰ Turân Mîrhâdî ve İrec Cihânşâhî, *Ferheng-i Kûdekân ve Nevcevânân*, 1. bs, C.IV, Tahran, 1998, s. 75.

²¹ Gurûh-i Târih, a.g.e., s. 67.

²² Kanar, a.g.e., s. 27.

Muẓafferu'd-dîn Şâh'ın imzaladığı bu fermanla, tüm İran halkının refah ve emniyetinin sağlanması ve devlet dairelerinde gerekli reformların yapılması için şehzadeler, bilim adamları, Kaçar Hanedanına mensup kimseler, âyân, tüccar ve esnaftan seçilen üyelerle Meclis-i Şûrâ-yi Millî'nin başkent Tahran'da kurulmasına karar verilmiş, bu meclisin tüzüğü fermanla açıklanmıştı. Fermanın ilânıyla birlikte Osmanlı ülkesine sığınmış olan bilim adamları İran'a dönmeye başladılar. Birinci Meclis 8 Ekim 1906'da Şâh'ın da katılımıyla, bugün müze olan Kâh-i Gulistân'da (Gülistan Kasrı) açıldı. Muẓafferu'd-dîn Şâh ömrünün son günlerinde hazırlanan anayasanın 51 maddesini imzaladı. 1 Aralık 1906'da ölünce oğlu veliaht Muḥammed 'Ali Mîrzâ onun yerine geçti.²³

İran'daki bu karışık dönemde tahta çıkmış olan Muḥammed 'Ali Şâh'ın hürriyet hareketlerine karşı tutumu çok olumlu değildi. Çünkü Rus bir öğretmenin yanında öğrenim görmüş, tamamen Rusların etki ve nüfuzu altında kalmıştı. Aslında bu dönemde Rusya, İran'da yeni bir rejimin kurulmasını istemiyordu. Muḥammed 'Ali Şâh, meclisi kapatmak ve meşrutiyet rejimini kaldırmak amacındaydı. Bunun için çeşitli çarelere başvuruyordu. Sonuçta iki grup arasında şiddetli çatışmalar yaşanıyordu.²⁴

Meşrutiyetin ilân edilmesiyle halkın temel sorunları çözülmemişti. Mecliste bulunan Azerbâyecân milletvekilleri, yeni şâhı Tebriz'den tanıdıkları için ona güvenmiyorlardı. Saray ile meclis arasındaki sıkıntılar dolayısıyla millet arasında çekişme hâlâ sürüyordu. Buna rağmen meclisin kurulmasıyla yeni bir siyasî düşünce ve değişme zemini ortaya

²³ Kanar, a.g.e., s. 28.

²⁴ Kılıç, a.g.m., s. 157.

çıkılmış oldu. Anayasacı hareket günden güne kuvvetlendi. Serbestlik sayesinde sosyal etkinlikler yaygınlaştı. Mesela Tahran’da ve diğer eyaletlerde ardı ardına il ve eyalet encümenleri kuruldu. Nitekim 1906 yılının ikinci yarısında bunların sayısı 140’ı geçmişti. Bunun gibi sosyal hareketlerin şehirden köylere kadar uzanması İran halkının bilinçlenmesinde ve sosyal demokrasi düşüncesinin pekişmesinde çok etkili oldu. Çıkan gazetelerin sayısı artırıyordu. Mecliste bulunan üyelerin çoğunun yeterince siyasî bilgisi olmasa da birtakım yeni kanunlar çıkartılıyordu. Bu kanunlar hazırlanırken Napolyon’un kanunları, Mithat Paşa (1822-1883) Kânûn-i Esâsî’si, Fransa ve İngiltere’nin sömürge ülkelerde uyguladıkları kanunları esas alınıyordu. Bir yandan bu tür çalışmalar devam ederken öte yandan inkılâbın görevini tamamladığını düşünen bazı milletvekilleri, mücadelelerinde gevşek davranmaya başladılar. Muhammed ‘Ali Şâh bu gevşeklikten yararlanarak meşrutiyeti kaldırmak istedi ve emeline ulaşmak için bazı hazırlıklara başladı. Meşrutiyetin ilânından sonra görevden alınan ve o zamanlar Avrupa’da yaşayan Emînu’s-sultân’ı Tahran’a çağırarak yeniden sadrazamlığa getirdi. Bu olayda ilk tepkiyi Tebriz şehri gösterdi. Çarşılar kapandı. Halk, devletin meşrutiyet idaresine gösterdiği itinasızlığı protesto etti. İşin daha da kötüye gideceğini gören Muhammed Ali Şâh, meşrutiyet ve anayasayı kabul ettiğini, bunun gerektirdiği şeyleri üstlendiğini halka açıkladı. Bunun üzerine ortalık yatışmış oldu. Bütün bu hadiselerle rağmen şâh ve sadrazam meşrutiyetçilere karşı muhalefetlerini gizlemeden sürdürdü. Çok geçmeden Ağustos 1907’de sadrazam Emînu’s-sultân genç bir İranlı tarafından öldürüldü. Bu olaylardan sonra anayasaya yeni maddeler eklendi. Adliye ve maliye ile ilgili maddeler tespit edilerek meşrutiyet idaresinin temeli ve halkın hakları biraz daha sağlamlaştırılmış oldu.²⁵

²⁵ Kanar, a.g.e., s. 28-29.

İran için tehlikeli olan asıl durum Rusya ve İngiltere idi. Rusya ve İngiltere, İran'ı kendi aralarında bölmek düşüncesindeydiler. Özellikle de Rusya, İran'ın kuzey bölümünü ve Azerbâycân'ı ilhak etmek istiyordu. Bu iki devlet anlaşarak kendi aralarında gizli olarak İran'ı ikiye bölmüşlerdi. Yaptıkları bu antlaşma 1907'ye kadar gizli kaldı. 31 Ağustos 1907'de ise, resmen açıkladılar. Bu antlaşmaya göre İran, iki nüfuz bölgesine ayrılmıştı:

- 1- İran'ın güney doğu kısmı İngiltere'ye tahsis edilecekti.
- 2- İran'ın Kuzey kısmı ve Azerbâycân ise, Rusya'nın nüfuzu altına girecekti. Orta kısımda ise, tarafsız bir bölge bırakılmıştı.

İngilizler daha çok kendi bölgelerinde aşiretlere para dağıtarak duruma egemen olmaya çalışıyordu. Asıl amaçları ülkenin güneybatısında yeraltı zenginliğine sahip olan Abadan ve Ahvaz bölgelerini ele geçirmektir.²⁶

O dönemin ve hatta günümüzün en popüler sömürgecilik şekli olan ve batılı devletlerin yüzyıllardır sıklıkla kullandıkları böl, parçala ve yönet stratejileri İran'da uygulamaya konmaya çalışılmıştır, tabi bu stratejinin en büyük amacı İran'ın doğal zenginliklerine ulaşip onları sömürmek ve ülkenin coğrafi açıdan stratejik olan konumunda, askeri üstünlük kurmak için konuşlanabilmektir.

²⁶ Kılıç, a.g.m., s. 153.

1907 yılında İngiltere ve Rusya arasında yapılan ve ortaya çıkan antlaşmaya göre her iki devlet de İran'da işgalleri altında bulunan bölgelerden serbestçe yararlanacaklardı. İran hürriyetçileri ve aydınlar bu antlaşmayı duyunca çok öfkelenildiler. Meclis de bu antlaşmaya itiraz etti. Ruslar, antlaşmadan sonra İran hürriyetçilerine sert davranmaya başladı. Öte yandan Şâh Muhammed 'Ali Mîrzâ Rusya'ya güvenerek meclise olan düşmanlık ve baskısını arttırdı. Her ne kadar Ekim 1907'de meclise giderek bağıllık yemini ettiyse de sözünde durmadı. Şâhın bu davranışı saraya bağlı kimselerle anayasacılar arasındaki mücadeleyi arttırdı. Aynı yıl Muhammed 'Ali Şâh'a arabasına bomba atılmak suretiyle bir suikast girişiminde bulunuldu. Bu olaydan sonra Rusya'ya başvuran Şâh, Kazak kuvvetlerini topladı. Bu kuvvetler Temmuz 1908'de Albay Liyakof komutasında meclisi kuşatarak top atışına tuttu. Bazı özgürlükçüler bu saldırı sonucu ölürken bir kısmı da İngiltere tarafından himaye edildikleri için İngiltere konsolosluğuna sığındı.²⁷

Meclisin topa tutulması olayı dönemin siyasî açıdan dönüm noktasıdır. Bağıllık yemini ettiği meclisi Ruslar ile bombalayan Şâh, adeta Kaçar Hanedanlığının sonunu başlatmıştır. Bu olaydan sonra başlayan döneme İstibdat Dönemi denmiştir. Olay tüm ülkede büyük yankı uyandırmıştır. Halk ayaklanmış ve istibdat rejimiyle savaşıma kararı almıştır. İsfahan, Tebriz, Gilân ve Bahtiyarî gibi birçok şehirde halk, yönetimi eline geçirmiştir. Bu dönemde Tebriz, devrimcilerin toplandıkları bir merkez halini almıştır. Azerbâycanlı meşrutiyetçiler komutan Settâr Hân liderliğinde bir araya gelmişlerdir. Bu durum İran'ın diğer bölgelerine de sıçramıştır. Tebrizlileri sindirmek için ardı ardına gönderdiği kuvvetler fayda sağlamayınca Şâh, Nikola II'den yardım isteyerek Azerbâycan'ı

²⁷ Kanar, a.g.e., s. 30.

işgal etmesini istemiştir. Rus kuvvetleri on aylık kuşatmanın ardından Tebriz'i ele geçirmişlerdir.²⁸

Bu sırada İran dışında yaşayan bazı hürriyetçiler, bulundukları ülkelerde halkı Şâh aleyhine harekete geçirmek için çalışmalar başlatmışlardı, lakin bu sırada Rusya ve İngiltere İran'a silahlı müdahalede bulundular.

Bütün bunlara rağmen halk birleşerek Tahran'a doğru harekete geçmiş ve 12 Eylül 1909 yılında Tahran'ı ele geçirmiştir. Şâh bu ayaklanmayı bastırmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Meşrutiyet yanlıları yeniden Meclis-i Şurâ-yi Millî'yi kurmuştur. Kazaklarla milliyetçiler arasında Tebriz'de baş gösteren kanlı çarpışmayı, İsfahan'daki Bahtiyârîler hareketi izlemiş ve ihtilal İran'ın her tarafına yayılmıştır. Nihayet 18 Temmuz 1909 da Muhammed 'Ali Şâh tahttan indirilip yerine 12 yaşındaki oğlu Ahmed Şâh geçirilmiştir (1896-1928).²⁹

15 Kasım 1909 tarihinde Meclis Şûrası, Musteşâru'd-devle'nin başkanlığında açılarak istibdat dönemi sona erdirilmiş ve "Millî Fetih" gerçekleştirmiştir. Kısa bir süre sonra İnkılâp Mahkemesi kurulmuştur. Muhammed 'Ali Şâh, bu durum karşısında kurtuluşu Rusya'ya sığınmakta bulmuştur. Muhammed 'Ali Şâh, bir süre sonra

²⁸ Yahyâ Aryenpûr, Ez Şabâ tâ Nîmâ, 5. bs., C. II, Tahran, 1993, s. 8.

²⁹ Gurûh-i Târih, s. 78.

kardeşlerinin desteğiyle tekrar eski makamını ele geçirmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Türkiye'ye gitmiş ve burada vefat etmiştir.³⁰

Ahmed Şâh, Kaçar Hanedanlığının son şâhidir. Ahmed Şâh, 1896 yılında dünyaya gelmiş, 18 Eylül 1909 yılında Şâh seçilmiş ve 9 Mart 1916 yılında taç giymiştir.³¹

Ahmed Şâh, başa geçtikten sonra Birinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. Bu savaş sırasında İran her ne kadar tarafsızlığını ilân etmiş olsa da bu ilânı yabancı devletler dikkate almamışlardır. İran her zaman yeraltı kaynakları nedeniyle yabancı devletlerin ilgisini çekmiştir ve bu ilgi özellikle yakıt ihtiyacın had safhaya çıktığı savaş zamanlarında her zaman en üst seviyede olmuştur. Birinci Dünya Savaşı başladıktan bir süre sonra İran yabancı devletler tarafından işgal edilmiştir. Bu durum İran'ın zaten kötü olan durumunun daha da kötüye gitmesine ve dolayısıyla büyük isyanların çıkmasına neden olmuştur. Şâh ve devlet adamları bu gelişmeler karşısında nasıl tepki vermeleri gerektiğini bilememiş ve yetersiz kalmışlardır. Bu nedenle dönemin en büyük direnişi olarak kabul edilen “Cengel Ayaklanması” (1915-1921) başlamıştır. Cengellerin başında “Komite-yi İttihâd-ı İslâm'dan (İslâm Birliği Komitesi)” Mîrzâ Kûçek Hân yer almıştır. Rusya, İngilizlerle yaptığı İran'ı bölme politikalarını içeren antlaşmayı feshetmiş ve 1917 yılında Rusya'da büyük bir devrim yaşanmıştır. Rusya bu devrim sonucunda İran topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır. Fakat İngiltere, Rusya'nın çekildiği toprakları kendine mal etmekte gecikmemiştir. Bu olaylar sırasında Meclis başkanı olan Mustavfiu'l-memâlik'den sonra yabancı hayranı olan Vuşûku'd-devle meclis başkanı seçilmiştir. İran hükümeti, Rus

³⁰ Tecrübekâr, a.g.e., s. 27.

³¹ Aynı eser, s. 27.

ihtilâlinden sonra İngilizlerin İran'ın bütünlüğünü ve bağımsızlığını tanıyacağını sanıyordu. Fakat İngiltere imparatorluk çıkarlarını korumak için İran'dan çekilmekte olan Rus askerlerinin yerini aldı ve sonra da Vuşûku'd-devle kabinesi ile antlaşma yaptı (9 Ağustos 1919). Altı maddelik bu antlaşmaya göre, İran ordusu ve ülkenin tüm zenginlikleri İngiliz müsteşarların kontrolü altında olacaktı.³² Yapılan bu antlaşma İran'da büyük tepkilere yol açtı. Vuşûku'd-devle özgürlükçülerin ileri gelenlerini yakalattı ve bazı devlet adamlarını da sürgüne yollayarak olayları bastırmak istedi. Kamuoyunun Rusya ile antlaşma yapılması isteğinin yanısıra Osmanlı Devleti ve Afganistan'da baş gösteren millî direnişler İngilizlerle yapılan bu antlaşmayı bozdu. İran'da demokratik bir hükümet kurmak isteyen Şeyh Muhammed-i Hüiyabânî başkanlığındaki inkılâpçılar Vuşûku'd-devle hükümeti ve İngiltere'ye karşı ayaklanıp (Mart 1920) Azerbâyecân'ın idaresini ellerine geçirerek buranın adını Âzâdistân koydular. Aynı yıl Kızıl Ordu Bakü'ye girerek İngiliz işgalcileri Bakü'den sürdü. Kızıl Ordu'nun, kaçan İngiliz kuvvetlerini takip için İran'a girmesiyle genel durum tekrar değişti. Mîrzâ Kûçek Hân, Ruslardan İran'a komünizmin girmeyeceğine ilişkin söz aldı, ancak bunu müteakiben kendisi Reşt'e girerek İnkılâb-i Sorh-i Îrân (İran Kızıl Devrimi) komitesini kurup ardından Reşt'te Hükümet-i Cumhûrî-yi İnkılâbî (Devrimci Cumhuriyet Hükümeti)'yi ilân etti.³³

Hükümet programında İngiliz emperyalizmi ile mücadele, İran'ın bağımsızlık ve bütünlüğünü sağlama, İran'da cumhuriyet rejimini ayakta tutma, bütün kapitülasyonların kaldırılması; eşitlik, can ve mal güvenliğinin sağlanması, derebeyi denilebilen ağaların ve aşırı zenginlerin haklarının sınırlandırılması gibi maddeler yer alıyordu. Ne var ki bu hükümet muhalefetler sebebi ile 17 ay ayakta kalabildi. Bundan sonra Horasan, Tebriz ve İran'ın

³²Aryenpûr, a.g.e., s. 207.

³³Aynı eser, s. 212.

diğer bölgelerinde çıkan isyanlar devam etti. Bu ayaklanmalar Seyyid Ziyâu'd-dîn ve önceleri Rusların İran'da oluşturdukları Kazak kıtasında bir zabıt olan Rızâ Hân tarafından bastırıldı. Rızâ Hân Birinci Dünya Savaşı ve Rus Ekim İnkılâbından sonra kuzeyden tehlike gelmeyeceğini anlayarak bu fırsatı kaçırmadı. Aynı zamanda Millî Savunma Bakanlığı'na (Vizaret-i Ceng) da seçildiği için elinde sınırsız yetki bulunuyordu. Çok geçmeden bu kuvvetleri iyi kullanmak suretiyle beklenen adam olduğunu gösterdi. Önce Ahmed Şâh'ı zorla Avrupa'ya göndererek (1923) İran'a dönmesine bir daha izin vermedi. Bütün dağınık kuvvetleri bir araya getirerek düzenli bir ordu kurdu. Önce İngilizlerin güneyde ve Horasan'da bulunan kuvvetlerini ortadan kaldırdı. Ülkeyi altı askerî bölgeye ayırıp her bölgenin başına özel yetkiler ile donatılmış güvenilir subaylar getirdi. Kuzeydeki bazı aşiretleri, hanları ve nüfuzlu kimseleri sindirerek silahtan arındırdı. 1924 yılında başbakan oldu. Aynı yıl içerisinde meclis açıldı. Rızâ Hân'ın meclise sunduğu bütün teklifler kabul edildi.³⁴

İran'da durum böyleyken Çarlık Rusya'sının yerini Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, halifeliğin devam ettiği Osmanlı Devleti'nin yerini de Türkiye Cumhuriyeti almıştı. İran'da cumhuriyet söylentileri dolaşmaktaydı ancak bunlar gerçekleşmedi. Bundan sonra da Kaçar Hanedanı aleyhindeki yayımlar devam ettiği gibi bu hanedana karşı sürdürülen muhalefet meclise sıçradı.

30 Temmuz 1924 tarihinde Kaçar Hanedanı hakkında meclise bir gensoru önergesi verildi fakat gensoru işlemi bitmeden Rızâ Hân kabinesi istifa etti. Rızâ Hân yeni

³⁴ Kanar, a.g.e., s. 39.

kabinesini 1925 yılında kurdu. Bunun ardından çıkan isyanları bastırarak Hûzistan'ı fethetti. 14 Şubat 1925'de meclis, Rızâ Hân'ı Fermândih-i Külli-i Kuvvâ (Genelkurmay başkanı) olarak ilân etti. Rızâ Hân 2 Ekim 1925'de geçici bir hükümet kurdu. 12 Kasım 1925'de Aḥmed Şâh Kaçar Meclisi tarafından tahttan indirilerek Kaçar Hanedanlığına son verildi ve Kaçarlar yerini Pehlevî Hanedanlığına bıraktı. Halkın Rızâ Hân hakkındaki tereddütleri bir yıl kadar sürdü, bu süre sonunda Rızâ Hân, Pehlevî soyadıyla hükümdar olup 25 Nisan 1926'da taç giydi.³⁵

2. Çağdaş İran Şiirinin Gelişimi

2.1. Meşrutiyet Dönemi İran Şiiri

Dünya edebiyatında önemli yere sahip olan İran edebiyatının en güçlü tarafı olan İran şiiri tarihsel olarak çok eskilere dayanmaktadır. Tarih boyunca Farsça, birçok değişime uğrasa da özünü koruduğu için bugün bin yıl önce yazılmış Farsça şiirleri bile günümüz Farsçasına hâkim birinin okuyup anlaması mümkündür. İran tarihi boyunca şiir, devlet adamlarının, aydınların hatta bilim adamlarının bile ilgisini çekmiş, birçoğu bu alanda faaliyet göstermişlerdir.

Farsça şiirlerin ilk ortaya çıktığı Derî Farsça döneminden bu yana geçmiş olan 1200 yıllık dönemde yaşanan siyasî ve sosyal olaylara bağlı olarak farklı kalıp ve nazım şekillerinin kullanılması, farklı konuların işlenmesi ve farklı dillerin Farsça'ya olan etkisi

³⁵ Kanar, a.g.e., s. 40.

sonucu edebiyatçılar İran şiirini altı döneme ayırmışlardır. Bu dönemler hakkında fikir sahibi olunmadan konunun bütününe hâkim olmak mümkün olmadığından, dönemler hakkında bilgilendirme gereği duyulmuştur. Bahsi geçen dönemler şunlardır:

1. Sebk-i Hırâsânî ya da Sebk-i Türkistânî (Başlangıçtan XII. yüzyılın ortalarına kadarki dönem: Samanlılar, Gazneliler, Selçuklular Dönemi)
2. Sebk-i Irâkî (XII. yüzyılın ortalarından XV. yüzyılın ikinci yarısına kadarki dönem: Moğollar, Timûrlular ve Beylikler Dönemi)
3. Sebk-i Hindî (XV. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın başlarına kadarki dönem: Safevîler Dönemi)
4. Bâzgeşt-i Edebî (XIX. yüzyılın başlarından itibaren, Kaçarlar Döneminin ilk yarısı)
5. Meşrutiyet Dönemi (XX. yüzyılın başlangıcından Kaçar Hanedanı'nın sona ermesine kadar devam eden dönem)
6. Yeni Şiir (H. XX. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar gelen dönem)³⁶

Bildiğimiz gibi bugünkü Farsçanın doğduğu yüzyılda İran'ın doğusunda büyük şairler ve zengin dil hazinesine sahip yazarlar yetişti. Bunların gayretleriyle Fars dili canlanarak yavaş yavaş parlamaya başladı. İran istiklâlî Horasan ve Maverâünnehr bölgesinden başladığı ve edebiyat öncüleri de bu mıntıkadan çıktığı için ilk şairlerin üslubuna 'Türkistân Üslubu' (Sebk-i Turkistânî) adı verildi. Ebû Şekûr-i Belhî, Şehîd-i

³⁶ Hamide Demirel, "İran Edebiyatında İlk Farsça Şiir Söyleyenler", *A.Ü.D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi*, C. II., sayı 3, Ankara, 1977, s. 143.

Belhî, Rudekî, Dakîkî, Firdevsî, Ferruhî ve benzeri şairler bu dönemin tanınmış isimleridirler. Bunların her birinin şiirlerinde özel bir tarz bulunmasına rağmen ortak özellikleri vardır. Bu özelliklerin tümü Türkistân üslubunu belirginleştirir. Bu özellikler sözlerin sadeliği, mazmun ve teşbihlerin parlaklığıdır. Öyle ki bu üslup, söyleyenin maksadını anlamayı kolaylaştırır. Uzun uzadıya düşünmeye gerek yoktur. Kısaca demek gerekir ki, ilk şairlerin söz ve düşünceleri, gençlerinki gibi olup söylemek istedikleri şeyleri kinaye ve zihinden uzak teşbihlere sığdırmazlar.³⁷

İran şiirinin ilk üslubu olan Sebk-i Hırâsânî ya da diğer adı ile Sebk-i Türkistânî dönemi İran şiirleri akıcı ve sadedirler. Bu dönemde devlet adamlarını överek bu övgülerden kazanç sağlama revaçta olduğu için kasîdecilik ön plana çıkmıştır. Dönem içerisinde yazılmış şiirlerde Arapça kelimeler nadiren görülmektedir. Dönemin şiirlerinde methiye kalıplarına eğilim yüksektir.

Beşinci yüzyıldan itibaren Farsça şiir ve nesir yavaş yavaş karmaşıklık ve güçlüğe meyleder. İran'ın merkezî illerinin Bağdat'a -yani hilafet merkezine- yakın olması tefsir, hikmet, edep ve özellikle ıstılahları ile birlikte tasavvuf gibi İslâmî bilimlerin yayılması, şairlerin çoğunun şiirlerinde tasavvuf, felsefe, astronomi, musiki ile ilgili konularla yer vermelerine, Arapça kelime ve ıstılahları daha çok kullanmalarına ve sözlerini türlü teşbih ve istiarelerle süslemelerine neden oldu. Bu üsluba 'Irak Üslubu' (Sebk-i Irâkî) ismini vermişlerdir.³⁸

³⁷ Tecrübekâr, a.g.e., s. 33.

³⁸ Tecrübekâr, Aynı eser, s. 34.

Sebk-i Irâkî döneminin ismi Irâk-î 'Acem'den alınmıştır fakat bu üslup sadece Irâk-î 'Acem ile sınırlı kalmayıp geniş bir alana yayılmıştır. Dönemin siyâsî olayları sonucu Arapçanın Fars şiiri üzerindeki etkisi oldukça artmıştır. Asıl olarak şiirlerde Sebk-i Horâsânî revaçta olsa da Arapça kelimelerin bu üsluba girmesiyle bu üsluba artık Sebk-i Irâkî denmiştir. Bu dönemde kaside yerini daha çok gazele bırakmıştır. Şiirde sadelik ve akıcılık ortadan kalkmış yerini ağır tabirler, benzetmeler ve çok sayıda kullanılan farklı edebî sanatlar almıştır. Şiirin içine dâhil olan tasavvuf ve irfan ile birlikte döneme damgasını vuran Senâî, Attâr, Mevlânâ ve Hâfız gibi onlarca şair ortaya çıkmıştır.³⁹

Irak üslubu olgunluğunun son aşamasına gelip de ince hayalleri anlamakta çok düşünmeyi gerektirdiği zaman, buna Hint Üslûbu (Sebki- Hindî) adı verildi. Hint üslubu Safevîler zamanında en yüksek noktasına ulaştı. Şöyle ki, İran'ın ince hayal gücüne sahip, yetenekli şairleri Hindistan'a göç ederek şiirde bu üslubu yaydılar. Hint üslubu adının verilmesi de şairlerin ilham kaynağının Hindistan olmasıdır. İnce hayal ve zariflikte ünlü olan şairlerin başında, Sâ'ib-i Tebrîzî, Orfî-i Şîrâzî, Kelîm-i Kâşânî gibi şairler gelir.

Sebk-i Hindî döneminde şairler ve yazarlar âdeta anlaşılmacı için özel bir çaba göstermişlerdir. Dile, anlaşılması oldukça zor manalar, mecâz ve istiareler ve yeni kalıplar girmiştir. Dönemin edebî eserlerinde benzetme ve tasvir görülmektedir. Eserlerin dilleri akıcılıktan uzaktır. Konu olarak günlük yaşam konu alınmış ve fakirlikle umutsuzluktan söz edilmiştir. Sebk-i Hindî döneminde Sebk-i Irâkî döneminde olduğu gibi gazel türü oldukça yoğun şekilde kullanılmıştır.

³⁹ Muhammed Taqî Bahâr, *Sebk Şinâsî*, 2. bs., C. III, Tahran 1958, s.10.

Bir sonraki dönem olan Bâzgeşt-i Edebî dönemi Sebk-i Hindî dönemine bir tepki olarak değerlendirilebilir. Safevîler devrinin son zamanlarında, Moğollar ve Timurlular devri ile başlayan ve Safevîler devrinde doruğa ulaşan edebî sanatlar, kelime ve cümle oyunları, anlaşılması son derece güç hayal oyunları ile süslenen Sebk-i Hindî zemininde yazılan şiirlere karşı bir tepki başladı. İran'ın bazı kentlerinde Sebk-i Hindî'den kurtulmak isteyen şairlerden meydana gelen topluluklar oluştu. Şiirde yenilik arama hareketine İsfahân öncülük etti. Kerîm Hân Zend (salt. Sür.1750-1779) İran içindeki hadiselerle meşgul olduğu için İsfahân'da durmuyordu. Bu kentte, gazelde güçlü olan Seyyid Muhammed-i Şu'le (ölm.1781), Mîr Seyyid Ali Müştâk (ölm. 1757), Mîrzâ Muhammed-i İsfahânî (ölm.1778), Akâ Muhammed-i Hayyât, Âşık-i İsfahânî (ölm. 1778), Lutfali Beg Âzerbigdilî (ölm.1781), Seyyid Hâtîf-i İsfahânî (ölm.1784), Süleyman Sabâhî (ölm. 1792) gibi şairlerden kurulu bir topluluk meydana geldi. Seyyid Ali Müştâk'ın kurduğu bu topluluk, tamamıyla Hâfız gibi eski şairlerin şiirlerine ve eski üsluba bağlıydı. Bu şairler kendilerine örnek olarak Firdevsî, Enverî, Hâkânî, Menûçihri, Sa'dî gibi şairlerin şiir ve üsluplarını benimsiyorlardı. Böylelikle şiirde kayıtsız şartsız eskiye dönüldüğü için bu devreye “‘edebiyatta geriye dönüş” anlamına gelen “‘ Bâzgeşt-i Edebî” devri adı verildi.⁴⁰

Safevî hanedanı çöküp Nâdir Şâh zuhur ettikten sonra Zend'lerin iş başına geçmesine kadar (1135-1208/ 1756-1829) yani 73 yıl boyunca İran ülkesi o kadar kargaşa içindeydi ki sanata ayrılacak vakit yoktu. Muhammed Hân Kâçâr'ın sert tutumuyla ülkenin sınırı tayin edilip nispeten huzur ve istikrar sağlanınca, şiir ve edebiyat pazarı yavaş yavaş canlanmaya başladı. Nâdir Şâh döneminden kalma sonsuz bir servet, huzur ve istikrarlı bir

⁴⁰ Kanar, a.g.e., s. 197.

memlekete varis olan, aynı zamanda kendisi de şair olan Feth'ali Şâh, şair ve edipleri himayesinin gölgesine alarak edebiyatın parlak dönemini başlattı. Rus - İran savaşı vuku bulmasaydı onun döneminden, olanın yüz mislinden fazla şiir ve sanat eseri kalırdı. Nâşîru'd-dîn Şâh Kâçâr'ın uzun saltanatı döneminde Feth'ali Şâh devrinin genç şairleri yaşlanıp kemale erdiler. Ayrıca çoğunluğu üstat sayılabilecek şairler de zuhur etti. Nitekim Nâşîru'd-dîn Şâh'ın sarayı buna bakılarak Gazneli Mahmud'un sarayı gibi görülebilir. Çünkü şiir ve edebiyat pazarı son derece canlılık kazanmıştı. İşte bu dönem, Meşrutiyet Dönemine bağlanır.⁴¹

İran, XIX. yüzyılın ortalarından günümüze kadar, bir asır boyunca çok önemli bazı politik, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlere maruz kalmış ve bunların doğal ve adeta kaçınılmaz bir sonucu olarak İranlı sanat adamlarının sanat anlayış ve görüşleri de mühim bir şekilde değişmiştir. XIX. yüzyılın ortalarından, meşrutiyetin ilânına kadar geçen yarım asırlık bir zaman, fikir ve sanat adamları için olduğu kadar İran halkı içinde gerçek bir mücadele ve hazırlık devresi olmuştur. Bu uzun süren mücadelelerden sonra, istibdat rejiminin kaldırılarak yerine meşrutiyet idaresinin getirilmesi diğer sahalarda olduğu gibi, İran edebiyatında ve özellikle nazım alanında birçok önemli değişikliğin meydana gelmesine sebep olmuştur. Bunlar o devrin manzumelerinin muhteva, şekil ve ifadelerinden kolaylıkla ve çokça müşahade edilebilmektedir. Yalnız, istibdat rejiminin meşrutiyet şekline dönmesi, çağdaş İran nazımının bütün iç ve dış unsurlarında ve şiir anlayışında klasik nazımdan tamamen ayrı bir özellik taşıyan bir değişimi de yaratmamıştır. Çünkü

⁴¹ Tecdübekâr, a.g.e., s. 30-31.

Meşrutiyet İnkılâbı İran’da feodal eserleri ve bağları kökünden söküp atacak kadar kuvvetli olmamıştır. Dolayısıyla nazım sahasında da esaslı ve kesin bir değişme beklenmemelidir.⁴²

Meşrutiyetin şiirinde verilmek istenen asıl mesaj daha çok vatanseverlik ve sosyal eleştiri ile ilgilidir. Bu şiirler daha çok İrec ve Bahâr’ın divânlarında görülür. Bahâr vatanseverlik açısından, İrec ise zengin kesime karşı sosyal ilişkilerin eleştirmenidir. Meşrutiyet döneminin içeriğini önceki dönemle karşılaştırsak konular: Özgürlük, vatan, kadın, batı ve batı sanatı, sosyal eleştiriler ve lirik eserlerdeki maşuk genellemesi, tasavvuf yoksunluğu ve dini etkiden haddinden fazla uzaklıktır. Âşıkane yönüyle lirik şiir, meşrutiyet edebiyatının tarz ve metodu ile uyumlu değildir.⁴³

İran’ın zamanla Avrupa ile olan ilişkilerinin güçlenmesi ve bunun sonucu olarak karşılıklı olarak elçilerin, danışmanların ve öğrencilerin gidip gelmesi, telgrafın gelişi ve matbaanın kurulması, Avrupalı öğretmenler yönetiminde Dâru’l-fünûn’un açılması, Avrupa’da yazılmış olan kitapların Farsçaya tercüme edilmesi, gazetelerin ülke sathında yaygınlaşması ve buna benzer sebepler bu dönemde İran edebiyatında değişimlerin ve yeniliklerin yaşanmasının en önemli nedenleri olarak sayılabilir.

Meşrutiyet dönemi şairlerinin işledikleri konular meşrutiyet devrimine kadar (1906) sürüp gitti. Meşrutiyetle birlikte şiire yeni mazmunlar girdi. Konular içerik yönünden değişerek sosyal ve siyasî nitelik kazandı. Meşrutiyet döneminin aydın görüşlü şairlerinin

⁴² Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Çağdaş İran Edebiyatında Nazımın Durumu, A.Ü.D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi., C.I., sayı 1, Ankara, 1964, s. 1.

⁴³ Muhammed Rızâ Şefî’î Kedkenî, Fars Şiirinin Dönemleri, Çev. Prof. Dr. Ali Güzelyüz, Demavend Yayınları, İstanbul, 2017, s. 24-25.

büyük bir kısmı “Sanat toplum içindir.” düsturunu benimseyerek ülkede refah ve huzur özleminin ifade edildiği şiirler yazdılar ve şiiri bu düşüncelerin ifadesi için bir araç olarak gördüler. Azınlıkta kalan bir grup ise “Sanat sanat içindir.” görüşünü benimsedi ancak her iki gruba mensup şairler şiirlerinde siyasal, sosyal, ahlakî, terbiyevî ve ekonomik konular işlediler.⁴⁴

Çağdaş İran nazmında tamamen veya kısmî yenilik yapmayı başaran şairlerin bir kısmı bunu şahsî sanat kabiliyet ve kudretleriyle yaptılar fakat bazıları ise daha ziyade batı edebiyatını örnek alarak, daha doğrusu, kuvvetli Avrupaî manzumelerin etkisi altında kalmak suretiyle yenilik gösterebilmişlerdir. Bu şairler klasik şiirin kaidelerini hiçbir şekilde dikkate almaksızın ya kendi buluşları olan ya da batı nazmından alınan bir şekil içinde aklın ve hayalin aldığı her türlü fikir ve hissi ifade etmeye çalışmışlardır ve bu ifadenin bilhassa sade, ahenkli, akıcı ve her okuyana hitap edebilecek vasıflar taşımasına çok önem vermişlerdir. Bu düşünceye sahip olan birçok dönem şairinin, bu vasıflara sahip olan veya olmayan birçok şiiri yan yana görülmektedir. Son asırda, inkılâp, ıslahat düşünce ve arzusu içinde çırpınan İran’da inkılâpçı ve muhafazakâr, yüzden fazla şair yetişmiştir. Bunlar arasında Bahâr, Pervin, Sûretger ve Nimâ gibi birçok büyük ve değerli sanatkârlar mevcuttur.⁴⁵

Çağdaş nazım konu bakımından fevkalâde zengin ve geniş olup bunların yanında büyük bir yenilik de göstermektedir. Eskileri takliden verilen eserler yeni cemiyetin, düşünce ve duygularına tercüman olamadığından, başlangıçtan itibaren gereken ilgiyi

⁴⁴ Kanar, a.g.e., s. 200.

⁴⁵ Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Çağdaş İran Nazmında Surüd, Tasnif ve Tarâna Türleri, A.Ü.D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi., C.II., sayı 1, Ankara, 1971, s. 29.

bulamamıştır. Bunun için hakikati gören şairler bu defa cemiyete, gerçek hayata ve kendilerine dönmek zaruretinin hissetmişlerdir.⁴⁶

Dr. Perviz Nâtil Hânlerî, yeni nazmın bu görüşü ve konu zenginliğine işaret ederek diyor ki: “Şiirde tenevvü ve orijinalite icadı için mâna hududunu genişletmek lâzımdır, yani daha şahsî ve hususî düşünce ve ruh hallerini ayıralım demek istiyorum. Onları beyan için yeni zihnî formüller aramaktan başka bir çıkar yol yoktur. Bu yeni mâna ve ruh, hayatın kendisinde aranmalıdır. Bir şair eserinin özünü yani ruhunu kendisinden önce gelen şairlerin divânlarından aldıça ondan yeni bir şey söylemesini beklemek ve orijinal bir eser vermesini istemek boşunadır. Eski şairler gördükleri ve duydukları her şeyi nazımla ifade etme hürriyetine sahip değillerdi. Her türlü ruh halini ifade edebilmek bugün olduğu gibi geniş değil, tersine mahdud ve kısıtlıydı. Bazı durumlar umumî telâkkiye uyarak, şairler nazarında güzel ve şairâne olup bazıları ise bu vasıflara sahip değildi. Yeni hayat, yeni düşünce ve görüş, nazmın konusunun genişlemesine vesile olmuşsa da, nazmen ifade edilmesi lüzumsuz sayılabilen birçok şeyin ona konu teşkil etmesi çağdaş nazmın bir bakıma aleyhine olmuştur. Birçok şair uçak, elektrik, demiryolu, hamam, yerli malı elbise ve daha birçok günlük yaşayışa ait malzeme hakkında kasideler, gazeller ve rubailer yazarak orijinalite gösterdiklerini sanmışlardır. Büyük bir yekûn tutan bu türlü manzumelerde en ufak bir şiiriyet aramak doğal olarak beyhudedir. Burada Çağdaş İran nazmının kusurlarından olarak şunu da zikretmek zaruridir ki klasik nazma nazaran bu konu çeşitliliği ve bolluğu başka bir deyişle, her şeyin şair için bir ilham kaynağı

⁴⁶ Anbarcioğlu, Çağdaş İran Edebiyatında Nazmın Durumu, *A.Ü.D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi.*, C.I., sayı 1, Ankara, 1964, s.4.

oluvermesi, nazımda hareket, canlılık tabiiilik yerine ifadede ağırlık, durgunluk ve monotonluk yaratmıştır.⁴⁷

Çağdaş İran nazmında kafiye sisteminde de birtakım yenilikler yapılmıştır. Bazı şairler eski şiirlerin kafiye sistemini aynen kabul ederken, kafiye düzeninde bazı değişiklikler yapmayı isteyenler, hatta kafiyenin lüzumsuz olduğunu iddia eden ve bu tür şiirler yazan şairler de olmuştur. Vezinde köklü değişiklikler yapılmamasına rağmen çağdaş nazımda bazı şekil değişiklikleri olmuştur. Bu dönemde geleneksel nazım şekillerinde hiçbir değişiklik yapılmazken bazı şairler bu alana birtakım yenilikler getirmiştir. Bu yeni şiirlerin bir kısmı halk tarafından beğeni ile karşılandı ancak bu yeni şiir şekilleri eski kalıplarla bağdaşmadığından yeni mazmunlara geçici olarak kapısını aralamak zorunda kaldı. Bu şiir türleri bugünkü İran şiiri için bir esas teşkil edemedi. Düşünce ve duyguların dile getirilmesi için yeni yollar arandı. Tabiatıyla eski edebiyatın kurallarını değiştirmek o kadar kolay bir iş değildi. Kuhengerân denilen Edîbu'l-Memâlik-i Ferâhânî, Bedîü'z-zamân-i Furûzânfer, Vahîd-i Destgirdî gibi edebiyatçılar eski edebiyatın yetiştirdiği şairler oldukları için bu edebiyatın muhafızı durumundaydılar ve hiç kimseye bu kuralları zorlama şansı tanımıyorlardı. Bu edebiyatçılar her konunun eski edebiyat kuralları içinde açıklanabileceği inancındaydılar ancak vatanın kasidede memduh ve gazelde maşûk yerine getirilmesi yeterli değildi. Birinci Dünya Savaşı'ndan Pehlevî hanedanının kuruluşuna kadar geçen süre (1914-1925) şairler için bir arayış dönemi oldu. Eskileri taklit etmekten mümkün olduğu kadar kaçındılar. Bununla birlikte yeni mazmunları eski şiir kalıpları içinde ifade ettiler. Bahâr, şiddetli bir eski edebiyat yanlısı olmasına rağmen bir ölçüde yenilikçilerle anlaşabildi. İşkî ve Lâhûfî şiirde kendilerine has bir üslup yakalamaya

⁴⁷ Anbarcıoğlu, Çağdaş İran Edebiyatında Nazmın Durumu, A.Ü.D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi., C.I., sayı 1, Ankara, 1964, s. 5.

çalıştılar ve sadeliğe önem verdiler. Êrec konuşma dilini şiire getirdi ama ne Êrec ne de Êşkî ve Lâhûtî kendilerini aruz vezninden kurtarabildiler. Bu arada temelde iki muhalif grup oluştu: Yenilikçiler ve eski edebiyat yanlıları.⁴⁸

Eski edebiyat yanlıları Fars şiirinin esas özelliklerinden biri olarak mısraların aynı uzunlukta olması gerektiği inancındaydı. Aruz veznine dayanmasına rağmen mısraların uzunluğuna riayet edilmediği için yenilikçiler karşısında cephe aldılar. Eski şiirde bir kelime belirli bir çerçeve içinde ifade ediliyordu. Başka bir deyişle gece, zincir, perişanlık, kısa, gönül, mecnun, divâne, âşık, esir vb. sözcükler şiirde mazmunlarını da birlikte getiriyordu. Eski edebiyat yanlıları buna tamamen riayet ettikleri için yenilikçilerle görüş ayrılığına düştüler. Birinci gruba mensup olanlar kelimeye vâkıf olmayı güçlü şair olmanın şartı olarak görüyorlardı. Yenilikçi grup da kendi arasında birkaç gruba bölündü. Bir grup Nîmâ'nın safında yer aldı, ancak bugünkü şiirle eski şiir arasındaki en belirgin farka yani mısraların uzunluğu ve kısalığına karşı gelerek ya müstezat ya da Bahr-i tevil denilen kalıplarda şiir söylemeyi tercih ettiler.⁴⁹

Yenilik taraftarları geniş halk tabakasına hitap ettikleri için onların anlayacağı bir dil ve ifadeyi tercih etmişler, bu yüzden çağdaş nazmın dili, eski nazma nazaran fevkâlade sade, ifadesi açık ve doğal olmuştur. Ayrıca klasik nazmın vezin ve kafiye kaidelerini de yenilik taraftarı şairler daha kullanışlı bir hale getirmeye çalışmışlar hatta müfrit yenilik taraftarlarından birçokları ‘‘Şî‘r-i Sefîd’’ (Beyaz şiir) adını verdikleri vezinsiz, kafiyesiz şiirler yazmışlardır. Çağdaş nazımda eski nazmın şekliyle beraber Avrupaî nazım

⁴⁸ Kanar, a.g.e., s. 240.

⁴⁹ Aynı eser, s. 241.

şekillerinin aynen veya pek az değiştirilmiş olarak kullanıldığı görülür. Çağdaş nazmın başlıca hususiyetlerinden biri, nazım mevzunun çok geniş ve çeşitli olması, diğeri ise manzumelerde şahsî duygu ve düşüncelerin ve şahsî bir ifadenin yer almış olmasıdır. Bu iki özellik yeni nazmı bir dereceye kadar klasik nazmın muhafazakârlık ve yapaycılığından kurtarabilmiştir.⁵⁰

Kafiyei ileri geri kaydırmak, mısraları uzatmak ve kısaltmak şiirin yapısında köklü bir değişiklik yapamadı. Şiir hakkında yeterli bilgisi olmayan yenilikçiler şiirde yenilik arayışlarını sürdürdüler, hatta o devirlerde Türk edebiyatının etkisi altında kalarak tedavülden kalkmış Arapça ve Farsça kelimeleri kullanmaktan çekinmediler, fakat yeni İran şiiri bu devreleri geride bırakarak Nîmâ'nın temelli çalışmaları sayesinde bugünkü durumuna geldi.⁵¹

5 Haziran 1906 Meşrutiyet İnkılâbı Dönemi ile beraber batı ile ilişkilerin artmasıyla kültürler de birbirlerinden etkilenmeye başladı ve bunun sonucunda İran edebiyatına yeni konular girdi ve bu tarihten başlayarak şiirde bir yenilik hareketi başladı, fakat henüz yeni şiir tarzı dediğimiz tarz, “Ben varım.” diyemiyordu. Çünkü bu gelişmeyi sürdürüp tam anlamıyla yeni tarzı oluşturacak şairler gerekmekteydi, yani Meşrutiyet Döneminde başlamış olan ilk yenilik hareketi, eski tarzı atamadı ve yeni tarzı da tamamıyla yerleştiremedi. Nîmâ'nın ortaya çıkışıyla beraber Fars şiirinin yüzyıllardan beri gelen geleneği bir anda ikinci plana düştü.

⁵⁰ Anbarcıoğlu, “Çağdaş İran Edebiyatında Nazmında Surüd, Tasnif ve Tarâna Türleri”, *A.Ü.D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi.*, C.II, sayı 1, Ankara, 1971, s. 29.

⁵¹ Kanar, a.g.e., s. 242.

Yeni şiir tarzı veya “Nîmâî şiir” birkaç sebepten dolayı ortaya çıktı; Birincisi, Nîmâ’dan önce başlamış olan kültürel, toplumsal ve siyasî değişim zemini yani Meşrutiyet dönemi sonrası olaylar; ikincisi, Avrupa edebiyatı ve kültürü ile etkileşim ve irtibat; üçüncüsü ve belirleyici olanı Nîmâ’nın kişiliği ve ileri görüşlülüğü idi.⁵²

Anlaşıldığı üzere Nîmâ bu yeni şiir tarzının doğmasında ve gelişmesinde doğrudan etkili bir şairdi. Nîmâ’nın bu yeni tarzı sebebiyle önceleri eski şiir taraftarları Nîmâ’yı kabul etmediler ve onun tarzına karşı çıktılar, lakin zamanla Nîmâ’nın güçlü bir şair olması ve güçlü argümanlara sahip olması sonucu önceleri ona karşı çıkan şairler, sonraları onun üslubunu benimsemek zorunda kaldılar.

Nîmâ Yûşic’in öncülük ettiği ve “Şi‘ir-i Nov” yani Yeni Şiir denilen bu dönemde zor rediflerden uzak durulmuş anlam bakımından kafiye, redif ve şiir kalıbına çok önem verilmemiştir.

Nîmâ konu, şekil, vezin ve kafiye hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

“Edebiyatımızın her yönüyle değişmesi gerek. Yeni konular da yeterli değildir. Bir mazmunu geliştirip yeni bir şekilde ifade etmek de yeterli değil. Kafiyeleleri ileri geri kaydırmak, mısraları uzatıp kısaltmak da önemi değil. Önemli olan, çalışma yönteminin değişmesidir. İnsanların bilinç dünyasındakileri şiire aktarmamız gerek. Bir mısra veya beyit, sözün doğal veznini çıkaramaz. Belirli bir ifadeye uyum getiren vezin sadece armoni

⁵² ‘Abbâs Kezvançâhî, *Nîmâ ve Şi‘ir-i İmrûz*, İntişârât-ı Tûs, Tahran, 2000, s. 10.

vasıtasıyla elde edilir. O halde mısra ve beyitlerin bir arada vezni doğurması gerekiyor.

Ben bu armoniyi gerçekleştiren kişiyim.”⁵³

Şiirindeki bu yaratıcılık ve güce rağmen okuyucu Nîmâ'nın şiirlerini anlamakta güçlük çeker. Onun sözü fasih değil, dolambaçlıdır. Bu özellik Nîmâ'nın şiirindeki en zayıf taraftır. Bu kusuruna rağmen Nîmâ yeni İran şiirinin kurucusu olarak pek çok şairi etkilemiş ve yeni İran şiirinin oluşmasında başrolü oynamıştır.⁵⁴

İran milleti kadar eski olan milliyet duygusu ve vatan hissinin İran edebiyatındaki tezahürleri her zaman aynı derecede kuvvetli olamamıştır. Memlekette yabancı nüfuz ve tahakkümünün arttığı ve şiddetlendiği zamanlar, şairler maziye dönerek tarihlerini, medeniyetlerinin parolasını ve azametli devirlerini yâd etmişlerdir. Büyük ve güçlü hükümdarlarını, eski dinlerini övünerek anmışlar bu suretle mustarip milletlerini bir nevi aşağılık duygusuna kapılmaktan kurtarmak istemişlerdir.⁵⁵

Bu dönemin şiir konularının bir diğer özelliği de ayrı bir inceleme konusu olabilecek işçi edebiyatının ortaya çıkmasıdır. İşçi edebiyatı meşrutiyet taraftarlarının fikirlilerinin ortaya çıktığı ilk yıllardan itibaren İran şiir alanında belirdi. O dönem gazetelerinde yer yer Mezdekçilik ve Bolşevik edebiyatı göze çarpar. 1335 h.k. (1917) yılında İşkî şöyle söyler:

⁵³ Kanar, a.g.e., s. 244.

⁵⁴ Aynı eser, s.245.

⁵⁵ Anbarcıoğlu, “Çağdaş İran Nazmında Konu”, A.Ü.D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi., C.I., sayı 2, Ankara, 1966, s. 86.

بر نیکی رسم مزدک آگاه منم

و آن کس که بود رهبر این راه منم

پیغمبر دین و آدمیت، اول

حقا که بود مزدک و آگاه منم

Mezdek geleneğinin iyiliklerinde haberdar olan benim

Bu yolun rehberi olan kişi de benim.

İnsanlığın, dinin peygamberi önce

Gerçekten Mezdek'ti, ondan sonraki de benim!

1337 h.k. (1917) yılında Ârif de şöyle söyler:

Ârif, eğer Mezdek şarkısı eskidiyse,

Sen tanbura yeni şarkılar ekle!⁵⁶

“Son devirde Avrupa ilim âleminde, eski İran dili ve medeniyeti mahsulleri üzerine yapılan müspet çalışmaların bilhassa revaç bulması İranlı münevverlerin gururlarını okşamıştır. Bunun tesiri ve bilhassa memleketin politik vaziyeti ile paralel olarak ilerleyen milliyetçilik cereyanı bugün müfrit bir hale gelmiştir denebilir.

⁵⁶ Kedkenî, a.g.e., s. 26-27.

Vatanperverlik duygusuna gelince, asırlardan beri İran İranlının olmuştur. Tarih boyunca birçok istilâya maruz kalmasına ve istilâcılar ile uzun zamanlar bir arada yaşamasına rağmen, her İranlının veya İran vatandaşının İran'a karşı aynı derin bağlılığı beslediği muhakkaktır. İranlılar yabancı unsurları kuvvetli kültürleriyle aralarında eritmeye muvaffak olmuşlar veya onları er ya da geç İran'dan çıkmaya mecbur etmişlerdir. Şuurlu ve köklü olarak vatanlarına bu kadar bağlı olan İranlıların edebiyatında vatan konusunun hâkim olduğu devir, bilhassa son devirdir.”⁵⁷

2.2. Meşrutiyet Dönemi İran Şairleri

Meşrutiyet dönemi ve onun edebî özellikleri ile ilgili bilgilendirme önceki konu başlıklarında yapıldı. Dönemin önde gelen bazı şairleri hakkında bilgi vermek konunun daha iyi kavranmasına yardımcı olacağı için dönemde faaliyet gösteren ve döneme etkisi yoğun olmuş on şair sırasıyla şöyledir:

1. Edîbu'l-Memâlik-i Ferâhânî (Emirî) (1860-1918)

Hâc Mîrzâ Hasan'ın oğlu Muhammed Şâdık Hân 1860 yılında Erak'ta Ferâhân'a bağlı Kâzerân'da doğdu. Anne tarafından ünlü Kaçar veziri Mîrzâ Ebû'l- Kâsım-i Kâimmağâm ile akrabadır. Şair ve devlet adamları yetiştiren bir aileye mensup olması onun iyi bir öğrenim görmesine neden olmuştur. Önceleri Emîrû's-şuerâ lakabı ile tanınan

⁵⁷ Anbarcıoğlu, “Çağdaş İran Nazmında Konu”, *D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi*, C.I, sayı: 2, Ankara, 1966, s. 87 vd.

Muhammed Şâdık Hân şöhrete kavuştuktan sonra Edîbu'l-Memâlik lakâbını aldı. Tahsilinden sonra Kirmân hâkimi Emîr Nizâm-i Gerûsî'nin yanına (1891), bunu müteakip Tebriz'e gitti (1896). Bu arada hâmisî Emîr Nizâm'ın isminden dolayı şiirlerinde Pervâne mahlası yerine Emîrî mahlasını kullandı.⁵⁸ Emîrî, her ne kadar bu hanedanın son padişahlarını eski şairler tarzında öven kasideler yazsa da çok sayıda vatan konulu sosyal ve ahlakî kıtaları mevcuttur. Arap dili ve edebiyatına vakıf olup, bu bilgisini şiirlerinde göstermeyi başarmıştır.⁵⁹

Edîbu'l-Memâlik, Yezd, Simnân ve Savucbulağ gibi İran'ın çeşitli şehirlerinde adliye başkanlığı görevlerinde de bulunmuş bu dönemde adliye hakkında şiirler yazmıştır. Hicivlerinde çoğunlukla adliye vezirlerini eleştiren Emîrî'nin divânı, ilk kez 1933 yılında 750 sayfa olarak Vahîd-i Destgirdî'nin girişimleriyle Tahran'da basılmıştır.⁶⁰ Bu divândan başka coğrafya hakkında Saykalu'l-mir'ât, astronomi hakkında Semâu'd-dunya, Tâbiş-i mihr, Felaku'l-meşhûn, aruz hakkında Tuḥfetu'l-vâlî gibi eserleriyle Makâmât-i Emîrî, Reşehâtu'l-aqlâm, Risâle der iḳd-i Enâmîl gibi risaleleri olup bunların çoğu kaybolmuştur.⁶¹

Emîrî, gazel dışında şiirin bütün türlerinde, özellikle kasidede oldukça güçlüdür. Üslup bakımından eski şairleri taklit etmiştir. Çağdaşları gibi şairliğe medhiye ile başlayan Emîrî, edebî hayatın yenileşmeye başladığı dönemde Ka'ânî ve Surûş'u izlese de kasîdeciliği bırakmamıştır. Şiirinin yeni anlam ve mazmunları kabul etmeme gibi bir

⁵⁸ Kanar, a.g.e., s.219

⁵⁹ Tecrübekâr, a.g.e., s.101.

⁶⁰ Aryenpûr, a.g.e., s.137.

⁶¹ Kanar, a.g.e., s.219.

görünüŖü olmasına rağmen eski edebî geleneği tenkit etmiŖ, Ŗair ve edebiyatçıları sorgulamıŖtır.⁶²

Edîbu'l-Memâlik, MeŖrutiyet Döneminde gazeteciliğe meyleden ilk Ŗairdir. Ŗöyle ki: 1316 h.k. yılında Tebriz'de Edeb gazetesini kurmuŖ 1318 h.k. yılında aynı gazeteyi MeŖhed'de neŖretmiŖ ve 1325 h.k. yılında “İrâk-î ‘Acem” gazetesini tesis etmiŖtir. Bir ara 1324 h.k. yılında, meclis gazetesinin baŖyazarlıđını ve yarı resmî Âftâb gazetesinin müdürlüğünü de yapmıŖtır.⁶³

Edîbu'l-Memâlik meŖrutiyet döneminde yenilikçi ve meŖrutiyetçi bir Ŗair olarak karŖımıza çıkar. Ŗiirlerinde meclisin açılıŖını överken eski yönetim Ŗeklini eleŖtirir. Halka vatanseverlik duygularını aŖılamaya çalıŖır. ÇađdaŖı olan diğer Ŗairlerde olduğu gibi vatan teması kasidelerinde memduhun yerine geçer. Edîbu'l-Memâlik'in vatan Ŗiirleri dıŖında diğer Ŗiirleri halkın anlayacağı kadar sade değildir.⁶⁴

2. Mîrzâde-i İŖkî (1894-1923)

Seyyid Ebû'l- Kâsım-i Kurdistânî'nin oğlu Seyyid Muğammed Rızâ Mîrzâde-i İŖkî 1894 yılında Hemedan'da doğdu. Mahallî okullarda okuduktan sonra Tahran'daki Ülfet ve Alliance okullarını bitirdi. 1915 yılında Nâme-i İŖkî adlı bir gazete kurdu ve aynı yıl, o

⁶² Aryenpûr, a.g.e., s.137.

⁶³ Tecrübekâr, a.g.e., s. 102.

⁶⁴ Kanar, a.g.e., s. 219.

zamanlar İran milliyetçilerinin faaliyet merkezi haline gelen İstanbul'a gitti. Bir taraftan İstanbul Dârülfünunu'nda dinleyici olarak derslere girerken bir yandan da Nevruzînâme ve Operâ-yi Restâhiz-i Şehriârân-i Irân gibi önemli eserler yazdı.⁶⁵

1919 yılında Tahran'a dönen İşkî, burada sosyalist parti taraftarlarına katılmıştır. İngilizlerin ve İranlıların iş birliğini eleştirerek zamanın hükümeti aleyhinde şiddetli yazılar yazmıştır ve hükümete karşı konferanslar vermiştir. “Be ‘İşk-ı Vatan” adıyla yazdığı şiirleriyle ülkenin bulunduğu durumdan duyduğu üzüntüyü açıkça dile getirmiştir. Bu yazıları ve propagandaları yüzünden muhalifleri tarafından 1920 yılında hapse atılmıştır.⁶⁶

Şair hapiste olduğu yıllarda şiir yazmaya devam etmiştir. Hapisten çıktıktan sonra Mîrzâde-i İşkî İsfahan'a gitmiş ve “Restâhiz-i Şehriârân-ı Irân” isimli ünlü operasını ilk kez orada sergilemiştir.

1923 yılında cumhuriyet söylentilerinin dolaşması üzerine gelecek cumhuriyetin yapmacık olacağına inandığından buna muhalif kalmıştır. 1922'de Tahran'da Karn-i Bistum adlı haftalık bir dergi çıkardı. Bu dergide cumhuriyet hakkındaki düşüncelerini, yabancıların İran'da oynadıkları oyunları gözler önüne sermiştir. Cumhuriyet taraftarı olan gazeteleri karikatürlerle ve halk diliyle tenkit etmiştir. Bunun üzerine dergi hemen

⁶⁵ Kanar, a.g.e., s. 221.

⁶⁶ Aryenpûr, a.g.e., s. 362.

kapatılmış ve çıkan sayıları da toplatılmıştır. Kısa bir süre sonra da İşkî evinden çıkarken öldürülmüştür.⁶⁷

İşkî'nin ölümünden sonra dönemin aydınlarından biri olan Alî Ekber Selîmî “Gulhâ-yi Rengâreng ve Murebbî” adlı dergisinde İşkî'nin eserlerinden yaptığı seçmeleri yayımlamıştır. Daha sonra da “Kulliyât-ı Musavver-i İşkî” adı altında İşkî'nin bütün eserlerini toplamış ve Bank-ı Millî matbaasında 1955 yılında 464 sayfa, 7 bölüm olarak Tahran'da yayımlamıştır.⁶⁸

İşkî, başta Tevfîk Fikret olmak üzere Türk edebiyatının etkisinde kalmış ve kafiye sistemine değişiklik getirmiştir. Burada şekil değil, telaffuz ve ses uyumu ön plana çıkmıştır. Şiir üslubunda eski tarzı yaşatmaya devam etmektense asaletine dokunmadan üslubu değiştirmek gerektiğini savunmuştur.⁶⁹

Gençliğinin ilk dönemlerinden itibaren şiir yazmaya başlayan ‘İşkî’nin, manzum ve mensur eserlerinden oluşan ve Ali Ekber Muşîr Selîmî tarafından basılan bir Külliyyât’ı vardır. Manzum eserlerini kaside, gazel, mesnevi, musammat ve müstezâd vb. kalıplarda

⁶⁷ Kanar, a.g.e., s. 222.

⁶⁸ ‘Ali Ekber Muşîr Selîmî, *Kulliyât-ı Muşavver-i İşkî*, Tahran, 1965, s. 53.

⁶⁹ Kanar, a.g.e., s. 221-222.

yazdığı şiirleri; mensur eserlerini ise gazetelerde yayınladığı makaleleri ve piyesleri oluşturur.⁷⁰

‘İşkî’nin şiirlerinin çoğu hâlâ anlaşılabilmiş ve değerlendirilebilmiş değildir. Batılı edebiyat tarihçileri de onun hakkında fazla bir şey söylememiştir. Bazı İranlı edebiyatçılar onu Yeni Şiir’in öncülerinden biri olarak kabul etmiştir. Bazıları da onun ne eski ne de yeni edebiyatı bildiğini ileri sürmüştür. Bahâr'a göre o, bir "Avâm Şairi"dir.⁷¹ Gerçekte ise ‘İşkî, fazla bir edebiyat bilgisine sahip değildir. Eski edebiyatı okumaktan özellikle kaçınmıştır fakat yine de bir parça şairlik ruhu taşımıştır. Tarihî hadiseleri kolay idrak ettiğinden tarih sahnelerini tasvirde yeteneklidir. Dili akıcı olmadığı gibi kullandığı kelimeler de maksadını ifade etmeye yetecek kadar kuvvetli değildir. Fazla şiiri bulunmayan ‘İşkî’nin bütün eserleri aynı edebî değere sahip değildir.⁷²

‘İşkî’nin en önemli şiirlerinden biri de İran’da cumhuriyet söylentileri dolaştığı sırada kaleme aldığı ‘‘İdeal’’ adlı uzun şiiridir. İki çocuğunu meşrutiyet mücadelesinde yitirmiş vatansever bir İranlı, onun ölüm döşeginde olan karısı ve yüksek tabakaya mensup bir genç tarafından baştan çıkarılmış ve sonunda intihar eden kızı şiirdeki hikâyenin kahramanlarıdır. Bu manzume üslup ve kullanılan mazmunlar bakımından Farsça realist şiirlerin ilk örneklerinden biridir. Konular günlük hayattan alınmıştır.⁷³

⁷⁰ Melek Bodur, *Çağdaş İran Şairlerinden Mîrzâde-i ‘İşkî’nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Danışman: Prof. Dr. Hicabi Kırılancı), Ankara, 2013, s. 82.

⁷¹ Aryenpûr, a.g.e., s. 346.

⁷² Aryenpûr, a.g.e., s. 367.

⁷³ Kanar, a.g.e., s.223.

3. İrec Mîrzâ (Celâlu'l-Memâlik) (1874 – 1926)

İrec Mîrzâ Celâlu'l-Memâlik Tebriz’de doğdu. Kaçar hanedanından Şadru’ş-şu’arâ Gulâm Hüseyin Mîrzâ’nın oğludur. Âkâ Muhammed Takî, Ârif-i İsfahânî ve Mîrzâ Nasrullah Bahâr-ı Şîrvânî’den Arapça ve Farsça; İkbâl-i Âştiyânî’den mantık, felsefe, meânî ve beyan dersleri aldı. Tebriz Dârülfünunu’na devam ettiği yıllarda Fransızca ve Rusça öğrendi. On altı yaşında iken evlenen İrec Mîrzâ, üç yıl sonra eşinin ve babasının ölümü üzerine ailesinin geçimini sağlamak amacıyla devlet hizmetine girmek zorunda kaldı. Veliaht Muẓafferu’d-dîn Mîrzâ onu bayramlar ve selâm törenleri için kaside yazmakla görevlendirdi. Kendisine “Faḥrû’ş-şu’arâ” lakâbını veren Emîr-i Nizâm tarafından daima teşvik edildi. Bir ara Kıvamu’s-saltana ile Avrupa’ya gitti. 1923 yılına kadar Tebriz, Kirmânşâh, Tahran, Abâde, İsfahan ve Meşhed’de Maliye ve Maarif Bakanlıklarıyla gümrük teşkilâtına bağlı kuruluşlarda çeşitli görevlerde bulundu. 28 Şâban 1344 (13 Mart 1926) tarihinde Tahran’da vefat etti ve Zâhiru’d-devle Kabristanı’na defnedildi.⁷⁴

İrec Mîrzâ’nın, meşrutiyetin ilân edilmesinden yaklaşık 33 yıl önce, yeni düşünce ve dünyalara sahip kültürel bir çevrede doğduğu, bu nedenle de dünyaya geldiği günden itibaren farklı bir bakış açısına sahip olduğu ve edebiyatla ilgilendiği, şairliği ilk olarak babasından öğrendiği söylenebilir.

⁷⁴ Mehmet Kanar, "İrec Mîrzâ", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C.XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002. C. 22., s. 443.

Îrec Mîrzâ'nın şiirlerini yazılış tarihi itibariyle iki döneme ayrılabiliriz:

1. Gençliğinden itibaren resmî saray şairliği yaptığı dönem

2. Saray şairliğini bırakmasından hayatının sonuna kadar olan dönem⁷⁵

Îrec Mîrzâ Celâlu'l-Memâlik, Kaçar şehzadelerindendir. Kaçar şehzadeleri ve özellikle Fethâ'li Şâh'ın çocukları şairdi, lakin hiçbiri şiir konusunda Îrec Mîrzâ'nın seviyesine ulaşamamıştır. Şairlikteki ustalığı tartışılmaz olan bir şehzadeyi seçmek istersek Îrec Mîrzâ'dan başka bu makama lâayık birini bulamayız.⁷⁶

Gençlik döneminde Ferruhî-yi Sîstânî'nin etkisi altında kalan Îrec daha sonra Minûçihri, Hâkanî-i Şîrvânî ve Ka'ânî-i Şîrâzî tarzında şiirler yazmaya başladı. Hayatının son on yılında, vezin ve kafiyede klasik şiir kurallarına bağılı kalmakla birlikte konu itibariyle yeni, sade ve akıcı şiirler kaleme aldı. Dilde sadeleşme akımını savunan Îrec şiirlerinde halk deyimleri ve atasözlerini ustaca kullanmıştır.⁷⁷

Divânı Yaklaşık 4000 beyit ihtiva eden bir eser olup önce şairin oğlu Hüsrev Mîrzâ'nın mukaddimesiyle birlikte yedi küçük kitap halinde yayımlanmış (Tahran 1307-1309 h.ş. 1928-1930) daha sonra diğer eserleriyle beraber Külliyyâtı'nın içinde neşredilmiştir (Tahran 1342 h.ş. 1963). Diğer eseri Ârifnâme, Kâimmakâm-ı Ferâhânî'nin

⁷⁵ Feray Sevdin, *Çağdaş İran Şairlerinden Îrec Mîrzâ'nın Hayatı, Eserleri Ve Edebî Kişiliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Danışman: Doç. Dr. Abdüsselam Bilgen), Ankara, 2015, s. 95.

⁷⁶ Tecrübekâr, a.g.e., s.104.

⁷⁷ Mehmet Kanar, "Îrec Mîrzâ", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C.XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, C. 22., s. 443.

Celâyirnâme'si tarzındaki mesnevi, hezec bahrinin “mefâîlün mefâîlün feûlün” vezniyle yazılmış olup 550 beyitten meydana gelir. Şair bu mesneviyi, Ebû'l-Kâsım Ârif-i Kazvînî'nin Meşhed'de verdiği konser sırasında Kaçarları kınayan bir şiir okuması üzerine kaleme almıştır. Kadın hakları, çiftçilerin yoksulluğu, ülkedeki kanunsuzluklar gibi konuların işlendiği eser kısa zamanda yayılmış, bazı kesimlerin büyük tepkisini çekmesi şairi güç durumda bırakmıştır. Ârifnâme son olarak Külliyyât içerisinde basılmıştır (Tahran, 1342 h.ş./1963). Bir diğer eseri ise Zühre-ü Menûcihr. William Shakespeare'in Venüs ile Adonis'inin manzum tercümesi olup (Tahran, Mehâbâd 1336 h.ş./1957) tamamlanamamıştır. Eser Külliyyât'ın içinde de yayımlanmıştır (Tahran 1342 h.ş./1963).⁷⁸

4. Edîb-i Pişâverî (1844-1930)

1260'ta (1844) bugün Pakistan sınırları içinde kalan Peşâver (Pişâver) civarında doğdu. Seyyid Şâh Baba adıyla tanınan babasının ünlü sûfî Şehâbeddin es-Suhreverdi'nin (ö. 632/1234) soyundan geldiği rivayet edilir. İlköğrenimini yaptığı sırada babası ve akrabalarından bir kısmı İngilizlerle Afgan kabileleri arasındaki savaşta öldürüldü. Annesinin ısrarı üzerine gittiği Kâbil'de tanınmış bazı bilginlerin öğrencisi oldu. İlköğrenimini Kâbil'de tamamlayan Edîb Gazne'ye giderek meşhur şair Senâî'nin türbesinin bulunduğu Bâğ-ı Fîrûze'de iki buçuk yıl kaldı ve meşhur âlimlerden ders aldı. Oradan ayrılıp bir süre Herat ve Türbet-i Câm'da kaldıktan sonra Meşhed'e gitti. Meşhed'de Mîrzâ Abdurrahman ve Gulâm Hüseyin gibi hocalardan riyâziye okudu ve edebî ilimlerle ilgili dersler aldı. 1287'de (1870) Sebzevâr'a geçti. Şehrin ünlü

⁷⁸ Mehmet Kanar, "İrec Mîrzâ", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C.XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, C. 22., s. 443.

bilginlerinden Hâdî-i Sebzevârî'den ve onun oğlu Mollâ Muhammed'den faydalandı. Sonra Meşhed'e döndü. Burada Mîrzâ Ca'fer Medresesi'nde müderris oldu ve bilginler çevresinde Edîb-i Hindî diye anıldı. 1884'te Tahran'a gitti; Nâşîru'd-dîn Şâh tarafından iyi karşılanan Edîb ölümüne kadar Tahran'da yaşadı. 3 Safer 1349'da (30 Haziran 1930) burada vefat etti ve Şeyh 'Abdu'l-'azîm Mezarlığı'nda İmâmzâde Abdullah'ın türbesine gömüldü.⁷⁹

Edîb-i Pişâverî'nin şiirleri akıcı değildir, ama felsefî olduğu söylenebilir. İnsanı uzlete çağırmıştır. Tarihî yazma eserler, Arap ve Acem kıssaları, hikmet ve felsefe ile dolu uzun gazelleri oldukça sağlamdır fakat ağır olduklarından herkes kolaylıkla tam olarak anlayamaz. 1913 yılında Alman İmparatoru II. Wilhelm için yazdığı on dört bin beyitten oluşan "Kaysernâme" manzumesi, İngilizleri eleştirdiği hamasî bir şiirdir. Bu şiirinde imparatoru överek Alman halkını yüceltmıştır. Eser Şâhnâme vezninde, oldukça sağlam ve fasih olup, kıymetli mazmunlar içermektedir.⁸⁰

Edîb, şiirlerinde şekil ve üslup olarak Hôrâsân üslubuna bağlı kalmıştır. İran ve Arap edebiyatlarına sarf, nahiv ve felsefe alanındaki derin bilgisinden dolayı şiir dili ağırdır. Şiirlerinde Alman dostluğunu işleyen Edîb'in eserlerinde vatan konulu düşünceleri ateşli bir biçimde dile getiren kuvvetli bir milliyetçi ve İngiliz muhalifi olduğu söylenebilir.

⁷⁹ Mehmet Kanar, "Edîb-i Pişâverî", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C.III, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, C. 10., s.424.

⁸⁰ Aryenpûr, a.g.e., s. 319 vd.

Bir Bâzgeşt dönemi şairi olarak eski şairleri taklit etmekle beraber, işlediği konular bakımından çağdaşlarından ayrılmıştır.⁸¹

5. Ârif-i Kazvînî (1882-1933)

Ârif-i Kazvînî Kazvîn'de doğdu. Çocukluğunda hat ve musiki dersleri aldı. Tahran'a giderek kısa zamanda geniş bir çevre edindi (1898). Okuduğu gazel ve şarkılarla dikkat çekti. Kaçarlardan Muzaferu'd-dîn Şâh tarafından saraya çağrılarak ödüllendirildi. Meşrutiyetçi hareketler başlayınca karşı olduğu ve uygulamalarını beğenmediği sarayı terk ederek bu hareketlere katıldı. Rusya ve İngiltere'nin İran'a müdahalesi üzerine 1915'te İstanbul'a gitti. Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir müddet Türklerin yanında bir tavır almasına ve İslâm birliğini savunmasına rağmen Azerbâyçân'ın bağımsızlık mücadelesi başlayınca bu düşüncelerinden vazgeçti. 1919'da İran'a döndü. Tahran'da düzenlediği konserlerde okuduğu vatan sevgisiyle dolu şiir ve şarkılarıyla bütün İran halkını etkiledi. Albay Muhammed Takî Han, 1921'de Pisyan'da cumhuriyet isteğiyle ayaklanınca Meşhed'e giderek bu harekete katıldı. Adı geçen liderin aynı tarihte öldürülmesi üzerine Tahran'a döndü. Sonradan şâh olan Başkumandan Rızâ Hân başbakan olunca (1923) onu ve gerçekleşmesini istediği cumhuriyet rejimini savundu ve yıkılmak üzere olan Kaçar hanedanını şiddetle tenkit etti. Bu sıralar okuduğu, cumhuriyeti savunan gazel ve marşlar halk üzerinde çok etkili oldu ancak bütün bu gayretlerine rağmen yeni iktidar tarafından Hemedan'a sürüldü ve orada öldü (21 Ocak 1934).⁸²

⁸¹ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, 1. bs., İstanbul, 1999, s. 228 vd.

⁸² Adnan Karaismailoğlu, "Ârif-i Kazvînî", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C.III, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, C. 3., s. 368.

Ârif-i Kazvî'nin divânı kasîde, gazel, hicviye, tasnif ve politik düşüncelerini içeren şiirlerinden ibaret olup 1924 tarihinde Rızâzâde-yi Şafak'ın önsözüyle birlikte 340 sayfa olarak basılmıştır. Ârif-i Kazvî, tasniflerinin her birini bir amaca yönelik olarak sade bir dille kaleme almıştır.⁸³

Ârif-i Kazvî'nin tasniflere kattığı edebî cazibeyi, sosyal ve siyasî mazmunlu tasnifleri başarıyla uygulamasını anmak gerekir. Her ne kadar kendisinden önce Mîrzâ Ali Ekber Han Şeydâ bunu denemişse de Ârif'in tasnifleri daha ziyade sosyal ve siyasî içerikleriyle öne çıkmıştır.⁸⁴

Tasniflerinde, âşıkâne duyguları, hürriyet aşkını, vatan sevgisini, doğruluk ve fedakârlık hislerini başarıyla ifade etmiş, halkın hürriyet ve milliyet hislerini tahrik etmeyi başarmıştır.⁸⁵

6. Ğanîzâde (1879-1934)

Eserleri ile özgürlükçü düşünceleri dilen getiren Azerbâycânlı şair ve gazeteci Mîrzâ Maḥmûd Ğanîzâde, 1879 yılında Selmâs (bugünkü Şâhpûr) kentinde doğdu. Önceleri ticaretle iştigal eden Ğanîzâde 1907 yılında Rızâîye'de (bugünkü Urmiye, yani İran'ın batı Azerbâycân eyaleti) "Feryâd" gazetesini çıkarmıştır. Daha sonra ise Rızâzâde-yi Şafak'ın

⁸³ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, 1. bs., İstanbul, 1999, s. 230.

⁸⁴ Aryenpûr, a.g.e., s. 159.

⁸⁵ Anbarcioğlu, "Çağdaş İran Nazmında Surud, Tasnif ve Tarane Türleri", *D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi*, C. II, sayı:1, Ankara, 1971, s. 3.

“Şafak” gazetesinde çalışmıştır. Tebriz’in Ruslar tarafından işgali üzerine İstanbul’a gelmiş ve burada yayımlanan “Ahter” gazetesinde Rusya ve İngiltere aleyhinde ateşli makaleler yazmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Berlin’e giderek Takîzâde’nin neşrettiği “Kâve” dergisinde çalışmıştır. 1926 yılında da İran’a döndü, Tebriz’de Almanca’dan tercüme ettiği romanları tefrika halinde yayımladığı günlük Sehend gazetesini çıkardı ve 1934 yılında aynı şehirde vefat etti. Şairin şiirlerinin, eski dönem şiirlerinden pek bir farkı olduğu söylenemez. Şair bir Bâzgeşt dönemi şairi olarak eski İranlı şairleri taklit etmek ile yetinmiştir.⁸⁶

7. Vahîd-i Destgirdî (1880-1942)

Hasan-i Vahîd, İsfahan’a bağlı Destgird yöresindendir. Vahîd İsfahan’da bulunan eski medreselerde edebî bilimler ve Arapça okumuştur. Bu bilimlerde edindiği derin bilgi sayesinde müçtehit unvanı kazanmıştır. Vahîd’in şiirde de yeteneği yüksekti ve bunun sayesinde çağdaşı olan diğer şairler arasında üstatlık mertebesine yükseldi. Yazdığı İngiliz karşıtı bir musammâtı İsfahan’da üst üste basılınca İngiliz temsilcisi tarafından şair takibe alınmıştır. Şair İsfahan’dan Bahtiyârî aşiretine sığınıp orada Sergûzeşt-i Erdeşir mesnevisini yazmıştır. “Sergûzeşt-i Erdeşir” isimli 20.000 beyitlik mesnevisi, ahlakî ve felsefî efsanelerle birlikte, Sâsânî padişahlarının ilki olan Erdeşir-i Bâbekân’ın tarihini içermektedir.⁸⁷

⁸⁶ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, 1. bs., İstanbul, 1999, s. 231.

⁸⁷ Tecrübekâr, a.g.e., s. 119.

Birinci Dünya Savaşının sona ermesinden sonra Tahran'a geldi ve Maarif Bakanlığında âzâlık görevi aldı. Yaklaşık 1300 h.ş. (1921) yılında İran Edebî Encümeni (Encumen-i Edebî-i İran) ve Armağan dergilerini kurdu. İran Edebî Encümeni birkaç yıl sonra şekil değiştirdi ve imtiyazları da Vahîd'in kontrolünden çıktı, ancak Armağan dergisini ömrünün sonuna kadar yayımladı. Bu dergi İran'da yayımlanan edebî dergilerin en uzun ömürlü olanıdır.⁸⁸

Nizâmî-yi Gencevî'ye büyük ilgi duyan Vahîd-i Destgirdî, onun hamsesini düzenleyerek altı cilt halinde yayımlanmıştır. Çağının büyük şair ve eleştirmenlerinden biri olarak da kabul edilebilir. "Armağan" dergisinde yayımlanan şiirleri ayrıca basılmamıştır. Şiirde sağlamlığı ve Fars edebiyatına bağlılığı ile tanınmıştır.⁸⁹

Vahîd Maârif Bakanlığı, basın ve telif bürosundaki görevinden sonra Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Eserleri kaside, gazel ve kıt'aları, "Şad Enderz" mecmuası, "Sergûzeşt-i Erdeşîr" mesnevisi ve İsfahan olaylarını anlatan "Rehâvurd" adlı tarihçesinden ibarettir. Eski edebiyatta da derin bilgi sahibi olduğu görülebilir.⁹⁰ Şair şiirlerini eski şairlerin üsluplarına uygun yazmıştır.

8. Taķî Dâniş (Ziyâ-yi Leşker, Musteşâr-i A'zam) (1864-1948)

⁸⁸ Tecrübekâr, a.g.e., s. 116.

⁸⁹ Aynı eser, s. 116.

⁹⁰ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, 1. bs., İstanbul, 1999, s. 231-232.

Kaçar devrinin klasik şairlerinden biri olan Taķî Dâniş 1964 yılına doğdu. Gençlik yıllarında iyi bir eğitim görüp hat dersleri aldı. Nâşîru'd-dîn Şâh ve Muḥammed Ali Şâh'ın sadrazamı Mîrzâ Asgar Emînu's-sultân'ın meclislerinde bulundu ve geride manzum ve mensur birkaç eser bıraktıktan sonra 1948'de hayata gözlerini yumdu. Yaklaşık 25.000 beyitlik kaside, gazel ve kıt'alarından oluşan Divânı Tahran Üniversitesi tarafından 1958 yılında basılmıştır. Diğer bir eseri ise manzum olarak yazdığı ve yaşadığı devirdeki yiyeceklerin özelliklerini anlattığı Hekîm-i Sûrî'dir. Bu eser defalarca basılmıştır. Taķî Dâniş bir bâzgeşt dönemi şairidir ve tamamıyla eski şairlerin üslubuna bağlı kalmıştır.⁹¹

Taķî Dâniş'in nestalik yazısı çok güzeldir. O eserlerinin çoğunu kendi hattıyla yazmıştır. Bugün bu nefis nüshaların çocuklarının elinde bulunduğu tahmin edilmektedir. Onun teliflerinden biri Mîrzâ 'Ali Asgar Hân Atâbek adına yazdığı Tezkire-i Şadr-i A'zamî, diğeri ise çağdaşı olan hattatların hal tercümelerini içeren Nûn Ve'l-Kalem'dir Bunların yanı sıra diğeri manzum ve mensur eserlerini de şair kendi nestalik yazısıyla yazmıştır.⁹²

9. Meliku's-şu'arâ Bahâr (Muhammed Taķî Bahâr) (1886-1951)

Dönemin en büyük şair ve nesir yazarlarından olan Muḥammed Taķî Bahâr, Meşhed'de h.k. 1304 (1886) yılında dünyaya gelmiştir. Edebiyat ile ilk tanışıklığı babası sayesinde olmuş ve ilk edebiyat derslerini de ondan almıştır. Şair babası haricinde Edîb-i Nişâbûrî ve zamanın diğeri bazı âlimlerinden de yararlanmıştır. Bahâr, genç yaşta babası

⁹¹ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, 1. bs., İstanbul, 1999, s. 233.

⁹² Tecrübekâr, a.g.e., s. 110.

Âsitâne-i Kuds-i Razavî Meliku's-şu'arâ'sı Sabûrî'yi kaybedince onun yerine Meliku's-şu'arâ olarak görevlendirilmiştir. Gençlik yıllarında Muẓafferu'd-dîn Şâh, saraylılar ve Horasan valilerine Ferruhî-i Sistânî üslubunda övgü, tegazzül ve methiyeler yazan şair, İran'da meşrutiyet kabul edildikten sonra vatanî ve sosyal şiirler yazmaya başlamıştır.⁹³

Muhammed Takî Bahâr 1906 yılında Meşhed meşrutiyetçileri yanında yer almıştır. Muẓafferu'd-dîn Şâh'ın ölümünden sonra Meşhed'de kurulan "Sa'âdet" adlı topluluğa katılmıştır. Bu topluluk İstanbul'daki Sa'âdet Encümeni ve Bakü'deki özgürlükçüler ile iletişim içindeydi. Dokuz ay süren İstibdat döneminde içinde kendine ait ilk millî şiirlerinin de yer aldığı Horasan gazetesini yayımladı. 1919 yılında Hizb-i demokrat-i İran (İran Demokrat Partisi) kurulunca Muhammed Takî Bahâr bu partinin siyasî ilkelerini açıklayan "Nevbahâr" gazetesini çıkardı. 1911-1912'de Şuster olayı Tebriz ve Gilân kıyıamları ve ikinci meclisin kapatılmasından sonar Rus Elçiliğini baskısı ile bu gazete kapatıldı. Muhammed Takî Bahâr dokuz parti arkadaşı ile birlikte Tahran'a sürüldü. Tahran'da birkaç kez Meclis-i Şûrâ-yi Millî'ye milletvekili olarak seçildi ve Nevbahâr gazetesini Tahran'a nakletti.⁹⁴

1917'den itibaren üç yıl boyunca yarı resmî İran gazetesinin müdürlüğünü yaptı. Ferhengistân-i İran'ın (İran Dil Kurumu) sürekli üyeliğine seçildi. 1918 yılında, aralarında 'Abbâs İkbâl-i Aştîyânî, Reşîd-i Yâsemî, Ali Asğar Hikmet gibi edebiyatçıların da bulunduğu Dânişkede (Fakülte) adlı edebî derneği kurdu. Bu dernek, eski nesir ve nazım kalıpları içinde yeni konuların işlenmesini savunan aynı adlı edebî bir dergi çıkarmaya

⁹³ Tecrübekâr, a.g.e., s. 120.

⁹⁴ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, 1. bs., İstanbul, 1999, s. 234.

başladı. Bu dergi, onun ölümünden sonra Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyât adı altında yıllarca yayım hayatını sürdürdü. Bahâr bir ara hükümet aleyhindeki sert yazılarından dolayı cezaevine girdi. Pehlevî hanedanının iş başına geçmesinden sonra siyasî hayattan çekilen Bahâr, bir taraftan Tahran Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaparken diğer taraftan da kendini ilmî çalışmalara verdi. Muhammed Taķî Bahâr 1951 yılında Tahran'da vefat etti. Bahâr, günlük yaşamı dilde aşırılığa kaçmadan klasik şiir kalıbında anlatan bir şairdir. Meliku's-şu'arâ unvanını aldığı yıllarda yazdığı Horasan büyükleri ile din adamlarını öven kasidelerinde eski büyük kaside şairlerini taklit etmiş, meşrutiyet hareketlerine katıldığı yıllardan sonraki şiirlerinde ise eski şiirin kurallarından ayrılmamakla birlikte inkılâp, hürriyet, meşrutiyet ve vatan konularını işlemiştir. Genellikle kasîde tarzında ve Horasan üslubu ile şiirler yazmakla birlikte yeniliğe açık bir şair olan Bahâr yenilik taraftarı genç şairlerle de iş birliği yapmıştır. Mersiye, kahramanlık ve aşk şiirleriyle hiciv ve mizah tarzındaki şiirlerinde 21.yüzyıl şairlerinin üsluplarından yararlanmıştır.⁹⁵

10. Nizâm-ı Vefâ (1888-1964)

Nizâm-ı Vefâ 1888 yılında İran'ın Kâşân şehrinde doğdu. Döneminin son önemli şairlerindendi. Şair küçük yaştan itibaren iyi bir öğrenim gördü ve 1906 yılında İsfahan'da kurulan gizli encümenlere üye olarak meşrutiyet hareketine katıldı. Karısının ve çocuğunun ölümünden sonra ömrünü politika ile uğraşarak, devlette çalışarak, lise ve üniversitelerde öğretmenlik ve öğretim üyeliği yaparak geçirdi. Arap ülkelerine ve Avrupa'ya seyahatler yapan Nizâm-ı Vefâ 1964 yılında hayata gözlerini yumdu. Eserlerinin çoğu basılmamıştır.

⁹⁵ Mehmet Kanar, "Mîrzâ Muhammed Taķî Melikü's-şu'arâ ", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, C. 4., s.469-470.

Bunlar Habîb-u Rebâb adlı mesnevisi, Sitâre vu Furûğ ile Firûz u Ferzâne adlı piyesleri, Guzeştehâ, Mi'râc-i dil, Âmâc-i dil, manzum ve mensur bir eser olan Peyvendhâ-yi dil, 1937 yılında Avrupa'ya yaptığı seyahatin anılarını ihtiva eden Yâdgâr-i Urûpâ'dır. Nizâm-ı Vefâ'nın en önemli eserlerinden biri de manzum otobiyografisi olan Hâdîş-i dil olup bu eserde şair sıkıntılı günlerini anlatmıştır.⁹⁶

Nizâm-ı Vefâ bir gazel şairi yani gönül şairidir. Hatta onun diğer kaside ve mesnevileri ile tasnif ve terâneleri de bir çeşit canlı ve güzel gazellerdir. Bu şiirlerini içinden nasıl gelmiş ise öyle okumuş ve yazmıştır. Şiiri kendine has bir özeliğe sahip olup temiz ve kusursuzdur. Şiirlerinde kullandığı eski Fars şiirinin mazmun ve kalıpları, onun eserlerinde daha canlı bir hava yaratmıştır. Edebiyatta yeni olmayan ve herkesin her zaman kullandığı mazmunları o da defalarca kullanmıştır. Buna rağmen şiirlerinde yeni bir tarz göze çarpmaktadır. En önemli özelliği, dilinin sade ve dolambaçsız olmasıdır.⁹⁷

⁹⁶ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, 1. bs., İstanbul, 1999, s. 239.

⁹⁷ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 421.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin Hayatı

Lâhûtî'nin ataları önceleri Behbehân'da yaşamış olup o bölgenin din âlimlerindendir. Ataları ailece Behbehân'dan İsfahan'a göç ettiler ve bir süre orada yaşadılar. Lâhûtî'nin Mollâ Abdullâh isimli fâzıl ve âlim bir kişiliğe sahip olan büyük büyük dedesi İsfahan'ın okullarından birini açtı ve kendisi okulun idaresini üstlendi. İsfahan'da bulunan okulun adı günümüzde hâlâ Mollâ Abdullâh'tır. Mollâ Abdullâh'ın oğlu Mollâ Turâb İsfahan'dan Tuyserkân'a gelmiş ve oraya yerleşmiştir. Zamanla dine yönelmiş ve sonraları o diyarda Mollâ Tûrab olarak şöhret kazanmıştır. Mollâ Turâb'ın oğlu Rüstem Bey çocukları ve eşi ile beraber oradan Kirmânşâh'a göç edip bu şehirde ikâmet etmeye başladılar. Ünlü şair Mîrzâ Aḥmed-i İlhâmî (Lâhûtî'nin babası), Rüstem Bey'in oğludur.⁹⁸

Melûl mahlasıyla önceleri şiir ile ilgilenen Mîrzâ Aḥmed-i İlhâmî, Kirmânşâh'ın ünlü şairlerindendir. “Bâğ'ı Firdevsî” isimli kitabı Kerbelâ'da yaşanan acı olaylar ile ilgilidir ve Firdevsî'nin Şâhnâmesi ile aynı vezinde yazılmış olup bu yüzden “Firdevsî-yi Hüseyinî” olarak ün yapmıştır. Bu kitabın yazılması sürecinde meydana gelen çok ilginç bir olay şöyledir: Aḥmed-i İlhâmî bir gece İmâm Hüseyin (a.s.)'i rüyasında görür ve o İlhâmî'ye Kerbelâ olayını manzum bir şekilde yazmasını söyler. Bu rüya ve üstadı bilgin şair Hüseyinkulî Hân Sultânî'yi Kirmânşâhî'nin (1834-1890) tavsiyesi üzerine mahlasını

⁹⁸ Gülâm Hüseyin Emîrî, *Guzide-yi Eş'âr-i Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî*, 1. bs., Kirmânşâh, 2005, s. 11.

Melûl'den İlhamî'ye değiştirir ve bu kitabı yazar. Bu değerli kitap ilk defa 1949 yılında Kirmânşâh'ın Kave isimli matbaasında basılmış ve dağıtılmıştır.⁹⁹

Mîrzâ Aḥmed-i İlhamî, Bâğ-ı Firdevs kitabının giriş kısmında belirttiği üzere başka kitaplar da yazmıştır. Bu kitaplar Bostân-ı Mâtem, Bâğ-ı Ârâm, Enderznâme, Hüsn-u Manzar, Hüseyniye, Defter-i İşk Divânı, gazeller ve kasideler divânıdır ki, bugün bunların hepsinin akıbeti belli değildir. Sadece gazeller ve kasideler divânı, İlhamî'nin akrabalarının elinde bulunmaktadır ve bu eser çok güzel bir el yazısı ile temiz bir şekilde yazılmış olup denildiğine göre bu İlhamî'nin kendi el yazısıdır.¹⁰⁰

Mîrzâ Aḥmed-i İlhamî, yaşadığı yıllarda sadece Kirmânşâh'ta değil aynı zamanda ülkenin farklı yerlerinde de üne sahipti ve görünüşe göre o zamanın ünlü şairleri ile tanışıklığı vardı. Öyle ki Edibu'l-Memâlik-i Ferâhânî onun hakkında şöyle demiştir:

معروف خرد، چو عارف بسطامی است

این کس که در صفحه نیکو نامی است

Şöhret sayfasında bulunan bu kişi,

Ârif-i Beştâmî gibi bilgeliği ile ünlüdür.

فردوسی شاه کربلا، الهامی است

آنکو، که بعلم و معرفت، چون جامی است

⁹⁹ Emîrî, a.g.e., s. 12.

¹⁰⁰ Aḥmed Beşîrî, *Divân-ı Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî*, 1. bs., Tahran, 1980, s. 9.

İlim ve ırfanda Câmî gibi olan o kişi,

Kerbelâ şâhının Firdevsî'si olan İlhâmî'dir.

Terbîyet gazetesinin sahibi Muħammed Hüseyn Zekâu'l-Mülk onu şöyle anmıştır: İlhâmî'yi Kirmânşâhî mahlaslı Mîrzâ Ahmed-i İlhâmî belagat sahibidir, o güçlü bir hayal gücüne ve iyi bir zevke sahiptir.

Mîrzâ Ahmed-i İlhâmî'nin üç çocuğu vardı: 'Abdu'l-Hüseyn, Ebû'l- Kâsım ve Ebû'l-Hasan. 'Abdu'l-Hüseyn Kirmânşâh'ta doktordu ve o ilin sağlık işlerinin başındaydı, lakin genç yaşta vefat etmişti. Ebû'l-Hasan ise jandarmada görevliydi ve o da genç yaşta Kürt isyancılar ile devlet güçleri arasında yapılan çatışmalarda öldü¹⁰¹.

İlhâmî Kirmânşâh'taki Sultânî Edebiyat Derneğine ve çevre illerde bulunan bu tip derneklere gittiği ve edebiyat âlemiyle içli dışlı olduğu kadar kendi zamanının birtakım siyâsî toplulukları, kuruluşları ve şahsiyetleri ile de bağlantısı vardı. Bunlar arasında bahsetmemiz gereken topluluklardan biri, Farmasonluk (Ademiyet) grubudur, lakin bu grup ile İlhâmî'nin ilişkisinin ne düzeyde olduğu ve nasıl bir bağının olduğu hakkında kesin bir bilgi elimizde mevcut değildir. Her ne kadar İlhâmî'nin hayatını kaleme alan yazarların çoğu onu özgürlük yanlısı biri olarak tasvir etseler de onun bu faaliyetler ile ilgisi Farmasonluk (Ademiyet) topluluğu ile olan ilişkisi dışına çıkmamıştır ve ona ait şiirlerde ya da başka herhangi bir yerde bu tip faaliyetlere rastlamak mümkün değildir. Onun

¹⁰¹ Beşîrî, a.g.e., s. 13.

şairlerinin neredeyse hepsi dinî ve mezhebîdir ve siyâsî ya da özgürlükçü tarafı var ise bile eserlerinde göze çarpmamaktadır.¹⁰²

Mîrzâ Aḥmed'i İlḥâmî'nin ikinci ve en tanınmış oğlu olan Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî 1885 yılında Kirmânşâh'ta dünyaya geldi. Çocukluğunda önceleri ünlü olan babasından eğitim aldı, fakat çok küçük yaşta onu okula verdiler. O okulun kurucusu ve öğretmeni Şeyḫ Sa'îd-i Nâmî idi. O Farsçaya ek olarak, Fransızca'yı da Lâhûtî'ye öğretiyordu. Lâhûtî çocuk yaşta ve gençliğinin ilk yıllarında da şairdi ve çok iyi şiir okuyup yazıyordu. O kadar iyiydi ki Kirmânşâh'ta bulunan şairleri ve babasının arkadaşlarını hayrete düşürüyordu.

Lâhûtî o günün sosyal yapısının tercihi, beğenisi ve gerekliliği sebebiyle okul ile beraber din, ilim ve irfan öğrenmeye koyuldu, din adamlarının dünyasına katılıp onlardan biri olmak için çabaladı ve sonunda da bunu başardı. O, gençliğinin ilk yıllarını bu yolda sürdürmüş ve sonunda dervişlerin dünyasına katılıp bu yola olan bağlılığını betimleyen şiirler söylemiştir.¹⁰³

Lâhûtî, bahsedildiği gibi gençliğinin ilk yıllarında babasının yolundan giderek dine yöneldi ve bir süre irfan dünyasının yolundan gitti lakin çok geçmeden yolunu değiştirdi. Babasının arkadaşları ve Kirmânşâh'ın ileri gelenleri onun ilme olan ilgisini ve öğrenme

¹⁰² Beşîrî, a.g.e., s. 13.

¹⁰³ Aynı eser, s. 15.

aşkını görünce, onu daha on beş yaşındayken Tahran’da bulunan “Alliance” isimli okula gönderdiler.¹⁰⁴

Lâhûtî Tahran’da şairler, edipler, özgürlükçüler ve meşrutiyetçiler ile tanışıp onlarla aynı fikre sahip oldu ve sonraları devrimci, millî ve vatanî edebiyat akımları ile aynı yola koyuldu. Hatta öyle ki şiirleri kısa bir süre içerisinde ağızdan ağza ve elden ele dolaşır hale gelip vatanseverlerin dillerine pelesenk oldu. O dönemde bütün gençliği ile siyâsî yazılar yazıp broşürler dağıtıp özgürlükçüler ve meşrutiyetçiler ile aynı safta durarak hükümetin baskıcı tavırlarına karşı koyan yayımlar yapıp mücadele etti. Zaten onun döneminde bu cesur mücadeleyi sürdüren tek edebiyat ehli kişi Lâhûtî değildi. Canlarını dişlerine takarak özgürlük yolunda mücadele eden nice cesur insanlar, o dönem korkmadan canları pahasına mücadele ediyorlardı. Bir süre Tahrân’dan Reşt’e gitti ve orada mücadele eden Cengelfiler grubuna katıldı ve orada yüksek bir nişan olan Settar Hân nişanına layık görüldü. Bu nişan herkese nasip olmuyordu ancak Lâhûtî gibi cesaretin, fedakarlığın ve liyakatin bir arada bulunduğu kişilere veriliyordu.¹⁰⁵

Lâhûtî’nin 1908 yılında yazmış olduğu “Nişan” adlı şiirden Reşt şehrinde işgalciler ile mücadele ettiği ve Settar Hân nişanını aldığı anlaşılmaktadır:

Atlılar bize doğru at sürdüler,

Bizim saflarımıza gelip yanımızda durdular.

¹⁰⁴ Emîrî, *Guzide-yi Eş’âr-i Ebû’l- Kâsım-i Lâhûtî*, 1. bs., Kirmânşâh, 2005, s. 13-14.

¹⁰⁵ Aynı eser, s. 14.

Her birinin elinde bir nişan,
Bizi kahramanlıklarımızla övdüler.

Bu nişan bu devrin gurur kaynağıdır,
Settar Hân'ın yüksek nişanıdır.

Şöyle de devam etmiştir:

O gurur verici nişanı,
Can kadar kıymetli olanı,

Siyasî düşüncem için kefen yaptım,
Bir ağacın altına gömdüm.¹⁰⁶

Lâhûtî'nin karakterini ve doğasını incelediğimizde onun çok coşkulu ve hevesli bir ruh haline sahip olduğunu söyleyebiliriz. O bu yerinde duramaz yapısı nedeniyle hayatını sabit bir şekilde uzun bir süre götüremiyordu ve bu sebeple çıktığı o din ve irfan yolunda daha fazla ilerleyemedi ve din âlimleri camiasından ayrılıp jandarmaya katıldı. Lâhûtî'nin tam olarak ne zaman ilim ve irfan yolundan ayrılıp bu savaşçılık ruhu ile ibadethaneden savaş meydanına meylettiği bilinmemektedir.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Aryenpûr, a.g.e., s. 169.

¹⁰⁷ Beşîm, a.g.e., s. 16.

O zamanlar jandarma İsveçlilerin gözetimi altında olan bir teşkilâtı. Çok düzenli, makbul ve popüler olan bu teşkilat ülke çapında düzenin sağlanması ve adaletin dağıtılması konusunda çok çaba sarf ediyordu ve bu sebeplerden İran halkının büyük saygısını kazanmıştı. Jandarma teşkilatı özgürlükçü düşüncenin öncülerinden sayılıyordu ve özgürlükçülerin, demokratlar ve vatanseverler ile yakın ve dostane bir ilişkileri vardı. Kendileri de mücadeleci ve vatansever oldukları için zaman zaman merkezî hükümet ile anlaşmazlıklara düşüyorlardı. Jandarmanın bu adalet ve özgürlük anlayışı ve zalimler ile mücadele edip adalet ve özgürlük isteyenlere göstermiş olduğu yakınlık ve vatan yolunda yaptığı fedakârlıklar genç Lâhûtî'yi bu teşkilata katılması yolunda teşvik etmişti.¹⁰⁸

Lâhûtî önce Jandarma teşkilâtında er idi, fakat kısa bir zamanda sahip olduğu liyâkat ve zekâsı ile binbaşı rütbesine yükseldi ve Kum ve Erak illerinin Jandarma Komutanlığına atandı. Aynı yıl Nusret Akovlu isimli hanımefendi ile evlendi, fakat bu evliliği yalnızca bir buçuk yıl sürdü. Bu evliliğin kısa sürmesinin sebebi Lâhûtî'nin çok coşkulu ve hevesli bir yapıya sahip olması ve her anını zalimler ile mücadeleye ayırması ve özgürlükçülerin toplantılarına ve faaliyetlerine katılmasıydı. Bu özgürlükçü davranışlar, mazlumların hakkını arama çabaları ve zalimler ile mücadelesi de hükümet yanlıları ve güç sahiplerinin gözlerinden kaçmıyordu. Bir diğer taraftan da liyâkat sahibi olmayan ve onu kıskanan iş arkadaşları sürekli onun kuyusunu kazmaya çalışıyor ve onun İsveçliler ile arasını bozmaya çalışıyorlardı. Sonunda bunu başardılar ve Lâhûtî'yi Jandarma teşkilâtını sabote etmek ve komutası altındaki bir kişiyi öldürmek suçuyla idama mahkûm ettirdiler.

¹⁰⁸ Emîrî, a.g.e., s. 15.

Bunun üzerine çaresiz kalan Lâhûtî gizli bir şekilde Kirmânşâh'a gitti ve oradan yurt dışına çıktı.¹⁰⁹

Lâhûtî idama mahkûm olunca yurt dışına çıkıp Bağdat'a gitti ve daha sonra Musul'a geçip Türkiye'ye giriş yaparak İstanbul'a ulaştı ve orada yerleşti. İstanbul o günlerde farklı ülkelerden gelen devrimci kişilerin merkezi gibiydi ve onlardan her biri farklı bir sebep ve motivasyon ile kendi ülkelerinden uzaklaşıp buraya yerleşmişlerdi. İstanbul Lâhûtî için iyi bir yerdi zira orada rahatlıkla kendi siyasî düşünceleri ve faaliyetlerini sürdürebilirdi. Bu sırada Lâhûtî'nin başına gelen güzel şeylerden biri, aldığı maddî yardımlar sonucu İstanbul'da bir kitapçı dükkânı açmayı başarmasıydı. Bu kitapçı yavaş yavaş Türkiye'ye kaçmış ve sığınmış olan İranlıların toplanma yerine dönüşmüş ve bir kitap dükkânından çok bir siyaset dükkânına dönüşmüştü. O sırada İran tarihinin en zor günlerini geçiriyordu. Birinci Dünya Savaşı başlamıştı ve yabancı devletler İran'ı her bir köşeden sarmış ve ele geçirmeye çalışıyorlardı. Tutuklanma ve ölüm korkusu ile yıllarca İstanbul'da yaşamak zorunda kalan Lâhûtî, ülkenin bu ahvalini görünce başına gelebilecek şeylerin riskini alıp İran'a döndü ve Kirmânşâh'ta Bisütûn gazetesini çıkarıp ülkeyi ele geçirmeye çalışan işgalci güçleri eleştiri yağmuruna tuttu. O günlerde Bisütûn gazetesi, vatanseverler için ilgi çekici ve vatan sevgisi ile dolu yazılar yazarken, işgalciler içinse, en ağır yazıları kaleme alıyordu.¹¹⁰

1922 yılında Tebriz valisinin yardımı ile Lâhûtî'ye mahkeme tarafından verilen idam kararı kaldırıldı ve suçu affedildi. Böylece yine binbaşı rütbesi ile Tebriz'in Jandarma

¹⁰⁹ Emîrî, a.g.e., s. 15-16.

¹¹⁰ Beşîrî, a.g.e., s. 80-81.

Teşkilâtı'nda görevine başladı ve tam o sırada darbe olayı patlak verdi. Kendisi de Kazak askerleri arasından çıkan Rızâ Hân, onlara bir bağlılık duyuyor, zorba ve kabadayı gibi olan topluluğu kendisinin hamisi olarak görüyordu. İşte bu yüzden sürekli Jandarma teşkilâtını Kazakların komutası altına vermek istiyordu, fakat Jandarma teşkilâtının komutanları ve diğer üyeleri buna razı değillerdi ve Kazaklardan emir almayı bir utanç kaynağı olarak görüyorlardı. Bu hoşnutsuzluk özgürlükçüler ve aydın kesim arasında da yayılmıştı ve herkes Rızâ Hân'ın bu aşırıya kaçan ve inatçı tavrı karşısında durup direnmek ve bunu başarmasını engellemek istiyordu. Vatanseverler, demokratlar ve özgürlükçüler de Jandarma ile aynı fikirdeydiler ve o gün geldiğinde Jandarma ilk adımı atmaya hazırды. Darbenin yöneticileri, Tahran ve Tebriz'deki Jandarmanın komutanları Binbaşı Lâhûtî'yi operasyonun başına getirdiler. O da bunu memnuniyetle kabul etti. Kendi emrinde olanlar ve özgürlükçülerin yardımı ile çok kısa bir sürede Tebriz'i fethetti ve şehrin kontrolünü ele geçirdi. Kazakların bölük pörçük gösterdikleri direnç fayda etmedi fakat elinde bulunan güçlerin azlığı ve önceden ayarlanmasına rağmen destek kuvvetlerinin yardıma gelmemesi, ayrıca Erdebil'den Kazak güçlerinin ve diğer şehirlerden tam teçhizatlı merkezî hükümet güçlerinin saldırması sonucu Lâhûtî ve adamları şehri koruyamadılar ve böylece Tebriz isyanı bir iki hafta sonra başarısız oldu.

Lâhûtî kendisinin ve adamlarının canını korumak için geri çekilmek zorunda kaldı ve bir kere daha canını ortaya koyduğu ve uğruna büyük fedakârlıklar gösterdiği çok sevdiği ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Bu sefer Kafkasya üzerinden Sovyetler Birliği'ne sığındı ve kalan ömründe İran'a dönecek gücü ve imkânı bir daha kendisinde bulamadı.¹¹¹

¹¹¹ Emîrî, a.g.e., s. 17-18.

Lâhûtî İran'dan çıktıktan sonra yanındakiler ile birlikte Kafkasya'ya gitti ve orada bir süre silahlı bir şekilde kaldılar, ta ki sonunda çaresiz kaldıkları için silahlarını bırakıp Azerbâyçân'ın Bakü şehrine geçip orada sakin bir hayata başlayana kadar. Bir süre sonra Lâhûtî Nahcivân'a geçti. Lâhûtî İstanbul'da bulunduğu günlerde komünist düşüncüyü benimsemişti ve bu yüzden gittiği Nahcivân'da da komünist düşünce ile ilgili faaliyetlerde bulunmaya başladı, fakat bu faaliyetler o bölgenin müslüman halkının hoşuna gitmedi ve Nahcivân'ın cuma namazı imamı onu kâfir ilan etti. Lâhûtî cuma namazı imamı hakkında şöyle bir kaside yazdı:

بخت بد بنگر که این مردار هم با من بد است

تازه بر کفرم امام شهر فتوی داده است

Daha yeni kâfir olduğum hakkında, şehrin imamı fetva vermiş,

Şu kötü talihe bak ki bu murdar bile benimle düşmandır.

Bu kaside sonrasında Lâhûtî'den bu konu ile ilgili başka şiirler de görmekteyiz ki bu onun Nahcivân'daki müslümanlarla ve oranın din adamları ile olan anlaşmazlıklarını gösteriyordu. Lâhûtî ve adamları Nahcivân'da kısa bir süre kaldılar ve tekrar Bakü'ye dönüp kendilerini başka bir darbe gerçekleştirmek için hazırlamaya başladılar.¹¹² Lâhûtî bu amacını gerçekleştirmek için 1922 yılının mayıs ayında, vefalı adamlarından biri olan Rızâ Oğlu Raḥîm'i gizli bir şekilde İran'ın Hoy şehrine yolladı. Bu eylemdeki amaç, oranın halkı ve İran Azerbâyçân'ının diğer bölgelerinin insanlarından darbe için yardım ve destek

¹¹² Beşîrî, a.g.e., s. 95.

alabilmek adına konuşmak idi, fakat merkezî hükümet bu durumdan haberdardı ve bu en son eylemin istihbaratını almış olan hükümet, Lâhûtî'nin adamlarını tutukladı. Böylece bütün plan altüst oldu. Bu sırada İran hükümeti Lâhûtî'nin İran'a iade edilmesi için Sovyetler Birliği'nden talepte bulundu, fakat Ruslar cevaplarında Lâhûtî'nin ülkeye kaçak yolla girdiği için tam olarak nerede olduğunu bilmediklerini belirterek onu iade etmekten imtina ettiler. Bu olay Lâhûtî'nin en büyük şansıydı, böylece Lâhûtî canından olmadı ve ölümün pençesinden kurtuldu. Bir süre sonra Lâhûtî'nin ordu mensubu olmayan arkadaşlarından bir grup Seyyid Hasan Taķî Zâde'nin yardımı ile İran hükümetinden özür dilediler. Ülkenin başına yeni geçmiş olan Rızâ Hân o sıralar insanların gözüne girebilmek için iyilikler yapıyordu, bu sebepten af dileyenleri affetti ve böylece onların hepsi İran'a geri döndü. Dönenlerin arasında komutanların ve yüksek rütbeli devlet adamlarının çocukları da vardı.¹¹³

Tek başına kalıp İran'da başka bir eylem gerçekleştirmek için ümidi kalmayan Lâhûtî'nin İran'a dönmek için cesareti de kalmamıştı. Bir süre sonra halkı Farsça konuşan Tacikistan Cumhuriyeti'ne gitti ve ömrünün geri kalan yıllarını geçirmek için oraya yerleşti. Lâhûtî önceleri Tacikistan'da ilkokul öğretmenliği yapıyordu, fakat daha sonra Komünist Parti üyeliğine geçince hızlı bir şekilde başarı basamaklarını tırmandı. Lâhûtî'nin Sovyetlerde yaptığı bazı faaliyetleri şu şekildedir:

- 1- Çin ve Sovyetler birliği arasında bulunan sınırda yapılan askerî operasyonlarda görev aldı.

¹¹³ Beşîm, a.g.e., s. 96.

- 2- 1935 yılında Paris'te düzenlenen Faşizm ve Savaş ile Mücadele kongresine Orta Asya özgürlükçülerinin temsilcisi ve Tacikistan Akademisi üyesi olarak katıldı. Bu kongrede Fransızcaya hâkim olması nedeniyle Lâhûfî çok coşkulu konuşmalar yaptı. Kendisi aynı zamanda kongreyi organize ettiği için de büyük bir başarı ile parlayan bir yıldız gibi Paris'ten Rusya'ya döndü.
- 3- Yine 1935 yılında Paris'te düzenlenen 7. Uluslararası komünizm kongresine katıldı.
- 4- 1941 yılında Taşkent'e gitti ve orada iki yıl boyunca Stalin Abâd'da yaşadı. Lâhûfî bu sırada birkaç kere İran sınırına gidip geldi ve en son Sâlâr ayaklanması sırasında Horasan'a gitti.
- 5- 1947 yılının haziran ayında Tacikistan Bilim Akademisi'nin onursal başkanlığına getirildi ve Tacikistan'ın Büyük Drama Tiyatrosuna Lâhûfî'nin ismi verildi.
- 6- Ara sıra da Sovyetler Birliğini ziyarete gelen misafirler için protokol işlerinin başkanlığını yürütüyordu.
- 7- Moskova Üniversitesi'nde Farsça hocalığı ve üniversitelerin şarkiyat bölümü bulunan fakültelerinde öğretim üyeliği yaptı.
- 8- Bir süre Tacikistan'ın kültür bakanlığı görevini üstlendi ki bazı kaynaklarda Sovyetler Birliği kültür bakanlığı görevi yaptığı da geçmektedir.¹¹⁴

Ebû'l- Kâsım-i Lâhûfî günümüzde Tacikistan'da modern şiirin babası olarak nitelendirilmektedir. Lâhûfî'nin orada yaşadığı süre boyunca kullandığı ve eserlerini yazdığı ev bir müze haline getirilmiştir. Tacikistan Yazarlar Birliği'nin önünde bulunan heykeller duvarında Ebû'l- Kâsım-i Lâhûfî'nin heykeli mevcuttur ve ayrıca şair adına

¹¹⁴ Beşîrî, a.g.e., s. 97-98.

Taşkent'te bir tiyatro binası yaptırılmış olup bu binanın önünde de şairin bir heykeli bulunmaktadır.

Lâhûtî Tacikistan'a geçtikten sonra Sisil Hanım'la tanıştı ve bu tanışıklık evlilik ile sonuçlandı. Bu evlilik Lâhûtî'nin hayatının sonuna kadar sürdü ve bu hanımefendiden Lâhûtî'nin dört çocuğu oldu. Çocuklarının isimleri Delir, Giyû, Aþiye ve Leyli idi. Sisil Hanım, eþi Lâhûtî'nin yanı sıra İran'a ve İran'ın zengin kültür ve edebiyatına çok ilgili idi ve kendini bir İranlı olarak görüyordu. Sisil hanımın Lâhûtî ile beraber yaptığı önemli işlerinden birisi Lâhûtî'nin Firdevsî Şâhnâmesi'ni Rusça'ya tercüme edilmesi oldu.¹¹⁵

Lâhûtî Sovyetler Birliği'nin eski lideri Stalin'in yakın dostlarından biriydi ve eserlerinde, ondan fazlaca söz ediyordu. Stalin hayattayken Lâhûtî'nin durumu gayet iyiydi, fakat Stalin öldükten sonra Lâhûtî ile anlaşılamayan ve onu sevmeyen kesimler fırsattan istifâde ederek Lâhûtî ile uğraşmaya başladılar ve Lâhûtî'nin Sovyet liderleri arasındaki itibarını zedelemek için ellerinden geleni yaptılar. Sonunda bunu başarıp Lâhûtî'nin ilerlemesinin önüne taş koydular. Bu olaylardan sonra Lâhûtî daha fazla ilerleme sağlayamadı ve Tacikistan'dan Moskova'ya göçüp ömrünün sonuna kadar orada yaşadı. 1957 yılının Nisan ayında fırtınalı geçen 72 yıllık ömrünün sonunda Lâhûtî dünyaya gözlerini yumdu. Tüm sevgisi ve aşkı vatan olan bu vatansever devrimci şair, çok istediği vatan toprağında ebedî hayatına geçmek yerine yabancı bir ülkede toprağa verildi.

¹¹⁵ Emîrî, a.g.e., s. 19.

Lâhûtî'nin *Şerh-i Zindegânî-yi Men* adıyla kaleme aldığı hatıratının son sayfasında şairin dikkat çekici şu cümleleri yer almaktadır:

“Siz ey değerli okuyucular, kesinlikle dikkatinizi çekmiştir: Ben bu kitap boyunca bir kez dahi olsa bütün evreni ve insanı yaratan Allah’tan asla söz etmedim. Bu benim komünist sistemde yetişmiş ve o doğrultuda eğitim almış olmamdan kaynaklanmaktadır, ancak gökyüzüne başımı her kaldırdığımda bütün benliğimi kaplayan bir utançla başımı hemen yere eğmişimdir. Çünkü bu hayat macerasının inişlerinde ve çıkışlarında bizler, yaşadığımız zaman ve bulunduğumuz ortamların gereği olarak, bazen gerçekleri inkâr etsek de bu dünya ve içindekilerin sanatkâr parmaklarından çıkmış olduğu ustayı inkâr etmemeliyiz. Edemeyiz de... Ey büyük Allah, bütün belâlardan beni kurtaran sensin... Son arzum ve son isteğimi de kabul et. Bir daha İran’ı görmeyi nasip et bana. Göreyim, toprağını öpeyim, kutsal eşiğinde can vereyim.”¹¹⁶

Söz konusu eserin son cümlelerini şu iki beyit oluşturmaktadır:

Karanlığında gecemin yetişir sabah bir gün, Kaybolmuş sevgiliden gelir haber bir gün.

Kuyuya sarkıttığım o boş kova, Kesilmiş değil ümitlerim, dolu gelir bir gün.¹¹⁷

¹¹⁶ Nimet Yıldırım, “Ebû’l- Kâsım-i Lâhûtî”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4, 2002, s. 26.

¹¹⁷ Aynı makale, s. 26.

2. Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin Eserleri

Lâhûtî'den geriye birçok eser kalmıştır. Bunların arasında şiirlerini barındıran divânını içeriği en zengin ve hacimli olan eseri olarak kabul edebiliriz, fakat şunu da eklememiz gerekir: Lâhûtî'nin bütün şiirlerini kapsayan bir divân bugüne kadar ne İran'da ne de Rusya'da yayımlanmamıştır. Bugün elimizde olan divân, Lâhûtî'nin şiirlerinden seçmeler şeklindedir. Lâhûtî'nin divânı dışındaki eserleri tek tük olarak yayımlanmıştır. Bu eserlerden bazıları da onun farklı divânlarında basılmış olarak göze çarpmaktadır. Lâhûtî'nin bugüne kadar nazım ve nesir olarak elimizde bulunan eserleri şu şekilde sıralanabilir:¹¹⁸

a- Lâhûtî'nin yayımlanan eserleri:

- | | |
|--|----------------|
| 1- Le'âli-yi Lâhûtî (Şairin kıtalarını ve rubailerini içermektedir.) | 1909, İstanbul |
| 2- Çekâme (Kaside) | 1909, İstanbul |
| 3- İrannâme (Firdevsî'nin şâhnâmesi üslubundadır.) | 1910, İstanbul |
| 4- Nevrûznâme-yi Lâhûtî | 1921, İstanbul |
| 5- Kermel (Hâkânî-yi Şîrvanî'nin Hârâbehâ-yi Medâyin adlı eserini örnek alarak kaleme almış olduğu kasidesidir.) | 1923, Moskova |
| 6- Rubâ iyyât | 1924, Moskova |
| 7- Hezâr Mısra | 1935, Moskova |

¹¹⁸ Beşîrî, a.g.e., s. 42.

8- Dürrefşân	1936, Moskova
9- Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî divânı	1941, Tebriz
10- Ceng-i Âdemîzâd bâ Dîv	1944, Moskova
11- Lâhûtî'nin divânı (Seçilmiş eserler)	1946, Moskova
12- Çend Eser Ez Puşkin (Puşkin'den birkaç eser)	1947, Moskova
13- Sözlerinden derlemeler (Eşi vasıtasıyla)	1947, Duşanbe
14- Surudehâ-yi Âzâdî ve Sulh (Özgürlük ve barış şiirleri)	1954, Moskova
15- Şâhnâme-yi Firdevsî (Birinci cilt) Rusça	1957, Moskova
16- Şerh-i Zindegânî-yi Men	
17- Bisütûn Gazetesi dönemi	
18- Pars Dergisi dönemi	
19- Edebiyat-î Sorh	
20- Kâve-i Âhenger	
21- Perî Bâht	
22- E şâr'-ı Mezhebî (Dini şiirler) ¹¹⁹	

b- Lâhûtî'nin yayımlanmayan eserleri:

1- Huccet'ul İslâm	Nesir
2- Târih-i Tevellud-i Hudâ	Nesir
3- Cemşîdnâme	Nesir ¹²⁰

¹¹⁹ Beşîmî, a.g.e., s. 64.

¹²⁰ Beşîmî, a.g.e., s. 64.

Lâhûtî'nin bütün şiirlerini içeren şekliyle, hayatı ve düşüncelerine yer verilen bir önsöz ile başlayan Aḥmed Beşîrî tarafından 1980 yılında Tahran'da yayımlanan divânı defalarca Tahran'da ve Moskova'da basılmış, Türkmenistan'da da Edebiyyât-ı Sorḥ adıyla yayımlanmıştır.¹²¹

Lâhûtî'nin ilk şiirleri kaside, gazel ve tasnif türlerinde o dönemin Ḥablu'l-Metin ve İrân-ı Nov isimli gazetelerinde yayımlanmıştır. Bu dönemde Kafkasya'nın ünlü şairi Şâbir ve diğer ünlü Türk şairlerinin Lâhûtî'nin şiirleri üzerindeki etkileri çok belirgindir. Lâhûtî realizmi ve alaycı şiiri toplumsal mücadele amaçlı kullanmayı, Şâbir'den öğrendiğini ve yine Şâbiri'i ilk olarak *Nesîm-i Şomâl* gazetesinin müdürü olan Seyyid Eşrefu'd-dîn Huseynî'nin tercümelerinden tanıdığını itiraf etmektedir.

Lâhûtî'nin 1909 yılında Tebriz şehrinin Şâh tarafından kuşatılması ve kendilerinin yenilmesinden sonra yazdığı ve Edward Browne'un kendi kitabında yer verdiği bu şiiri, realizm tarzının bir örneğidir:

وفا به عهد

اردوی ستم خسته و عاجز شد و برگشت، برگشت، نه با میل خود، از حمله احرار.
ره باز شد و گندم و آذوقه به خروار هی وارد تبریز شد از هر در و هر دشت.

¹²¹ Nimet Yıldırım, "Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4, 2002, s. 32.

از خوردن اسب و علف و برگ درختان	فارغ چو شد آن ملت با عزم و اراده،
آزاده زنی، بر سر یک قبر ستاده،	با دیده ای از اشک پر و دامنی از نان:
لختی سرپا دوخته بر قبر، همی چشم،	بی جنبش و بی حرف، چو یک هیکل پولاد.
بنهاد پس از دامن خود آن زن آزاد	نان را به سر قبر، چو شیرینی شده در خشم:
در سنگر خود شد چو به خون جسم تو غلتان،	تا ظن نبوی آنکه وفادار نبودم،
فرزند، به جان تو، بسی سعی نمودم.	روح تو گواه است که بویی نَبَد از نان.
مجروح و گرسنه، ز جهان دیده ببستی.	من عهد نمودم که اگر نان به کف آرم،
اول به سر قبر عزیز تو بیارم.	برخیز که نان بخشمت و جان بسپارم.
تشویش مکن، فتح نمودیم، پسر جان!	اینک به تو: هم مژده آزادی و هم نان
و آن شیر، حلالیت که بخوردیم ز پستان	مزد تو، که جان دادی و پیمان نشکستی.

تهران، دسامبر ۱۹۰۹

Ahde Vefâ

Zulüm ordusu âciz kalıp yoruldu ve geri çekildi,

Geri çekilmesi kendi isteğinden değil, özürlük yanlısı İranlıların saldırısı yüzündendi.

Yollar açıldı, buğday ve yiyecek doldu her yer,

Her kapıdan ve çölden Tebriz'e geldi bütün bunlar.

At eti, ot ve ağaçların yapraklarını yemeyi

Kendi azmi ve iradesiyle terk edince bu millet.

Özgür bir kadın bir kabrin başında ayakta durdu,

Gözleri yaşla ve etekleri ekmekle dolu olarak.

Gözlerini dikti bir süre mezarın başına,

Hareketsiz ve suskun, çelik bir heykel gibi.

Sonra o özgür kadın eteğinden döktü,

Ekmeği kabrin üzerine, tıpkı öfkeli bir aslan gibi kükreyerek.

Siperde vücudun kana bulanınca,

Vefâlı olmadığını zannetmeyesin.

Evlât, sana yemin ederim ki çok çaba sarf ettim,

Senin ruhun şahidimdir ki yoktu hiç ekmek kokusu.

Aç ve yaralı olarak dünyaya gözlerini yumdun,

Ben yemin ettim ki eğer elime ekmek geçerse.

Evvelâ senin aziz mezarının başına getireceğim,

Uyan da sana ekmek verip bağışlayayım, canımı vereyim.

Ey oğul, telâşlanma zaferi kazandık,

İşte sana hem özgürlük hem de ekmek müjdesi.

Ve o memenden emdiğin süt,

Sana helâl olsun ki canını verdin ama sözünden dönmedin.¹²²

Tahran, Aralık – 1909

Yukarıdaki şiir, 1909 yılında Lâhûtî'nin Tahran'da bulunduğu dönemlerde yazılmıştır. Kaçar Şâhı Muhammed 'Ali'nin meşrutiyetçileri Tebriz'de kuşatma altında tuttuğu, bu gerekçeyle halkın kıtlık ve geçim sıkıntısıyla ve açlıkla yüz yüze bulunduğu, daha sonra da halkın zafer kazanarak bu sıkıntılardan kurtuluşa erdiği bir zamanda şairin duygularının ve sosyal gelişmelerin etkisinde kalışını göstermektedir.¹²³

Lâhûtî'nin modern tarzda yazdığı ikinci şiiri, “Vatana Dönüş” adını taşımaktadır. “Ömr-i Gul” adlı bu kategorideki üçüncü şiirini Şems-i Kismâî'nin oğlunun isyancılar tarafından öldürülmesi üzerine yazmıştır. Bu üç şiiri dışında Lâhûtî'nin elbette yeni tarzda

¹²² Aryenpûr, a.g.e., s. 169.

¹²³ Nimet Yıldırım, “Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4, 2002, s. 30.

söylemiş olduğu şiirler bulunmaktadır, ancak bunlar ya yayımlanmamış ya da tarihleri kaydedilmemiş olduğu için diğer şiirleri arasında karışmış olması muhtemeldir.¹²⁴

بازگشت به وطن

در غم آشیانه پیر شدم؛

باقی از هستیم، همان نامیست.

مردم از غصه، این چه ایامیست؟

من که از این حیات سیر شدم.

گفتم، ار چند نیست بال و پر،

نتوانم سوی چمن بپر،

چنگ و منقار و سینه هست و سرم،

خز-خزان تا به باغ می گذرم...

چمن آمد ز دور در نظرم،

قوت آمد به زانو و کمر.

لانه ای دید چشم های ترم،

-چون رسیدم، کباب شد جگرم،

دیدم این نیست آشیان، دامیست.

آه... من باز هم اسیر شدم!

¹²⁴ Nimet Yıldırım, "Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4, 2002, s. 30.

Vatana Dönüş

Yaşlandım yuva hasretinden,

Bir tek adımdır varlığımdan geriye kalan.

Ne günlerdir bunlar? Öldüm üzüntüden,

Bıktım ben bu hayattan.

Dedim, Kolum kanadım yoksa da,

Çimenliklere doğru uçamasam da.

Pençem, göğsüm, başım ve gagam var,

Bahçeye kadar giderim sürüne sürüne.

Uzaktan gözüme çimen gözüktü,

Dizime ve belime güç geldi.

Islak gözlerim bir yuva gördü,

Vardığımda ciğerim yandı ve kül oldu.

Baktım ki bu yuva değil tuzakmış, ah,

Ben yine esir düştüm.

Hânkîn-i Âcem - Nisan 1915

Lâhûtî'nin en güçlü şiirlerinden bir başkası ise yine bu dönemde "Annenin Ninnisi" isimli kıt'asıdır. Bu şiir 1910 yılının sonlarına doğru *Îrân-ı Nov* gazetesinde yayımlanmıştır. Şâbir'in üslubu ile yazılmış olan bu şiirde şair vatanperverlik ile gençlerden ülkeyi işgalcilerden kurtarmaları için toplanmalarını ve sömürgecileri ülkeden kovmaları için işe koyulmalarını ister. Onlardan evlerine ve ülkelerine sahip çıkmalarını talep eder. Burada dikkat çeken noktalardan birisi, İran'ın ilk İşçi sınıfı şairi Lâhûtî'nin, Sovyetlere göçmesinden sonra yazacağı şiirlerin temel özelliklerinin aşağı yukarı onun yazdığı bu ilk şiirlerden itibaren değişim göstermeye başlamış olmasıdır:

لا لای مادر

آمد سحر و موسم کار است، بالام لای

خواب تو، دگر باعث عار است، بالم لای

لای لای بالا لای لای

لای لای بالا لای لای

ننگ است که مردم همه در کار تو در خواب

اقبال وطن بسته بکار است، بالام لای

برخیز و سوی مدرسه بشتاب

خاک تن آباد تو، با خون شهیدان

برگرد تو، زان خاک، حصار است، بالام لای

گردیده غمین، مادر ایران

تو کودک ایرانی و ایران، وطن توست

جان را تن بی عیب بکار است، بالام لای

تو جانی و ایران، چو تن تست

برخیز سلحشور، تو در حفظ وطن کوش

ای تازه گل، ایران ز چه خوار است، بالام لای

پس جامعه عزت به بدن پوش.

جای تو، نه گهواره بود، جای، تو زین است،

ای شیر پسر، وقت شکار است، بالام لای

برخیز، که دشمن به کمین است.

نگذار وطن قسمت اغیار بگردد

با آنکه وطن را چو تو، یار است، بالام لای

نامس وطن، خوار بگردد!....

Annenin Ninnisi

Sabah oldu ve artık çalışma zamanıdır, yavrum ninni,

Senin uykun artık utanç sebebidir, yavrum ninni.

Ninni yavrum ninni,

Ninni yavrum ninni.

Herkes isteyken senin uykuda olman ayıptır,

Vatanın geleceği çalışmaya bağlıdır, yavrum ninni.

Uyan ve okula doğru aceleyle git,

Memleketin toprağı senin emeğin ve şehitlerin kanıyla abâd olur.

Geri dön o topraktan, orası hapishanedir, yavrum ninni,

Ana toprağımız olan İran hüzünlüdür.

Sen İranlı bir çocuksun ve İran senin vatanındır,

Canın kusursuz bir bedeni vardır, yavrum ninni.

Sen cansın ve İran senin tenin gibidir.

Ey savaşçı, kalk ve vatanını korumak için çaba göster,

Ey yeni açmış gül, İran, neden âcizdir? yavrum ninni.

O halde sen de onur kıyafetini giy.

Senin yerin beşik değil, eyerdir,

Ey aslan oğul, zaman av zamanıdır, yavrum ninni,

Uyan, çünkü düşman pusudadır.

Vatanın yabancılara nasip olmasına izin verme,

Vatanın senin gibi yâri varken, yavrum ninni,

Vatanın namusunun iki paralık olmasına izin verme.¹²⁵

Lâhûtî 1921 yılında Rızâ Hân'a karşı başlayan ayaklanmanın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Rusya'ya kaçır ve burada yaşadığı yıllarda Nîmâ tarzındaki ilk eserlerini kaleme alır. Lâhûtî'nin bu yeni tarzda olan ilk şiiri 1923 yılında Moskova'da Victor Hugo'nun bir şiirinin Farsça çevirisidir. Bu tür şiirlerinden ikincisi de 1924 tarihinde yine Moskova'da kaleme almış olduğu "Vahdet ve Teşkilât" adlı şiiri olmaktadır.¹²⁶

Lâhûtî'nin hece vezninde söylediği ilk şiiri, 1925 yılında yazmış olduğu ve son kısımlarında Lenin, Rusya ve komünizmi hararetle öven dizeler içeren "Surûd-i Dihkân: Köylünün Marşı" isimli şiiridir.¹²⁷

سرود دهقان

من فرزندان یک، دهقانی بودم

¹²⁵ Aryenpûr, a.g.e., s. 171.

¹²⁶ Nîmet Yıldırım, "Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî", *Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4, 2002, s. 30.

¹²⁷ Aynı makale, s. 30.

در قشلاقهای تاجیکستان

یک زمین داشتیم، آنرا می کاشتیم

نان می خوردیم از محصول آن

یادم می آید، که در آن قشلاق

وقتی باغبانی می کردیم

من با یک خواهر، پدر و مادر

چسان زندگانی می کردیم

یادم می آید، گرسنه بودیم

پیراهن هم، در بر نداشتیم

بجز چشم تر، بجز در دسر

ما هیچ چیز دیگر، نداشتیم.

Köylünün Marşı

Ben bir köylü çocuğuydum,

Tacikistan kışlaklarında.

Ektiğimiz bir tarlamız vardı,

Biz ekmeğimizi oradan kazanırdık.

Şimdi hatırlıyorum o kışlakta,

Bahçıvanlık yapardık bir zamanlar.

Kız kardeşim, ben, babam ve annem,

Nasıl da yaşıyorduk.

Açtık, hatırlıyorum,

Üzerimizde gömleğimiz de yoktu.

Bizim yaşlı bir göz ve baş ağrısından başka,

Hiçbir şeyimiz yoktu.¹²⁸

Lâhûtî, yetmiş iki yıl süren hayatı boyunca yeni tarzda elli kadar şiir yazmıştır ki bunların da yaklaşık on tanesi Nîmâ tarzındandır.¹²⁹

¹²⁸ Nimet Yıldırım, “Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4, 2002, s.31.

¹²⁹ Aynı makale, s.31.

شب شد، تیره شد، ماهم نیامد،

روشنی بخش راهم نیامد.

خواستم بنالم، توانم نبود،

از دل به دهان، آهم نیامد.

گرچه خسته و زار و دلگیرم،

نمی خواهم دور از وی بمیرم.

صید تو نیستم، ای اجل دور شو!

یار می گویم و قوت می گیرم.

او نیاید، من، راهی خواهم شد،

در پیش، هر چه خواهی، خواهم شد.

در فلک پرد، سیاره گردم،

در دریا باشد، ماهی خواهم شد.

می یابم، بی شک، او را می یابم،

گویم: عزیزم، جانم، مهتابم.

میکشی مرا، پیش خودت کش،

دیگر با هجران، مده عذابم!

Vefâlı

Karanlık çöktü ve gece oldu ama ay yüzlüm gelmedi,

Yolumu aydınlatan yârim gelmedi.

İnlemek istedim lakin yapamadım,

Gönlümden dilime ahım gelmedi.

Sıkıntılıyım, yorgunum ve kırgınım ama,

Ondan uzaklarda ölmeyi hiç istemiyorum.

Senin avın değilim ecel uzaklaş benden,

Yâr deyip güç kazanıyorum ben.

O gelmez ise şayet ben giderim,

Kimin huzuruna istersen giderim.

Gezegen olur feleklere uçarım,

Balık olur, denizlere dalarım.

Hiç şüphem yok, onu bulurum,
Canım, ay yüzlüm, değerlim benim derim.
Beni öldürecekse eğer önünde öldür,
Ayrılıkta çektirme artık bana azap.¹³⁰

Lâhûtî'nin eserlerini incelediğimizde Nîmâ dışında diğer şairlerden de etkilendiğini görüyoruz. Etkilendiği şairler arasında İran'ın klasik dönem şairlerinin de bulunduğunu söyleyebiliriz. Buna örnek olarak klasik dönemin ünlü şairlerinden Hayyâm'a ait olan bir rubaiden Lâhûtî iktibas yoluyla istifade etmiştir.

Hayyâm'ın Beyitleri:

Şarap içmek ve mutlu olmak benim inancımdır,
Kâfirlikten uzak olmak ta benim dinimdir.
Dünya gelinine sordum: senin çeyizin nedir?
Cevap verdi: Senin mutlu gönlün benim çeyizimdir.

Lâhûtî'nin Beyitleri:

¹³⁰ Nimet Yıldırım, "Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4, 2002, s. 32.

Ben işçiyim ve işçilik benim dinimdir,

Dünya vatanım ve çalışmak benim inancımdır.

Fetih gelinine sordum: Senin çeyizin nedir?

Cevap verdi: Senin toplum içindeki sınıfını bilmek benim çeyizimdir.

Bu tez çalışmasında şairin üç farklı divân baskısından istifade ettik, bunlardan birincisi; Moskova Yabancı Dilde Yayınlar Kurumunun, 1957 yılında hazırlayıp yayımladığı, *Lâhûtî Divânı*'dır. Bu divân yalnızca şairin şiirlerini barındırmakta olup yaklaşık 2.500 beyittir. İkincisi; Aḥmed Beşîrî'nin, 1980 yılında hazırlayıp, Tahran'da yayımladığı, *Divân-ı Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî* adlı divândır. Bu divân şairin hayatına ait detaylı bilgileri içermekte olup yaklaşık 8.000 beyittir. Üçüncüsü; Ğulâm Hüseyin Emîrî'nin, 2005 yılında hazırlayıp, Kirmânşâh'da yayımladığı, *Divân-ı Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî* adlı divândır. Bu divân şairin hayatına ait bilgileri de kapsayacak şekilde yaklaşık 3.200 beyittir.

Divânların hacimlerinden ve barındırdıkları beyit sayılarından da anlaşılabilceği gibi, Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin farklı divân baskıları, yayımlandıkları ülke ve dönemlere göre birtakım kısıtlamalara maruz kalmıştır. Bu sebepten, şu an ulaşılması güç olsa da Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin divânının en kapsamlı baskısı, Aḥmed Beşîrî'nin, 1980 yılında hazırlayıp, Tahran'da yayımladığı divânıdır.

3. Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin Dili, Üslubu ve Edebî Kişiliği

Erken yaşlarından itibaren şiir yazmaya başlayan Lâhûtî, özellikle gençlik yıllarında nazım türü olarak daha çok gazel biçiminde söylediği şiirleri ile ün kazanmıştır, fakat divânında kaside, kıt'a, terakib-i bend, rubai ve mesnevi gibi klasik nazım biçimlerine hatta yeni şiir tarzında söylediği şiirlere de rastlamak mümkündür. Bunların yanı sıra şair, gençlik yıllarında din ve şariat kurallarını benimseyen babasının izinden giderek bir dönem Hz. Muhammed (s.a.v.)'i, din şehitlerini, İmâm Hüseyin (a.s.)'i ve özellikle Hz. Ali (a.s.)'i öven tasavvufî şiirler de yazmıştır.¹³¹

Şair, baba evinden ayrılıp eğitim için Tahran'a gittikten sonra orada özgürlük taraftarları ve mücadeleci edebiyatçılar ile tanışınca, klasik şiir ustalarını taklit etmemeye ve şiirlerini sade şekilde, güncel sorunları açıklamak amacıyla yazmaya başlamıştır. İşlediği temalarda genellikle dönemin hükümetini veya İngiltere ve Rusya gibi yabancı ülkelerin İran üzerindeki siyasetini eleştirmektedir. Bu tarz şiirleri Edîbu'l-Memâlik Ferâhânî, Meliku's-Şu'arâ Bahâr, 'Allame 'Ai Ekber-i Dehğodâ, Ferruhî-i Yezdi, Mîrzâde-i Işkî ve özellikle Ârif-i Kazvînî'nin eserleriyle benzer niteliktedir. Rusya'ya gidişinin ardından ise gazel ve kasideye ek olarak diğer şiir türlerinde de oldukça sade şiirler yazmıştır. Şiirlerinde Rus devrim liderlerini övmüş, işçilerin ve çiftçilerin sorunlarını işlemiş ve onların birlik olmalarını istemiştir. Çoğu zaman ise parti sloganları niteliğinde şiirler söylemiştir. Bu tarz şiirleri de propagandist tarzının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹³²

¹³¹ Yedullâh Âtifî, *Guzide-yi Eş âr-i Ebû 'l- Kâsım-i Lâhûtî*, Kirmânşâh, 2005, s.13

¹³² Aynı eser, s. 24-26.

Hareketli düşünce dünyasında idealist dünya görüşüyle birbirini izleyen değişimler ve macera dolu bir ömür süren Ebû'l- Kâsım-i Lâhûfî'nin, meşrutiyet dönemindeki şairler arasında hep özgün bir yeri vardır. O, dönem şairleri arasında sadece şiirleri ve sözleriyle yetinmeyerek sosyal gayelerine ulaşmak için silah da kullanmış bir kişidir. Bir zamanlar din kisvesiyle sahneye çıkmış Ehl-i Beytin menkıbelerini, başlarına gelen musibetleri dile getiren dizeler kaleme almış; bir süre bir derviş olarak yaşamış, siyasî isteklerini ve sosyal gayelerini gerçekleştirmek için jandarma kuvvetlerinde görev yaptığı dönemde darbe yapmış ve hayatının son döneminde komünist hareketlere gönül bağlayarak Sovyetler Birliği'ne gitmiş, orada koyu bir Stalin taraftarı olarak bütün varlığını ve şiirini Komünist Partisi'nin gayelerini gerçekleştirme yolunda yaptığı çalışmalarda kullanmıştır. Hayatının fazla uzun sayılmayacak bir dönemine, yaklaşık yirmi yılına sığdırdığı bu hızlı değişimler şairin iç dünyasındaki yatışmak bilmeyen arzularını gösterdiği gibi o dönem İran'ında eski düşünceyle yeni tarzın amansız mücadelesini ve modern dönemde bu ülkenin içerisinde bulunduğu kararsızlığı ve yenileşme isteklerini de gözler önünde sermektedir.¹³³

Lâhûfî'nin tercüme eserlerinden bir tanesi de Rusça'dan Farsçaya tercüme etmiş olduğu Enternasyonal Marşı'dır. Enternasyonal Marşı, 1870 yılında Eugène Pottier tarafından yazılmış ve Pierre Degeyter tarafından 1888 yılında bestelenmiş olup, müzik ve ezgisi, dünyada hiçbir yerde değişmemiştir. Rusça versiyonu Aron Kots tarafından 1902 yılında tercüme edilmiş olup yine aynı yıl Paris'te Rusça yayınlanmakta olan "Jizn" adlı dergide yayınlanmıştır. Orijinali altı kıta olan şiirin daha sonra geliştirilen Rusça versiyonu üç dördlükten oluşur. 1918 ile 1944 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin resmi marşı haline gelmiştir. Marş aynı zamanda Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin de resmi marşıdır.

¹³³ Nimet Yıldırım, "Ebû'l- Kâsım-i Lâhûfî", *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4, 2002, s. 21.

İran edebiyatında ilk komünist ideolojiye sahip şair sayılan Lâhûtî'nin edebî üslubunu genel olarak birkaç döneme ayırabiliriz. Yazarın gençlik dönemi şairliğe başladığı ilk dönemdir. Bu yıllar (1917-1925) Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin koyu bir vatansever şair olarak karşımıza çıktığı zamanlardır. Elbette gençliğin verdiği güç ile yazdığı şiirleri daha çok lirik tarzdadır. Şiirlerinde bu dönemde daha çok adalet arama ve eşitlik temalarını kullanmıştır, ancak bu devrede şairin en önemli düşüncesini işçilerin yaşadığı problemler, işçi edebiyatının sesini kitlelere daha fazla duyurma ve kadın sorunu oluşturmaktadır. Özellikle kadın hakları ve kadın erkek eşitliği konusunda şiirler yazıp kadınlara destek vermiştir. Şairin bu dönem işlediği diğer temalar ise köylülerin kurtulması, batı karşısında doğunun savunulması, İnkılâp oluşumu ve İran'ın klasik kültürünün akademik olarak incelenmesidir.¹³⁴

İran'lı Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî ve Türk şairi Nâzım Hikmet Ran, gençliklerinde yazdıkları tasavvufi şiirler, hayatları ve yaşadıkları dönem, siyasî düşünceleri, edebiyata olan katkıları ve sürgün hayatları ile birçok ortak noktada buluşmaktadırlar. Komünist ideolojiye sahip iki şair olarak nitelendirebileceğimiz bu iki edebiyatçı, siyasî düşünceleri yüzünden ülkelerinden uzak kalmış ve eserlerini genellikle ya yurt dışında ya da hapisanelerde vermek zorunda kalmışlardır. Aynı siyasî düşünce nedeniyle sürgün hayatı yaşamış olan ve ne tesadüf ki her ikisi de Moskova'da defnedilmiş olan bu iki şairin hayatları ve eserleri karşılaştırılmalı bir çalışmaya konu olabilecek niteliktedir.

¹³⁴ Seyyid Mehdî Zerkânî, *Çeşmendâz-i Şi'r-i Mu'âşır-i Îrân*, Tahran, 2004, s. 130,

Lâhûtî devrimci bir şairdi. Bu devrimciliğini sadece sözde değil, aksine eline silah alarak ve hedefinin peşinden koşarak meşrutiyetçilerin daima yanında yer alıp silahlı mücadele için ilk adımları atarak da gösteren bir şairdi. Halkın düşmanlarıyla mücadeleden uzak kaldığı zamanlarda ise devrimci şiirler söylerdi ve diğer devrimcilere moral ve motivasyon sağlamaya çalışırdı. Bu konuda şu beyti vardır:

چون نیست تیغ به دستم کنون به دفع ستم قلم به کار برم، شاعری نه کار من است

Zulmü kovmak için elimde kılıç olmasa da şimdi,
Şairlik benim işim olmasa da kullanırım kalemimi.

Lâhûtî bu beyitte alçakgönüllülük göstermiştir ve şairlik benim işim değil demiştir. Onun amacı silahlı mücadeleye vurgu yapmaktır, zira herkes onun çocukluğunda şairliğe başladığını ve gençlik yıllarında güçlü ve başarılı bir şair olup bu yolda çok hızlı ilerlediğini bilmektedirler.¹³⁵

Lâhûtî'nin çocukluğunda babası ve dedeleri gibi şeriat ehli ve dinî bir şahsiyet olarak dinî şiirler söylediğini, Hz. Muhammed (s.a.v.), İmam Ali (a.s) ve İmâm Hüseyin (a.s)'ı öven ve Kerbelâ olayını anlatan şiirler yazdığını belirtmiştik. Bunlardan birkaçını şu şekilde gösterebiliriz:

¹³⁵ Emîrî, a.g.e., s. 20.

پس صد پرده نهائی و عیان تر ز عیانی

کور، آن دیده که بی پرده، ندیدست شما را

عرش خدا در شب وصال محمّد

کسب شرف کرد از نعال محمّد

چشم خدا بین به جز خدایش نبیند

فاش، بر آئینه ی جمال محمّد

Yüz perde arkasında gizlisin ama, besbelli olandan daha bellisin,

Sizi perdesiz olarak görmeyen göz kördür.

Hz. Muhammed'in vuslat gecesinde Allah (c.c.)'in arşı,

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in adım atmasından dolayı şereflendi.

Allah (c.c.)'ı gören göz, Muhammed (s.a.v.)'in güzel yüzünün aynasında,

Apaçık, Allah (c.c.)'tan başkasını görmez.

Lâhûtî'nin şiir dili meşrutiyet dönemi şiir dilidir. Özellikleri sade, akıcı ve halktan olmasıdır. Karmaşıklık ve edebî sanatlardan uzaktır ve hatta bazı yerlerde âmiyâne ve halk dilindedir. Bunun amacı şiirlerin halka daha hızlı ve etkin ulaşması ve onlar tarafından anlaşılmasıdır. Lâhûtî eserlerinde mümkün olduğunca Farsça kelimeler kullanmış ve Arapça kelimelerden kaçınmıştır. Şiirleri çoğunlukla işçilerin ve çiftçilerin günlük tartışmaları, sözleri ve devrimcilerin dertleri ile ilgilidir. Lâhûtî'nin kullandığı sade dilde

asıl amaç, normal halk ile iletişim içinde olmaktır. Hem hece hem de aruz vezninde şiir yazan Lâhûtî'nin sosyal ve toplumsal içerikli şiirlerinin ana teması daha çok kahramanlık duygularıdır. Bu temada şiir yazarken abartılı tasvirlerle ve teşbihlere oldukça az yer vermiştir. Lâhûtî'nin şiirinin özelliklerinden birisi de şiirine yerleştirmiş olduğu konuşma üslubudur. Bu yüzden bazı zamanlar şiirlerinde tiyatro-temsîl tarzı ortaya çıkmıştır.¹³⁶

Lâhûtî'nin dilinin sadeliğine şu birkaç beyiti örnek gösterebiliriz:

تب عشق تو روز و شب دارم

دست، نه به سرم، تب دارم

درد دل بی پناهم اینست

عاشق شده ام، گناهم اینست

کاری بکنیم، تا نگرده

گر چرخ، به کام ما نگرده

با هیچ فشار تا نگرده

هر گز قد مردان آزاد

Elini başıma koy ki ateşim var,

Sabah akşam senin aşkının ateşi var.

¹³⁶ Tefîk Subhânî, *Târîh-i Edebiyât-i Îrân*, Tahran, 2007, s. 612-613

Âşık oldum ve günahım budur,

Yuvasız gönlümün derdi budur.

Dönmez ise çarkı bize göre feleğin,

Öyle bir şey yapalım ki hiç dönmesin.

Özgür insanların boyu,

Hiçbir baskı ile iki kat olmaz (eğilmez).¹³⁷

Lâhûtî'nin eserlerinin belirgin özelliklerinden biri de vatan ve İran sevgisidir. Her ne kadar 72 yıllık ömrünün yarısını vatanından uzak çevre ülkelerde ve Sovyet ülkelerinde geçirmiş olsa da ve hatta o ülkelerde yüksek devlet makamlarına gelip ideolojik faaliyetlerde bulunsa da, üniversitede hocalık ve hatta kültür bakanlığı yapsa da, Lâhûtî hiçbir zaman vatanını unutmamış ve her zaman İranlı olmasından ötürü gurur duymuş ve biricik vatanı İran için şarkı, gazel, kaside ve yeni şiirler yazmıştır.

Bunlara örnek olarak şu birkaç beyit gösterilebilir:

جانانه ی من، خوبتر از جان من است

من عاشقم و عشق من ایمان من است

جانان ز جان بهترم ایران من است

اصلاً این جان، برای جانان من است

Ben aşığım ve benim aşkım inancımdır,

Benim cânânım canımdan daha değerlidir.

¹³⁷ Emîrî, a.g.e., s. 21-22.

Aslında bu can, cânânım içindir,

Canımdan daha güzel olan cânânım, İran'dır.

وصّاف میهنم، چه عجب گویم ار بلند
لاهوته سخنور کرمانشهان منم
بشنو آواز مرا از دور، ای جانان من
ای گرامی تر ز چشمان، خوبتر از جان من
اولین الهام بخش و آخرین پیمان من
کشور پیر من اما پیر عالی شان من
طبع من، تاریخ من، ایمان من، ایران من

Ülkemin sözcüsüyüm, yüksek sesle söylememin şaşılacak nesi var?

Kirmânşâh'ın şair Lâhûtî'si benim.

Dinle şarkımın sesini uzaklardan ey cânânım,

Ey gözlerimden daha değerli, canımdan daha yüce olan cânânım.

Bana ilk ilham veren ve son sözüm sensin,

Benim yaşlı ama şanı eski ülkem.

Özüm, tarihim ve inancım olan İran'ım benim.

من جدا افتاده از پیش تو، فرزند توام
لیک روحاً پای بند مهر و پیوند تو ام

دایماً گویا که در آغوش دلبد تو ام
واله بگذشته ی بی مثل و مانند تو ام

مخلص تو، عاشق تو، آرزومند تو ام

Ben senden uzaklara düşmüş olan çocuğum,

Fakat ruhumla senin şefkatine ve sana bağlıyım.

Sanki her zaman senin gönülleri bağlayan koynundayım,

Senin eşi benzeri olmayan aşığın ve hayranım.

Senin küçüğün, senin aşığın ve sana kavuşmayı arzulayanım.¹³⁸

Lâhûtî şüphesiz İran'ın ilk ve en büyük tanınmış işçi ve emekçi şairidir. Onun sözlerinde ve şiirlerinde en çok işçi sınıfının adı görülür. Ne zaman ki İran'dan söz etse mutlaka bir bahane ile işçilerden bahseder ve işçi, emekçi ve çiftçileri -sermaye sahibi olup onlara haklarını vermeyen ve onların emekleri üzerinden geçinen kişilere karşı- haklarını almak için organize olmaları ve savaşmaları için motive etme amaçlı şiirler yazar. Örnek olarak şunu verebiliriz:

دنیا وطن است و زحمت، آئین من است

من کارگرم، کارگری دین من است

گفت: آگهی صنف تو، کابین من است.

گفتم به عروس فتح، کابین تو چیست؟

هیچ دارا، در شقاوت، کمتر از ضحاک نیست!

...با قوای فعله، مار روده را سازند سیر

فعله، محتاج خوراک و لایق پوشاک نیست

اعتقاد اغنیاء اینست کاندرو روزگار

که دست فعله، به تحصیل آن، پر آبله است

پر است کیسه ی سرمایه دار، از آن زر و سیم

¹³⁸ Emîrî, a.g.e., s. 23.

ز وصل شاهد صلح عمومی، ایمن باش که جنگ کارگری، آخرین مجادله است

چون ز راه ظلم بر زحمت کشان، دارا شدند ملک داران را بر وی دار، می بایست کرد

کم بغل های جهان را، متحد باید نمود جنگ با اردوی استثمار، می بایست کرد

ای رنجبر، تو آلت صنف توانگری این ننگ را، چه وقت ز خود دور می کنی؟

تنها ز راه وحدت و تشکیل صنف خویش بد خواه را مسخر و مقهور می کنی

ظلم، هر جا و بهر نام و بهر رنگی هست دست سرمایه بود سلسله جنبان همه

مشتزوران، همه بدخواه تواند، ای دهقان دست بردار، بجز خویش، زدامان همه

Ben işçiyim ve işçilik benim dinimdir,

Dünya vatandır ve emek benim değişmez töremdir.

Fetih gelinine sordum, senin çeyizin nedir diye?

Senin (işçi) sınıfının bilgilenmesi benim çeyizimdir, dedi.

Emekçinin gücü ile bağırsaklarının yılanını doyururlar,

Hiçbir zengin, acımasızlıkta Zahhâk'tan ¹³⁹ aşağı değildir.

¹³⁹ İran mitolojisinde şeytan figürü.

Zenginin düşüncesi günümüzde şudur ki;

Emekçinin yemeğe ihtiyacı yoktur ve giyeceğe lâıık değildir.

Sermaye sahibinin kesesi, işçinin elde etmek için elini yara bere ile doldurduğu,

Altın ve gümüş ile doludur.

Genel barışın geleceği güne inancın olsun,

Zira işçilerin savaşı son mücadeledir.

Emekçilere zulmederek zengin olduklar için,

Mal mülk sahiplerini darağacına asmak gerekir.

Dünyada zayıf olanları birleştirmek lâzım,

Sömürü ordusu ile savaşmak lâzım.

Ey işçi sen güçlü olanların elindeki aletsin,

Bu utançtan ne zaman kurtulacaksın?

Sadece birleşip sendikalaşarak,

Senin kötülüğünü isteyeniyenip rezil edebilirsin.

Zulüm her yerde her isim ile ve her renkte vardır,

Bu zulüm arkasında hep sermaye sahipleri vardır.

Ey köylü, zorbalar hep senin kötülüğünü ister,

Kendinden başka herkesin eteğinden elini çek (kendinden başkasına güvenme).¹⁴⁰

Lâhûtî'nin şiirlerinde kadının adı ve yeri de azımsanamayacak kadar fazladır. İşçilerden sonra Lâhûtî en çok şiiri, İran kadını ve onun özgürlüğü üzerine söylemiştir. Lâhûtî İran kadını en içten sözler ile yâd etmiştir ve onlardan ısrarla kölelik zincirlerini kırmalarını ve dünyadaki özgür kadınlar gibi yaşamalarını istemiştir. Lâhûtî'nin döneminde kadınlar eğitimsiz ve bilgisizlerdi, zira o dönemde kadınların eğitim ve öğretim görmesi toplum içerisinde kötü karşılanıyordu ve bu yüzden o dönemde kadınlar eğitimsiz kalıyorlardı. O ayrıca siyah kefen olarak nitelendirdiği ve kadınların baştan aşağı örtündükleri çarşafı da dönemin birçok yazar ve şairi gibi eleştirmiş ve her fırsatta bu tip sorunları şiirlerinde dile getirmiştir.

Lâhûtî'nin kadınları uyarması ve kendi özgürlüklerini kazanmaları için çaba göstermeleri konusundaki serzenişleri asla bitmiyordu. O ayrıca toplumun geri kalanını, kadınlara zorluk çıkarmamaları yönünde ve onların hak ettikleri özgürlükleri kazanmaları için önlerinde engel olmamaları yönünde sürekli uyarıyordu ve sonuç olarak bu uyarılar toplumun kadınlara karşı olan duvarlarını sürekli sarsıyordu.¹⁴¹

¹⁴⁰ Beşîrî, a.g.e., s. 53.

¹⁴¹ Beşîrî, a.g.e., s. 54.

Lâhûtî İran şiirine realizmi getiren şairlerden biridir. Bunda ünlü Kafkas şairi Sâbir ve Türk şairlerinin etkisi olmuştur. Şiirlerinde yüzyıllar boyunca ele alınmayan kadın hakları ve eşitliğinin sağlanmaması dolayısıyla geri kafalılık ve batıl inançlara karşı mücadeleyi söz konusu etmiştir. 1918 Ocak ayında İstanbul’da yazdığı bir şiirde İran kadınlarına şöyle seslenir:

“Halk deliliğime hükmederse etsin, bugünden itibaren güzelliğinle olan işimi bir yana bıraktım.

Ey Acem ülkesinin Ay’ı! Ey doğu dünyasının putu! Aklını başına topla ve sözüme kulak ver!

Sen Perde arkasında iken dünya halkı hür olursa ayıp olur. Sen uykuda ve bir dünya uyanık olursa, utanç olur.

Senin gibi bir ay aydınlıktan mahrum kalırsa yazık olmaz mı? Senin gibi bir ağaç meyvesiz olursa yazık olmaz mı?

Örtüyü bırak, okula git, ders dinle. Cahillik dalının talihsizlikten başka meyvesi yoktur.

İlim öğren; Dünyada olup bitenden haberdar ol ve şu siyah örtüyü kaldır kutlu yüzünden.

İlim olmasaydı insanoğlunun ne farkı kalırdı hayvandan? Koku olmayınca gece ile gündüz arasında ne fark kalır?

Aklını kullanmayı öğren ve ulusun eğitiminde ol; Çalış başkaları gibi anne misali,

Herkesin ağzına ilk harfi sen koyarsın; herkes ilk defa seni dinler.

O halde ilk olarak sen herkesin kulağına şunu şöyle: Yılmasınlar çalışmaktan, kaçmasınlar işten.

Erkek ve kız çocuklarına çalışmanın şerefini öğret. Bilsinler asalaklığın zillet ve utanç olduğunu.

Bilimden, özgürlükten, emekten söz et. Yetişsin çocuğun bu sözlerle.

Emin ol, böyle güzel bir anne olursan, vatanın bakır olan ikbali seninle som altın olacaktır.”

Lâhûtî, “Nikâb lâzım nîst” adlı şiirinde kadının örtünmesi konusunu işlerken kadına eski şairlerin bakış açısıyla bakmaz ancak şiir, şekil bakımından klasik şiir kurallarına göre yazılmıştır.

Bunun örneği de şudur:

“Ey ay yüzlü güzel! Yüzüne örtü gerekmez. Sen görünürsen, güneş de gerekmez.

Aşkın tesirine bak ki eski kafalı şeyh örtünmenin şer’en lâzım olmadığını yeni yazmış.

Âşıkların gönül ülkesi senin himayen altında. Artık kendi ülkende inkılâp gerekmez.

Benden canımı feda etmemi istiyor musun? Baş üstüne; peki bundan böyle beni azarlaman gerekmez.

Gönül ülkeme istiklâl verdiysen, ihtiyarıyla ve genciyle bunu konuşmak gerekmez.

Gözünle uğraşmaktan helâk olmayacağım. Canım benim, beni öldürmek için acele gerekmez.

Âşıklar topluluğunun fetvasına göre şâhsın sen. Artık seçim hususunda münakaşa gerekmez.

Lâhûtî'nin dertli gönlünün kanını iç. Artık yüzünün ateşiyle kebab olmak gerekmez.”

Mayıs 1918, Beyoğlu – İstanbul¹⁴²

Lâhûtî İran’da, çağdaş edebiyat içerisinde, yeni şiirin kurucularından olup, eski şiir kalıplarını ilk yıkanlardandır. Şairin eserlerinden ve onların yazılış tarihlerinden de anlaşılabilceği gibi, Nîmâ Yûşic’den seneler önce Fars şiire yenilik getirmiştir. Bu yüzden ne zaman, bir kitapta veya bir eserde, yeni şiir kalıplarından ve eski şiir kalıplarının yıkılmasından bahsedilse, Lâhûtî’ye mutlaka bir gönderme yapılır, zira kendisi bu yola çok

¹⁴² Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, 1. bs., İstanbul, 1999, s. 236-238.

daha önce çıkmıştır. Lâhûtî'nin yeni tarzda yazmış olduğu ve serbest kalıplar ile kaleme aldığı eserlerden iki adet örnek:¹⁴³

رزم آوران سنگر خونین شدند اسیر

با کودکی دلیر،

به سن دوازده

- آن جا بدی تو هم؟

- بله با آن دلاوران

- پس ما کنیم جسم تو را هم نشان تیر

تا آن که نوبت تو شود،

منتظر بمان

آن جا که پیکر رفقاییش

به خون فتاد

- این من

کشیده عربده،

¹⁴³ Emîrî, a.g.e., s. 27.

خالی کنید تیر،

(از شعر: سنگر خونین)

Kanlı mevziinin savaşçıları esir düştüler,

Cesur bir çocuk ile,

On iki yaşında,

- Sen de orada mıydın?

- Evet, o cesurlar ile beraberdim.

- O halde biz, senin bedenini de kurşunlara hedef edeceğiz.

Sıra sana gelene kadar,

Bekle,

Dostlarının bedenlerinin,

Kana bulandığı o yerde,

- İşte bu ben

Diye bağırdı,

Boşaltın kurşunlarınızı üstüne

(“Kanlı Mevzii” şiirinden)

سر و ریشی نتراشیده و رخساری زرد

زرد و باریک چو نی

سفره ای کرده حمایل، پتویی بر سر دوش

ژنده ای بر تن وی

کهنه پیچیده به پا، چون که ندارد پاپوش

چند قزاق سوار، از پی اش آلوده به گرد

دستها بسته ز پس،

پای پیاده،

بیمار

که رود این همه راه؟

مگر آن مرد قوی همت صاحب مسلک

که شناسد رو و چاه.

(از شعر: وحدت تشکیلات)

Tıraş edilmemiş saç, sakal ve sararmış bir yüz,

Sarı ve ince, tıpkı ney gibi,

Dantel bir sofra, başında bir battaniye,

Üstünde eski bir elbise,

Ayağına bir bez parçası bağlamış, çünkü ayakkabısı yok,

Birkaç Kazak süvarisi peşinde, toz içinde kalmış,

Elleri arkadan bağlanmış,

Yürüyerek,

Hasta,

Bu kadar yolu kim gidecek?

O himmet ve meslek sahibi güçlü adam dışında,

Kim bilecek yolu ve çukurları?

(Teşkilatların Birliği şiirinden)

Edebî hayatı boyunca Fransızca ve Rusça gibi dillerden Farsçaya ve Tacikçeye tercümeler yapan Lâhûtî, Sovyetler Birliği Millî Marşı'nı da Tacikçeye çevirmiştir. Şair aynı zamanda Sovyetler Birliği zamanında kullanılan Tacik Millî Marşı'nın da yazarıdır.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Hamîd Hâşimî, *Zindeginâme-i Şâ'irân-i Îrân, Ez Âgâz Ta 'Aşr-i Hâzır*, Tahran, 2009, s. 28.

Lâhûtî, hiçbir zaman şairliği ve yazarlığı bir meslek olarak görmemiştir. Edebiyata olan tutkusu ve ilgisinin sebebi daha çok İran halkını özgürleştirme isteği ve siyasî düşünceleridir. Şair edebiyatı kullanarak halkın millî ve manevî duygularını harekete geçirmek istemektedir.

Lâhûtî'nin yukarıda bahsedilen bu tutumu ise çoğu zaman yazmış olduğu bazı eserlerini değersizleştirmiştir. Bu bağlamda, Fars Dili ve Edebiyatı araştırmacısı Lengrûdî'ye göre de Lâhûtî'nin edebî anlamda kendisini heder etmesinin temel sebepleri, onun askeriyeyle olan ilgisi ve darbe için propaganda hazırlama hevesi ile şiirden saparak bu sebeple şiir üslubunun gazete ve tebliğ sunma tarzına dönüşmesidir.¹⁴⁵ Lakin bütün bu eleştirilere rağmen dönemin en etkili işçi hakları ve kadın sorunları şiirlerinin Lâhûtî tarafından yazılmış olduğu yadsınamaz bir gerçektir.¹⁴⁶

Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî şüphesiz gelenekçi değil yenilikçi bir şairdir, yeniliğe açık olduğunu eserlerinden ve erken dönem çağdaş İran şiir üsluplarını denemesinden anlayabiliriz. Şiirlerinde çokça işçi, hak, kadın vb. kelimeleri görmek mümkündür. Şair ayrıca “Fedakâlık Yapalım” adlı şiirinde de görülebileceği gibi City ve Wall Street gibi batı kaynaklı kelimeleri de Farsça yazarak kullanmıştır.

¹⁴⁵ Soner İşimtekin, “Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin Gözüyle Maksim Gorki”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:42, Ankara, 2016, s. 44.

¹⁴⁶ Muhammed Nâsır, *Tahavvul-i Mevzû u Ma'nâ der Şi'r-i Mu'âşır*, Tahran, 2003, s.27.

İKİNCİ BÖLÜM

1. Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin Seçilmiş Şiirlerinin Farsça Metinleri ve Tercümeleri

۱- سرود ملی جمهوری شوروی سوسیالیستی تاجیکستان (سروده)

چو دست روس،

مدد نمود،

برادری خلق شوروی استوار شد،

ستاره حیات ما شرار مدار شد

گذشته‌های پرافتخار ما

به جلوه آمدند و در دیار ما، دیار ما

مستقل دولت تاجیکان برقرار شد

به حال تب

درون شب

صدای رعد دولت لنین فرا رسید

ز برق بیرقش سیاهی ستم پرید

سعادت جاودان در این زمین

ز پارتیا به ما رسید، به پارتیا صد آفرین

بیورید نو چنین را ما آزاده مرد

شعار ما

دهد صدا

برابری، برادری میان خلق ما

ز خاندان ما کسی نمی شود جدا،

یگانگی را به خود سپر کنیم

به سوی فتح کمونیزم سفر کنیم، سفر کنیم،

زنده باد ملک ما، خلق ما، اتحاد ما.

1. Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Millî Marşı (Marş)

Lâhûtî'nin en önemli eserlerinden bir tanesi, Tacikistan'da bulunduğu ve devlet adamlığı yaparken yazmış olduğu Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin millî marşıdır. Tacikistan 1929'dan 1991'e kadar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne bağlı olmuş ve Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla mevcudiyetini sürdürmüştür. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bir süre iç savaşın ortasında kalmış olsa da daha sonra Tacikistan Cumhuriyeti olarak bağımsızlığını ilân etmiş ve günümüze kadar

mevcudiyetini sürdürmüştür. Lâhûtî'nin yazdığı bu millî marş 1946'dan 1991'e kadar Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin mili marşı olmuştur. Bu millî marşın sözleri Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin olmakla birlikte bestesi Süleymân Yûdakûf'a aittir. Marşın sözleri Tacikistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra değiştirilmiştir lakin bestesi aynı kalmıştır.

Rus eli ne zaman ki,
Yardım etti.

Sovyet halklarının kardeşliği güçlendi,
Hayatımızın yıldızı aydınlandı.

Bizim şanlı geçmişlerimiz,
Topraklarımızda tekrar görünür oldu, topraklarımızda.
Bağımsız Tacik devleti kuruldu.

Ateşi yüksek,
Gecenin karanlığında,
Lenin'in daveti fırtına gibi koptu,
Onun bayrağının aydınlığından, zulmün karanlığı yok oldu.

Bu topraklarda sonsuz refah,

Bize getirildi partimizce¹⁴⁷,

Yüzlerce kez aferin partimize.

O özgür adam bizi yepyeni bir şekilde ayağa kaldırdı,

Bizim sloganımız,

Yükselsin;

Eşitlik, halklar arasında kardeşlik,

Bizim hanedanımızdan kimse ayrılmaz,

Birlikteliği kendimize kalkan yapalım,

Komünizmin zaferine doğru yola çıkalım, yola çıkalım.

Yaşasın toprağımız, halkımız ve birlikteliğimiz.¹⁴⁸

۲ - آمین (غزل)

وفا دارد، نشد غمگین دل من،

ز دستت، گرچه شد خونین دل من،

¹⁴⁷ Sovyetler Birliği Komünist Partisi.

¹⁴⁸ Bu marşın orijinal Farsça seslendirilmiş versiyonu dinlemek için:
<https://www.marxists.org/history/ussr/sounds/mp3/anthems/Tajikistan.mp3>

ز راه عشق هرگز برنگردد؛ نمی خواهد شود ننگین دل من.

چو رویت روشن است و صاف و ساده، چو خلقت، مصلح و بی کین، دل من.

ز مسجد رانده، از میخانه مانده، نه دنیا دارد و نی دین، دل من.

دلم را اینقدر مفشار، آخر، نه سربین است و نی روئین، دل من.

رخت را دید و خود را زد به آتش، عجب دیوانه ای بود این دل من.

جهانی را بسوزاند به آهی، تو پنداری بود مسکین، دل من؟

شب هجر تو، در بیدار ماندن، رقابت داشت با پروین، دل من.

من و پروانه، در حق تو و شمع دعا گفتیم و گفت آمین دل من.

اسلامبول، آوریل ۱۹۱۸

2. Âmin (Gazel)

‘‘Âmin’’ isimli şiiri Lâhûtî’nin İstanbul’da Nisan 1918 yılında yazmış olduğu aşk temalı şiirlerinden biridir. Şiir gazel türünde yazılmıştır.

Elinden her ne kadar kan revan olmuş olsa da gönlüm,

Sana vefâkâr olmadı şu üzgün gönlüm.

Aşk yolunda asla geri dönmez,

Mahcup olmak istemez gönlüm.

Senin yüzün gibi aydınlık, saf ve sadedir,

Yaradılışından barışçıldır ve kin tutmaz gönlüm.

Mescitten kovulmuş, meyhanede kalmış,

Ne dünyası vardı ve ne dini gönlüm.

Gönlümüzü bu kadar sıkıştırma, sonuçta,

Ne kurşun ve ne de çinkodur gönlüm.

Yüzünü gördü ve kendini ateşe verdi,

Nasıl bir deliydi bu benim gönlüm.

Bir ah için dünyayı yakar,

Sen tembel mi sandın benim gönlümü?

Senden uzak olan gecelerde uyanık kalmakta,

Pervin yıldızlarıyla rekabet ediyordu gönlüm.

Ben ve kelebek, senin ve mumun hakkında,

Dua okuduk ve âmin dedi gönlüm.

İstanbul, Nisan- 1918

۳ - مالک جهان (غزل)

بهترین روزگاران، روزگار ما بود.	با همه دلمردگی، گر یار - یار ما بود،
فعله ایم، آزادی زحمت، شعار ما بود.	ما به ضد صنف استثمارکن داریم جنگ،
ناجی ما، بازوان بردبار ما بود.	منتظر از هیچکس بهر رهایی نیستیم،
گرد زحمت غازه روی نگار ما بود.	در و گوهر، زینت زن های استثمارچی است،
دستگیر ما، دل امیدوار ما بود.	ما، نه روحانی پرستیم و نه اهل جذبه ایم،
این سند، دایم به دست پینه دار ما بود.	ما سند داریم کاین دنیا سراسر ملک ماست؛
نعمت روی زمین محصول کار ما بود.	توده رنجیم، لاهوتی، به دفتر قید کن؛

باکو، مه ۱۹۲۲

3. Dünyanın Sahibi (Gazel)

Lâhûfî'nin Bakü'de Mayıs 1922 yılında yazmış olduğu Dünyanın Sahibi isimli şiiri, onun çok sayıdaki işçi ve emek temalı şiirlerinden biridir. Şiir nazım şekli gazel türündedir.

Bütün hüznümüze rağmen, eğer yâr bizim yârimiz olursa,

En iyi günler, bizim günlerimiz olur.

Bizim sömürgecilere karşı bir kavgamız vardır,

Emekçiyiz, emeğin özgürlüğü bizim sloganımızdır.

Bizim özgür kalmak için kimseden bir beklentimiz yok,

Bizim kurtarıcımız, dirençli kollarımızdır.

Mücevherler, sömürgecilerin kadınlarının ziynetidir,

Emeğin tozu bizim sevgililerimizin makyajıdır.

Biz ne din adamlarına taparız ve ne de tasavvuf ehliyiz,

Bizi ayakta tutan, bizim ümit dolu gönlümüzdür.

Dünyanın bizim olduğuna dair tapumuz var,

Bu tapu her zaman bizim nasırlı ellerimizdir.

Büyük bir acı kütlesiyiz Lâhûtî bunu deftere kayıt et,

Dünya üzerindeki nimetler bizim emeğimizin eseridir.

Bakü, Mayıs- 1922

۴ - لب‌های خاموش (غزل)

طبيب، رنگ مرا خوب دید و هیچ نگفت،	گرفت نبضم و آهی کشید و هیچ نگفت.
شنید دختر ایران خبر ز آزادی،	عرق ز هر سر مویش چکید و هیچ نگفت.
به پیر میکده رمزی ز راديو گفتم،	درون خرقه به حیرت خزید و هیچ نگفت.
به ناله مرد فقیری، میان کوچه ز جوع،	توانگری همه را می شنید و هیچ نگفت.
ز خوابگاه غنی دید عکسی آهنگر،	به فکر غرق شد و دم دمید و هیچ نگفت.
ز من مبارزه صنف، کارگر چو شنید،	سیاه شد، لب خود را گزید و هیچ نگفت.
ز رنج کارگران خواجه را خبر کردم،	پیاله می خود سر کشید و هیچ نگفت.
به پیش شیخ گشودم کتاب لاهوتی،	برهنه پا سوی مسجد دوید و هیچ نگفت.

4. Sessiz Dudaklar (Gazel)

Gazel nazım şeklinde yazılmış olan Lâhûtî'nin bu şiiri Eylül 1922 tarihinde Moskova'da kaleme alınmıştır. Bu şiirde Lâhûtî insanların, haksız olaylar karşısında menfaatleri olmadıkça ses çıkarmadıklarını ve bilmedikleri mücadelelere girmeye korktuklarını sivri bir dille ifade etmiştir. Bu şiirde Lâhûtî ayrıca din adamlarına da göndermeler yapmıştır.

Doktor benim rengimi iyice gördü ve hiçbir şey söylemedi,

Nabzımı ölçtü ve bir âh çekti, ama hiçbir şey söylemedi.

İranlı kız özgürlüğün sesini duydu,

Saçının her telinden ter damladı ve hiçbir şey söylemedi.

Meyhanenin pirine radyodan bir sır söyledim,

Hırka içinde hayretle sıçradı ve hiçbir şey söylemedi.

Sokakta fakir bir adamın açlıktan olan âhını,

Zengin olan duyup hiçbir şey söylemedi.

Demirci, zenginin yatak odasında bir manzara gördü,
Fikre dalıp nefes nefese kaldı, ama hiçbir şey söylemedi.

İşçi benden, sınıf mücadelesini duyunca,
Mosmor oldu, dudağını ısırdı ve hiçbir şey söylemedi.

İşçilerin çektiği çileden patronu haberdar ettim,
Şarap kadehini kafasına dikti ve hiçbir şey söylemedi.

Şeyhin yanında Lâhûtî'nin kitabını açtım,
Çıplak ayaklarıyla camiye doğru koştu ve hiçbir şey söylemedi.

Moskova, Eylül – 1922

۵ - خار مژگان (غزل)

او زند، من رقصم... اما کار پیدا کرده ام!

دارو از بهر دل بیمار پیدا کرده ام.

راحت جان، من در آن رفتار پیدا کرده ام.

دشمن عشق است... من هم یار پیدا کرده ام!

بوی جان بشنیده ام از آن لبان پر ز نوش،

برنگیرم چشم اگر از قد موزونش، رواست:

بوسه بر چشمش زخم، مژگان او بر لب خلد؛
 ای عجب، من گرد نرگس خار پیدا کرده ام.
 گردنش را دست بردم، طره اش دستم گزید؛
 الحذر! در شاخ گل، من مار پیدا کرده ام.
 من به یک سر دادن از او بگذرم؟ شرمندگیست!
 دل، دو صد جان داده تا دلدار پیدا کرده ام.
 یک سخن، بی مهر دلبر نیست در آثار من،
 دولت سرمد، از این آثار پیدا کرده ام.
 اشک من با خنده او می درخشد در غزل،
 از کجا، این طبع گوهر بار پیدا کرده ام؟

مسکو، نوامبر ۱۹۴۰

5. Dikenli Kirpik (Gazel)

Aşkın düşmanıdır, ben de kendime bir yâr buldum,

O çalışıyor ben oynuyorum, kendime bir iş buldum.

O tatlı dudaklardan hayatın kokusunu aldım,

Hastanın gönlünden ilaç buldum.

O güzel boyundan gözümü ayıramasam revâdır,

Canım rahat ol, ben ondan güzel davranış buldum.

Gözüne öpücük konduruyorum, onun kirpikleri dudaklarıma dokunuyor,
Ne kadar garip, ben nergis etrafında diken buluyorum.

Boynuna dokundum, gerdanlığı elimi ısırdı,
Dikkat, ben çiçeğin dalında, yılan buldum.

Ben onun bir hayır demesiyle ondan vazgeçersem bu utanç kaynağıdır,
Gönlüm mâşukunu bulana kadar iki yüz kere can verdi.

Mâşukun bir kötü sözü bana etki etmez,
Ebedî devletin, ben onda eserler buldum.

Benim gözyaşım, onun gülüşüyle parlar gazelde,
Ben bu mücevher saçan sevgiliyi nereden buldum?

Moskova, Kasım – 1940

۶ – نمونه ای از رباعیات

مگذار رسد به هیچ دل، غم از تو.

خواهی که شود زمانه خرم از تو،

بگذار برنجد دل عالم از تو.

اما پی اثبات حق، ار لازم شد،

در مسلک عشق، جاودان خواهم ماند.

من در تن شعر، همچو جان خواهم ماند

من، فکر جوانم و جوان خواهم ماند.

پیر است کسی که فکر او پیر بود؛

بر کشور ما، امید پیروزی نیست.

ای خصم، تو را مجال کین توزی نیست؛

کامروز، جهان، جهان دیروزی نیست.

با ما، ز در صلح و صفا بیرون آی

ناگاه، تو آمدی به پیشم مهمان.

دیشب، ز غمت برون شد از جسمم جان؛

برگشت و خبر داد که: آمد جانان.

قربان وفای جان که تا دید تو را،

6. Rubailerinden Bir Örnek

Zamanenin senden hoşnut olmasını istiyorsan,

Senden hiçbir gönüle keder erişmesine izin verme.

Fakat eğer hakkın ispat olunması için lâzım ise,

Bırak bütün âlem senin yüzünden üzölsün.

Ben şiirin bedeninde can gibi kalacağım,
Ben âşıklık mesleğinde, ölümsüz olacağım.

Düşüncesi yaşlı olan yaşlanmış olur,
Benim düşüncem genç ve ben de genç kalacağım.

Ey düşman, senin kin gütmeye gücün yok,
Bizim ülkemiz için galibiyet ümidi de yok.

Bizimle barış ve sefa kapısından dışarı çık,
Zira bugünkü dünya artık eski dünya değil.

Dün gece senin üzüntünden bedenimden canım çıktı,
Aniden sen çıkıp geldin yanıma misafir olarak.

Vefâlı canıma kurban olayım ki seni görür görmez,
Geri döndü ve senin geldiğini haber verdi.

۷ - نمونه ای از دو بیتى ها

به حیرت ماندم از کار دوتارت.

به جان جا کرده آثار دوتارت،

بجنبد دل، چو بر تارش زنی دست،

مگر بسته به دل، تار دوتارت؟

همیشه در لبم افسانه توست،

به چشم صورت فرزانه توست.

تویی در دل، مزن بر سینه تیرم،

که این قلعه، حصار خانه توست.

نمی گوید به من از مشکل خود،

نمی دانم چه سازم با دل خود؟

چه خرمن ها ز غم در سینه دارم

ز دست این دل بی حاصل خود!

تو رفتی، بی تو بر جسم تب آمد؛

نهان شد آفتاب از من، شب آمد.

برای پرسش دل، بار دیگر

بیا پیشم، که جانم بر لب آمد.

برو، دختر، که فرهاد تو باشم،

شکار چشم صیاد تو باشم.

کجا آیم، که را بینم، چه سازم،

که من هم در بریگاد تو باشم؟

همیشه یاد ایران، در دل ماست؛

امید فتح یاران، در دل ماست.

ز بس، در یاد آن زندانیانیم،

خود آزادیم و زندان، در دل ماست.

7. Dubeytilerinden Örnekler

Yemin olsun ki, saçının iki teli iz bıraktı bende,
İki telinin işine hayret ettim.

Elin saçımın teline değince hareketlenir bu gönlüm,
Saçının o iki teli benim gönlüme mi bağlıdır?

Dilimde her zaman senin efsanen vardır,
Gözümde her zaman senin bilge yüzün vardır.

Gönlümde sen varsın, göğsüme ateş etme,
Ki bu kale senin evinin etrafındaki çittir.

Bana kendi derdinden bahsetmiyor,
Bu gönlüm ile ne yapacağımı bilmiyorum.

Üzüntünden gönlümde nice gam harmanları var,
Bu verimsiz gönlümün elinden.

Sen gittin ve sensiz bedenimi ateş bastı,

Güneş benden saklandı ve gece bastı.

Gönlümün sorgusu için bir kez daha,

Yanıma gel ki canım ağzıma geldi.

Gıt güzelim ki senin Ferhat'tın olayım,

Senin gözünün avcısı olayım.

Nereye geleyim, kimi göreyim, ne yapayım?

Ki ben de senin tugayında olayım.

İran'ın fikri her zaman, gönlümüzdedir,

Arkadaşlarımızla kavuşma ümidi, gönlümüzdedir.

O kadar çok o mahkumları anıyoruz ki,

Kendimiz özgürüz ama hapisane, gönlümüzdedir.

۸ - یار همیشگی (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

یکتا هم، یار جادوکار دارم.

من، یکتا دل وفادار دارم،

گلم، اخترم، آهوی من است.

یارم غمخوار و دلجوی من است،

او با من است و من هستم با او.

در حضر دایم پهلوی به پهلوی،

خواب که می روم، در سرم باشد.

بیدار که هستم، در برم باشد،

ظاهراً هر سو نظر می کنم،

وقتی هم تنها سفر می کنم،

نه پس، نی پهلوی ... دایم اما او

نمی بینمش، نه در روبه رو،

خوب که می بینم، - در دل نشسته.

سخن می گوید با من آهسته،

دلدارم از من نگردد جدا. ننن

نعمت را ببینید! هرگز در دنیا

یا در دل بود، یا در پهلویم.

همیشه یارم، بتم، جادویم

مسکو، دسامبر ۱۹۳۵

8. Sonsuz Yârim (Kıt'alar ve Manzumeler)

Benim bir tane vefâlı gönlüm var,

Bir tane de büyücü yârim var.

Yârim nazıktır ve derdimi alıp götürendir,

O benim çiçeğim, yıldızım ve ceylanımdır.

Barışta her daim yan yana,

O benimledir ve ben de onunla.

Uyanıkken koynumdadır,

Uyuduğumda ise rüyalarımıdır.

Tek başıma yolculuğa çıktığımda ise,

Görünüşe göre her yere bakıyorum,

Fakat onu ne karşımda görüyorum,

Ne yanımda ne de yakınımda, fakat daima o,

Benimle kısık ses ile konuşuyor,

Onunla gönlümde yer ettiğini çok iyi görüyorum.

Şu nimete bir bakın, bu dünyada asla,

Gönlümün sahibi benden ayrılmıyor.

Daima yarım, putum, sonsuzum,

Ya gönlümdeydi ya da yanımda.

Moskova, Aralık – 1935

به نامه ات وطنم را نوشته ای - آزاد.
به رخ ز دیده ام از شادی آب می آید.
من آن مبارز ایرانیم که از وطنم
فقط به یادم، تیر و طناب می آید.
کنم چو فکر از آن خلق و آن ستم کانااست،
به دل، غم و به تنم، اضطراب می آید.
در آشیانهٔ سیمرغ لانه دارم و باز
به خاطرهم همه پر غراب می آید.
جواب نامهٔ من مژدهٔ سعادت بود،
نسیم فتح و ظفر، زین جواب می آید.
ندای صادق تو آن صدای شیپوریست
که در پی اش، سپه انقلاب می آید.
ز نامه ات شدم آنگونه شاد، کاین اشعار
به روی صفحه روان، همچو آب می آید.
سحر، به شوق دگر، چهچه می زند بلبل
خبر دهد چو شفق، کافتاب می آید.

یسننکی، ژوئن ۱۹۳۶

9. Romain Rolland'a¹⁴⁹ (Kıt'alar ve Manzumeler)

Mektubunda vatanımı yazmışsın, özgür.

Mutluluktan gözümden yaş yanağıma süzülüyor.

Ben o İranlı savaşçiyım ki vatanımdan,

¹⁴⁹ Ünlü Fransız Yazar.

Aklıma sadece ok ve ip geliyor.

O halkı ve oradaki zulmü düşününce,

Gönlüme hüznün ve bedenime ıstırap geliyor.

Simurg'un ¹⁵⁰yuvasında evim var fakat,

Aklıma hep karganın tüyü geliyor.

Benim mektubumun cevabı, saadetin müjdesiydi,

Fethin ve zaferin esintisi bu cevap ile geliyor.

Senin sadık sesin o borazanın sesidir ki,

Devrim ordusunun yanında öter.

Mektubun sayesinde o kadar mutlu oldum ki, bu şiirler,

Kâğıdın üstüne su gibi akıyor.

Bu sabah başka bir şevk ile ötüyor bülbül,

Şafak ile güneşin geldiğini haber veriyor.

Yessentuki/Rusya, 1936 – Haziran

¹⁵⁰ Efsanevî Zümrüdü Anka kuşu.

برادر، هم پدر، هم پیشوایی،	ستالین جان، تو ما را رهنمایی،
خلاصه، جان مایی، بخت مایی.	به سر هوش و به درد ما دوايي،
زمین تابع شود، چون ببند این را.	ستالین گویم و رانم زمین را،
به هر گل، بنگرم روی لنین را.	بکارم دانه و گل روید و من
که با آن جنگ کردن هیچ نتوان،	به هر سختی که در ره پیش آید
شود آن نکته - حل، آن سخت - آسان.	به وی، نام ستالین را بگویید:

10. Çiftçilerin Marşı (Kıt'alar ve Manzumeler)

Stalin'ciğim, sen bize yol gösterensin,
Hem kardeş hem baba hem de öncüsün,
Bizim kafamıza akıl ve bizim derdimize devasın.
Özetle, bizim canımız ve kaderimizsin.

Stalin diyorum ve toprağı sürüyorum,
Toprak söz dinler bunu duyunca,

Tohum ekerim, çiçek yetişir ve ben

Her çiçeğe bakınca Lenin'in yüzünü görürüm.

Yolumuzda meydana gelen her zorlukta,

Ki onunla savaşmak mümkün değildir,

Ona Stalin'in adını söyleyin:

O sorun çözülür ve o zorluk kolayla dönüşür.

۱۱ - مردانگی (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

به روز جنگ، گریبان خود به جنگ نداد؛

که داد جان و به دشمن سلاح جنگ نداد.

فدای غیرت مردی که تن به ننگ نداد؛

جهان، شرافت آن مرد را کند تصدیق،

11. Erkeklik (Kıt'alar ve Manzumeler)

Onurunu satmayan adamın, onuruna feda olayım,

Savaş günü, yakasını düşmanın pençesine vermedi,

Dünya o adamın şerefini tasdik eder,

Ki canını verdi ama silâhını düşmanına vermedi diye.

۱۲ - آواز جان (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

صدای بلبلان را می شنیدم.

شب، از گل های آذربایجانی

نوای دلستان را می شنیدم.

ز آهنگ دف و تنبور و نی شان

کلام مهربان را می شنیدم.

هوای آشنا، گفتار محبوب،

نه این را و نه آن را می شنیدم.

زن و مرد، آفرین خواندندی و من

فقط، آواز جان را می شنیدم.

به هم بنهاده بودم چشم و در دل

12. Can Şarkısı (Kıt'alar ve Manzumeler)

Gece Azerbâycân'ın çiçeklerinden,

Bülbüllerin sesini duyuyordum.

Def, davul ve neylerinin sesinden,

Mâşukumun sesini duyuyordum.

Tanıdık havayı ve sevgilinin konuşmasını;

Şefkatli yârin sözlerini duyuyordum.

Kadın ve erkek aferin diyorlardı, fakat ben,

Ne bunu ve ne de onu duyuyordum.

Gözlerimi kapatmıştım ve,

Gönlümde sadece ruhumun nağmelerini dinliyordum

۱۳ - بنده بی‌تاب (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

آید به حضور تو شرفیاب شود،

خواهد دل من ز سینه پرتاب شود.

سیراب شود: بنده بیتاب شود!

از چشمه الهام تو سیراب شود.

بزرگی و جلیلی را ببینم.

دلم خواهد خلیلی را ببینم.

معظم زور پیلی را ببینم!

به چشم خویش، در میدان اشعار.

13. Bitâp Kul (Kıt'alar ve Manzumeler)

Bu iki Kıt'a 3 Ocak 1954 tarihinde, Moskova'da, Sovyetler Birliği Kültür Derneği'nin yabancı misafirleri olan Afgan doktorlar ve bilim adamları onuruna

düzenlenmiş akşam yemeğinde, doğaçlama bir şekilde iki Afgan şair olan Bitâb ve Halilî onuruna söylenmiştir.¹⁵¹

Kalbim göğsümden fırlamak istiyor.

Senin huzuruna çıkıp, şereflenmek istiyor,

Senin ilham çeşmenden içip doymak istiyor.

Doymak istiyor: Bitâb'ın kulu olmak istiyor.

Kalbim bir Halilî'yi görmek istiyor.

Yüce birini görmek istiyor.

Kendi gözümlle, şiirler meydanında.

O filin muazzam gücünü göreyim.

۱۴ - پاسخ به شوچنکو (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

خوابیده به خاک تیره، برخیز!

ای در ره خلق اوکرائین،

شد چشم زمانه، خیره، برخیز!

از روشنی دنپر محبوب

بیداد، چگونه مضمحل شد

برخیز و ببین زخانه تو

¹⁵¹ Beşîrî, *Divân-ı Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî*, 1. bs., Tahran, 1980, s. 169.

امروز ببین چه مستقل شد.

این مملکت اسیر دیروز

زنجیر گسستی و رها شد

بر خیز و ببین که شیر محکوم

اوکرائین کلان بپا شد

روسیه خرد، مرد و جایش

از پان پلید و شاه قاتل

خلق تو و خلق روس، رستند

حس کرد برادری کامل

با روس کبیر، اوکرائین

پرواز کن، ای عقاب اعظم

برخیز و در این فضای آزاد

واسع شد و عالی و منظم

بنگر که چگونه آشیانت

از نعره تو، بیای خیزند،

برخیز و ببین چگونه، خلقی

چون پارو به دزد، میگریزند

خیزند و ستمگران، از این خیز

سر پنجه انقلاب، بر خیز!

برکند اساس سلطنت را

یک لحظه تو هم، ز خواب بر خیز!

بر خاست ز خواب، ملت تو

آغشته بخون خلقها شد،

آن تیغ ستم، که از دمش، خاک

بشکست بدست خلق و، بازو

از پیکر صاحبش جدا شد

برخیز که خوانواده تو

بر بیرق فتح، متکی شد

با عایله جهان زحمت

این مادر پیر تو، یکی شد

تنها نه عزیز توست امروز

این ساحل سبز و دست خرم

هستند دنیرو اوکرائین

محبوب پرولیتار عالم

آبی که چو آبروی دهقان

بی فایده در زمین روان بود

گه گاه فقط زخون مردم

یکچند، برنگ ارغوان بود،

امروز چو آبروی زحمت

از هر چیزی، عزیزتر شد

زان، دشت وسیع اوکرائین

گلزار شعانت بشر شد

اکنون وطن تو را، نه تنها

فریاد تو می کند رعایت

اردوی پرولتار دنیا

آنها، کند از خطر حمایت

ای روح جسور و حس زنده
ما، مرده تو را نمی شماریم
ما نام تو و وصیتت را
از خاطر خود، نمی بر آریم

منهم، وطنم اسیر مانده است
در پنجه دشمنان زحمت
هر چند که در پناه شورا
من، خویش رسیده ام براحت

اما، هر شب هزار گردن
در بند ستم، بخواب بینم
پس سایه سرخ، روی ایران
از پرچم انقلاب بینم

بینم که ز خون اهل بیداد
گر دیده زمین، فارس جیحون
بینم چو دنپر گشته برپا
گیگانت بر روی رود کارون

اکنون وطن تو گشته آزاد
در سایه قوه لنینیزم
فردا، البته ملک من هم
ز این قوه، رسد به سوسیالیزم
آروز هم، از زمین ایران
چون ریشه ظلم را بر آریم
در عائله برادرانت
ما، روح ترا بیاد آریم.

کریمیه، سپتامبر ۱۹۳۳

14. Şevçenko'ya Cevap (Kıt'alar ve Manzumeler)

Taras Şevçenko (1814-1861) Ukrayna halkının en büyük devrimci şairidir. Şevçenko'nun "Vasiyetname" isimli çok ünlü bir şiiri vardır ve kendisi bu şiirde halkından, eğer ülkelerinden zalimleri kovmayı başarırlarsa, onun mezarının etrafında toplanıp, onu sevinç ve mutluluk içerisinde anmalarını istemektedir. Lâhûtî bu Kıt'a da Ekim devrimini Şevçenko'nun isteğinin filizlenmesinin kaynağı olarak görmekte ve ona bu galibiyetin müjdesini vermektedir.¹⁵²

Ey Ukrayna halkının yolunda,

Kara toprağa yatmış olan, kalk!

Güzel Denper¹⁵³'in ışığından,

Zamanenin gözü daldı gitti, kalk!

Kalk ve gör, senin evinde,

Zulüm nasıl da yıkıldı.

Düne kadar esir olan bu memleket,

Gör ki bugün nasıl da bağımsız oldu.

Kalk ve gör ki, esir olan aslan,

Zincirlerini kırdı ve özgür kaldı,

¹⁵² Beşîrî, *Divân-ı Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî*, 1. bs., Tahran, 1980, s. 569.

¹⁵³ Ukrayna'nın en büyük ve sulak nehri.

Küçük Rusya öldü ve yerine,

Büyük Ukrayna doğdu.

Senin halkın ve Rus halkı, kurtuldular,

Katil ve kirli kraldan,

Büyük Rusya ile Ukrayna,

Tam bir kardeşlik hissetiler.

Kalk ve bu özgür ortamda,

Uç ey azametli kartal,

Bak ve gör, nasıl da yuvan,

Büyüdü, yüceldi ve muazzam oldu.

Uyan ve gör, nasıl bir halk,

Senin ılığın ile ayağa kalktı,

Ayağa kalktı ve bu kalkışmadan zalimler,

Kürekten hırsızın kaçtığı gibi koşuyorlar.

Devrimin pençesi saltanatı kökünden

Söküp attı, ayağa kalk!

Senin halkın, uykudan uyandı,

Sen de bir an bile olsa uykundan uyan!

O zulüm kılıcı ki onun kanından ötürü toprak,

Halkları kana buladı,

Halk tarafından kırıldı ve kol da,

Sahibinin vücudundan ayrıldı.

Kalk, çünkü senin ailen,

Fetih bayrağı çevresinde toplandı,

Dünyadaki emek ailesi ile,

Bu senin yaşlı annen bir oldu.

Bugün sadece senin biriciğine,

Bu yeşil sahil ve çiçekli toprak,

Denper ve Ukrayna'dır,

Dünyanın en iyi proletaryası¹⁵⁴.

O su ki, köylünün şerefi gibi,

Faydasızca toprak üzerinde akıyordu,

Zaman zaman, halkın kanıyla,

¹⁵⁴ İşçi sınıfı.

Fakat her gece, binlerce kez,
Zulmün pençesinde rüyalar görüyorum,
Ondan sonra kırmızı gölgeyi, İran'ın üzerinde,
Devrimin bayrağında görüyorum.

Görüyorum ki zayıfların kanından,
Fars toprağı Ceyhun'a ¹⁵⁵dönmüş.
Görüyorum ki Denper ayaklandığından beri,
Gigan'dan ona kervanlar gitmektedir.

Şimdi, senin vatanın özgürlüğe aç,
Leninizm gücünün gölgesi altında,
Yarın elbet benim vatanım da,
Bu güçten varacak sosyalizme.

O gün de, İran toprağından,
Zulmün kökünü kazıyınca,
Kardeşlerinin ailesinde,
Biz, senin ruhunu yâd edeceğiz.

¹⁵⁵ Ceyhun Nehri.

۱۵ - معنی آدم (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

شاد بمان، ای هنری رنجبر،	ای شرف دوده نوع بشر.
ای ز تو آباد، جهان وجود،	هیچ نبود ار که وجودت نبود.
دولت شاهان، اثر گنج تست؛	راحت اعیان، ثمر رنج تست؛
گر تو، دو روزی ندهی تن به کار،	یکسره نابود شود روزگار.
باعث آبادی عالم تویی؛	رنجبرا، معنی آدم – تویی!

تهران، ژانویه ۱۹۱۰

15. İnsanlığın Anlamı (Kıt'alar ve Manzumeler)

Mutlu kal, ey emek sanatçısı,

Ey insanlığın şeref tabakası.

Ey, bütün dünyanın kendisinden abâd olduğu,

Eğer sen olmasaydın, hiçbir şey olmazdı.

Kralların devletleri senin hazinenin eseridir,

Asilzadelerin rahat yaşaması senin emeğinin sonucudur,

Eğer sen iki gün çalışmaz isen,

Toptan yok olur bütün dünya.

Alemin âbâd olmasının sebebi sensin,

Ey emekçi, insanlığın anlamı sensin!

Tahran, Ocak – 1910

۱۶ - عکس یار (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

تو همچو قبلهٔ معبود، در مقابل من.

به روی سینهٔ من، دستگاه عکاسی،

به شیشه بگیرم و چیزی نگشت حاصل من.

تلاش سخت نمودم که عکس روی تو را

ولی توجه دل کرد حل مشکل من:

ز بی لیاقتی خویش، شرمگین بودم،

به خویش جلب نموده است شیشهٔ دل من!

ببین که عکس جمال تو را ز شیشهٔ عکس

16. Yârin Fotoğrafı (Kıt'alar ve Manzumeler)

Göğsümün üstünde, fotoğraf makinesi,

Sen tanrının kıblesi gibi karşımdasın.

Senin yüzünü fotoğraflamak için çok çaba sarf ettim,

Ancak başaramadım.

Kendi beceriksizliğimden, utandım,

Fakat kalbimin dikkati, sorunumu haletti.

Bak, senin güzel yüzünün resmini film gibi,

Kendine kayıt etmiş benim şu kalbim.

۱۷ - لاله سیاه (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

یک لاله نو، ناگه زرد لبخند.

لاله ها، از اول سیه بودند.

لطیف بود و خوشبوی و خوش منظر.

در صحرای لولی ها. آنقدر

او یکسره داغدل شدند و سرخ رو.

که دیگران، از خجلت پیش

لاله سیاه از آن وقت، یکتاست،

لاله سیاه، تاج لاله هاست.

17. Siyah Lâle (Kıt'alar ve Manzumeler)

Lâleler, önceleri siyah renkteydiler,

Yeni bir lâle aniden gülümsedi.

Hayasızların çölünde o kadar çok,

Hoş, güzel kokulu ve güzel vardı ki.

Diğerleri onun karşısında, utançlarından,

Birden yanında, gönülleri yandı ve yüzleri kızardı.

Siyah lâle o zamandan beri tektir,

Siyah lâle, lâlelerin şâhı ve en güzelidir.

۱۸ - حاصل زندگی (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

خون دل ریزد ز دستش، قاتل من را ببین، باز هم او را دعا گوید، دل من را ببین.

اشک در دامن و خون در سینه ام خرمن شده است، در زمین زندگانی، حاصل من را ببین!

18. Hayatımın Semeresi (Kıt'alar ve Manzumeler)

Elinden gönlümün kanı akıyor, katilime bir bakın hele,

Ona hâlâ dua ediyor, benim gölüme bakın bir hele.

Gözümde yaş ve göğsümdeki kan harman oldu,

Şu hayat toprağında, benim elimde kalana bir bakın.

۱۹ - غمزہ یار (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

یار، ما را به در خانه خود کشت، با غمزہ مستانه خود.

من نصیحت کنم، او خنده کند، چه کنم با دل دیوانه خود؟

19. Yârin Gamzesi (Kıt'alar ve Manzumeler)

Yâr, evinin kapısına dikti bizi,

Baş döndürücü yan bakışı ile.

Ben nasihat ediyorum, o ise gülüyor,

Bu deli gönlüm ile ben neyleyim?

۲۰ - ترک عشق (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

بین چه سان پره‌نرم من، که دل از جان ک‌ندم.

بس که کردی ستم، از عشق تو دندان ک‌ندم.

آن همه جان، که من اندر ره جانان ک‌ندم.

ای دریغ، که جوی در نظرش قدر نداشت.

20. Aşkî Terk Etmek (Kıt'alar ve Manzumeler)

O kadar zulüm ettin ki bana aşkından dişlerimi söktüm.

Bak ne kadar yetenekliyim ki, canımdan gönlümü çıkardım.

Ne yazık ki, bu kadar çabanın onun gözünde bir zerre kadar değeri yoktu.

Benim sevgilinin yoluna serdiğim cânımın değeri yoktu.

۲۱ - تو را دیدم (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

با یاد تو خوابم برد، در خواب تو را دیدم؛
از پنجره ام تابید مهتاب، تو را دیدم.
شادان، مژه بگشودم، بگریختی از چشمم؛
از درد، فشاندم اشگ، در آب تو را دیدم.

21. Seni gördüm (Kıt'alar ve Manzumeler)

Senin fikrin ile uyudum, rüyamda seni gördüm,
Penceremden ay içeri yansıdı ve seni gördüm.

Kirpiklerimi açtım mutluca ve sen gözlerimden döküldün,
Acıdan gözyaşları döktüm ve göz yaşımدا seni gördüm.

۲۲ - کلمه شهادت رنجبری (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

شهادت می دهم بر اینکه: من از ملت کارم؛
نژاد و سعی و تخم رنج و نسل دوده زحمت.

وطن، روی زمین و دین من فرموده زحمت،
 به جز زحمت، ندارم مذهبی، این است اقرارم.
 چو از پستان زحمت داد شیرم مادر دوران
 کنون با نیتی روشن، به حکم مسلک و وجدان.
 در اینجا قول زحمت می دهم من، می کنم پیمان
 که تا در بازوانم زور هست و در تن من جان،
 بکوشم در پی تخلیص صنف فعله و دهقان
 بجنگم بر علیه ظالمان و فرقه بایان.
 نگردد تا جهان آزاد از ظلم و بشر یکسان
 از این مقصود عالی، دست هرگز برنمی دارم.

نخجوان، فوریه ۱۹۲۲

22. Emekçinin Kelime-i Şehâdeti (Kıt'alar ve Manzumeler)

İşçi milletinden olduğuma yemin ederim,

Emek ve çaba tohumunun ırkından ve emek neslindenim.

Vatanım bütün dünya ve dinim emektir,

Emekten başka bir mezhebim yoktur, işte benim itirafım.

Zamane annesi emek memesinden bana süt verdiği için,

Şimdi temiz bir niyetle, vicdan ve hayatım hakkında hüküm veriyorum.

Burada emek üzerine söz veriyorum ve anlaşıma yapıyorum,

Kollarımda güç ve bedenimde can olduğu sürece.

Köylü ve emekçi sınıfını yükseltmek için çabalayacağım,

Zalimler ve sınıf ayrımcıları karşısında savaşıacağım.

İnsanlar eşit olmadıkça, dünya zulümden kurtulmayacaktır,

Bu yüce amaçtan asla el çekmeyeceğim.

Nahcivân, Şubat – 1922

۲۳ - دستم شکسته است (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

بی‌هوده شاد گشته رقیب از شکست من،

دستم شکسته است ولیکن دلم به جاست،

گر چرخ نابه کار بیفتد به دست من.

با این شکستگی، کندش همچو شیشه خرد،

سستی به این مزاج درستی پرست من.

از هیچ زور و هیچ فشاری نمی‌رسد

23. Elim Kırık (Kıt'alar ve Manzumeler)

Elim kırık fakat yüreğim yerinde,

Benim kaybetmemden ötürü rakip boşuna seviniyor.

Bu kırıklık ile camı paramparça yapar,

Eğer feleğin kötü çarkı elime geçerse,

Benim bu dürüstlüğe tapan mizacıma,

Hiçbir baskının ve kuvvetin gücü yetmeyecek,

۲۴ - الهام و عصا (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

دربه در می دويد در هر سو.

دیدم الهام شاعری، دیروز

از چه آواره گشته ای تو؟ بگو!

گفتمش، ای فرشته رENA،

لنگد از غصه، طبع قادر او.

گفت: گم شد عصای شاعر من،

تا که احوال او شود نیکو.

باید آن چوب دست را یابم،

زود در جستجوی افتادم.

من ز الهام، چون شنیدم این،

یافتم، پس به آن پری دادم.

کافتم، کافتم، عصایش را

عاقبت با عصا فرستادم.

.اینک الهام را، بر شاعر

همچو ابر بهار و، من شادم.

طبع شاعر ز نو گهر بارد

24. İlham ve Âsâ (Kıt'alar ve Manzumeler)

Dün bir şairin ilhamını gördüm,

Derbeder koşuyordu her tarafa.

Dedim ki: Ey güzel melek,

Neden bu kadar âvâre oldun, söyle!

Dedi ki: Şairimin âsâsı kayboldu,

Onun güçlü şairlik mizacı topallıyor.

Onun bastonunu bulmam lâzım,

Ta ki onun durumu düzelsin.

Ben ilhamdan bunu duyar duymaz,

Hemen aramaya başladım.

Aradım durdum onun âsâsını,

Buldum sonunda ve onu meleğe verdim.

İşte şimdi ilhamı şaire,

Sonunda âsâ ile yolladım.

Şairin tabiatı tekrar çiçek açtı,

Bahar bulutu gibi, ben de mutluyum.

۲۵ - اردوی آزادی کش (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

محو کن اردوی آزادی کش بیگانه را.

لشکر تاجیک! بگشا بازوی مردانه را،

اژدر فاشیسم را کش! نو کن این افسانه را.

شد کهن افسانه آهنگر ضحاک بند؛

گور نسل ما کند آن گلشن ویرانه را.

خشم کوشد، ملک ما را سر به سر سازد خراب،

در هجوم آی و بروب از وحشیان این خانه را!

کشور ما نیست جولانگاه آدمخوارها،

ماکیان حتی، به روی غیر بندد لانه را!

کرکسان را ره مده، ای جُره شاهین جوان،

در وفاداری، قفا نه غیرت پروانه را.

جان ده ار لازم شود، گرد سر شمع وطن،

بیخ دشمن را بکن، سرسبز کن جانانه را!

دیده جانانه ات در انتظار فتح توست،

ستالین آباد، ژانویه ۱۹۴۲

25. Özgürlük Katili Ordu (Kıt'alar ve Manzumeler)

Ey Tâcik ordusu, güçlü kollarını sıva,

Yabancıların özgürlük katili ordusunu yok et.

Žahhâk'ı tutsak eden Âhenger hikâyesi eskidi,

Faşizm ejderhasını öldür ve bu efsaneye tekrar hayat ver.

Düşman ülkemizi baştan aşağı yıkmayı deniyor,

Bu yıkık gül bahçesini bizim neslimizin mezarı yapmaya çalışıyor.

Bizim ülkemiz bu yamyamların arenası değildir,

Hadi saldırıya geç ve bu vahşileri evimizden kov!

Akbalalara yol verme, ey dinç ve genç şahin,

Kümes hayvaları bile yabancıya kapılarını kapatır!

Gerekirse canını ver, vatan mumunun etrafında toplanıp,

Vefâkârlıkta, kelebeği kulak arkası etme.

Sevdiklerin senin zaferini beklemekte,

۲۶ - جنگ آدمیزاد با دیو (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

ارتش آلمان، هنر جز قتل و ویرانی ندارد، در تمام هستی اش، آثار انسانی ندارد.
خون خورد، غارت برد، آتش زند، ناموس ریزد، رحم، بر ایرانی و شفقت به تورانی ندارد.
صد هزاران جنس خود را، زنده چون سوزاند آدم؟ این شقاوت، هیچ یک از جنس حیوانی ندارد.
در جهان، خواهد به این وحشت، جهانبانی نماید؛ هیچ ملکی گوئیا در این جهان، بانی ندارد.
مرد، آن باشد که بر ضد چنین اردوی وحشی بی تزلزل جنگد و یک مو گرانجانی ندارد.
جنگ ما، میدان آدم‌ها بود بر ضد دیوان، هندی و بالکانی و روسی و یونانی ندارد.
لایق نام بلند آدمی نبود، هر آن کس سعی در نابودی گرگان آلمانی ندارد.

ستالین آباد، ژانویه ۱۹۴۲

¹⁵⁶ Duşanbe, Tacikistan.

26. İnsanlığın Dev İle Savaşı (Kıt'alar ve Manzumeler)

Alman ordusunun katliam ve yıkım dışında başka bir yeteneği yoktur,

Bütün benliğinde insanlıktan bir zerre bile yoktur.

Kan içer, yağma yapar, ateşe verir ve namusu kirletir,

İranlıya merhameti ve Turanlıya şefkati yoktur.

Kendi cinsinden yüz binlercesini nasıl diri diri yakar insan?

Bu kötülüğün hiçbir hayvanlarda bile yoktur.

Anlaşılan bu vahşete karşı dünyaya sahip çıkacak,

Hiçbir ülkenin koruyucusu yoktur.

Erkek odur ki böyle bir vahşet ordusuna karşı,

Tereddütsüz ve özgüven eksikliği olmadan, canını hiçe sayarak savaşır.

Bizim savaşımız, insanlığın devlere karşı savaş meydanıdır,

Bunun Hintlisi, Balkanlısı, Rus'u ve Yunanlısı olmaz.

Alman kurtlarını yok etmek için çaba sarf etmeyenlere,

Yüce insanlık sıfatı yakışmaz.

۲۷ - می و پیمانه (غزل)

نشستم دوش من با بلبل و پروانه در یک جا، سخن گفتیم از بی مهری جانانه در یک جا.
من اندر گریه، بلبل در فغان، پروانه در سوزش، تماشا داشت حال ما سه تن دیوانه، در یک جا.
به صدق و سوزش و شوریدگی، در عشق یار خود، من و پروانه و بلبل شدیم افسانه در یک جا.
دلم خودرأی و یک پهلوی بود، بیخود مرنجانش، نمی گیرد به جز یاد تو، با کس لانه در یک جا،
ز بیم غیر، پی گم می کنم، از من مشو بددل، اگر بینی مرا با دلبری بیگانه در یک جا.
برای آنکه گویم هرچه در دل دارم از عشقت، چه می شد، می شدم گر با تو آزادانه در یک جا.
بهار است، آرزو دارم که در طرف گلستان ها، من و جانانه باشیم و می و پیمانه در یک جا.
به عشقت صادقم، باور نداری، امتحانم کن، ببین بخشم به راحت جان و سر را یا نه در یک جا.
همه اسرار من را پیش جانان برد، لاهوتی، نمی مانم دگر با این دل دیوانه در یک جا.

مسکو، آوریل ۱۹۲۸

27. Şarap ve Kadeh (Gazel)

Dün gece ben, bülbül ve kelebek oturduk beraber bir yerde,
Sevdiğimizin vefâsızlığından konuştuk birlikte.

Ben ağlayışta, bülbül isyanda ve kelebek yanıšta,
Biz üç delinin hali görülmeye değerdi birlikte.
Sevdiğimize olan aşkıma olan sadakat, yanış ve isyanda,
Ben, kelebek ve bülbül bir efsaneye dönüştük birlikte.

Kalbim başına buyruk ve bir köşede, sensizlik ile incitme onu,
Senin hatıran olmadıkça, kimse ile bir yerde yuva kurmuyor.

Başkalarının korkusundan, yolumu kaybediyorum, benden incinme,
Eğer görürsen beni bir yabancı ile birlikte.

Kalbimde aşkınla ilgili olan ne varsa söylemem için,
Ne olurdu seninle özgürce aynı yerde olsaydım birlikte.

Mevsim bahardır ve ben gül bahçelerinde olmak istiyorum,
Sevdiğim, şarap ve kadehim ile birlikte.

Aşkına sadığım, inanmıyorsan, sına beni,

Gör bakalım yoluna başımı ve canımı feda ediyor muyum birlikte.

Benim bütün sırlarımı, sevdiğimin yanın götürdü, Lâhûtî,

Bu deli gönül ile kalamam artık birlikte.

Moskova, Nisan- 1928

۲۸ - عشق و آزادی (غزل)

دلم بسیار می خواهد ببینم دلبر خود را، ببینم دلبر خود را، به او بخشم سر خود را.
هزاران فرسخ از من ظاهراً دور است و من هر شب به یادش تا سحر خوشبو نمایم بستر خود را.
در این آتش که خود افروختم از عشق گرد خود دهم آخر به باد نیستی، خاکستر خود را.
از این ترسم که دیگر روی گلشن را نبینم من، در این کنج قفس چون ریختم بال و پر خود را.
درون مکتب گیتی به غیر از عشق و آزادی ز هر علمی و هر بحثی، بشستم دفتر خود را.
مترس از جان، اگر این را پسندد یار، لاهوتی، بکش بر سر، وگر زهر است، تا ته ساغر خود را.

اسلامبول، اوت ۱۹۲۱

28. Aşk ve Özgürlük (Gazel)

Kalbim sevdiğini görmeyi çok istiyor,
Sevdiğimi göreyim ve onun için kendi başımı feda edeyim.

Benden sanki binlerce fersah uzakta gibi ve ben her gece,
Onu hatırlayarak yataktaki güzel kokusunu içime çekiyorum.

Bu kendi yaktığım ateşte, senin etrafında,
Sonunda kendi küllerimi, hiçlik rüzgârına vereceğim.

Bir daha gül bahçesinin yüzünü göremeyeceğim diye korkuyorum,
Kafesin bu köşesinde kanadımı ve tüylerimi döktüm ben.

Bu hayat mektebinde, aşk ve özgürlük hariç,
Her türlü bilimden ve tartışmadan, soyutladım defterimi.

Lâhûtî, korkma canından, eğer sevgili bunu beğenirse,
Eğer zehir bile olsa, dik kafana kadehi dibine kadar.

İstanbul, Nisan- 1921

پر کرده ام از مهر تو، پیمانه دل را،
از آب و گل صدق و وفا کرده ام آباد
جانانه مرا می طلبد، او به سر آید.
حیران شده بر سینه نهد دست ارادت
با شکل تو آراسته ام خانه دل را.
با رهبری عشق تو، ویرانه دل را.
قربان شوم این حالت مستانه دل را!
از من شنود هر کسی افسانه دل را.
تا یافتم آن گوهر یکدانه دل را.
ببند به چمن چون رخ جانانه دل را.
افسانه لاهوتی دیوانه دل را.
در خانه و در کوچه و صحرا همه خوانند
یک عمر زدم غوطه به دریای محبت،
بر جلوه و زیبایی او، رشک برد گل

مسکو، سپتامبر ۱۹۳۷

29. Gönül Kadehi (Gazel)

Senin sevgin ile doldurdum gönül kadehimi,

Senin şeklin ile süsledim gönül evimi.

Sadakat toprağı ve suyu ile onu inşa ettim,

Gönül evimin virânesini, senin aşkının rehberliği ile âbâd ettim.

Sevdiğim beni istiyor ve o kendine geliyor,
Gönlün bu sarhoş haline kurban olayım.

Hayran bir şekilde gönlüme koyuyor bağılık elini,
Herkes benden duyuyor bu gönül efsanesini.

Sevgi denizine bir ömür daldım çıktım,
Ta ki sonunda buldum gönlün o tek tane olan mücevherini.
Gönlün iktidarını ve güzel bahtını, gül kıskanır,
Gönül sevgilisinin yüzünü çimen gibi görür.

Evde, sokakta ve çölde herkes okuyor,
Gönlünün delisi olan Lâhûtî'nin hikayesini.

Moskova, 1937

۳۰ - بت نامهربان (غزل)

ایا صیاد، شرمی کن، مرنجان نیم جانم را؛	پر و بالم بکن، اما مسوزان آشیانم را.
به گردن بسته ای چون رشته و بر پای زنجیرم،	مروت کن، اجازت ده که بگشایم دهانم را!
به پیرامون گل، از بس خلیده خار بر پایم،	بود خونین، به هر جای چمن، بینی نشانم را.
در این کنج قفس، دور از گلستان، سوختم، مردم؛	خبر کن ای صبا، از حال زارم باغبانم را.

ز تنهایی دلم خون شد، ندارم محرم رازی،
که بنویسد برای دوستداران داستاتم را.
من بیچاره، آن روزی به قتل خود یقین کردم،
که دیدم، تازه با گرگ الفتی باشد شبانم را.
چو لاهوتی، به جان منت پذیرم تا ابد، آن را
که با من مهربان سازد بت نامهربانم را.

اسلامبول، سپتامبر ۱۹۱۸

30. İnsafsız Put (Gazel)

Ey avcı utan biraz, benim yarım canımı incitme,
Kolumu ve kanadımı kır ama yuvamı yakma.

Boynuma ip bağlamış ve ayağıma zincir vurmuşsun,
Cömertlik göster ve ağzımı açmama izin ver.
Gülün etrafında, o kadar çok ayağıma diken battı ki,
Çimenin neresinde benim izimi görürsen hep kanlıdır.

Gül bahçesinde, uzakta, bu kafesin köşesinde yandım ve öldüm,
Ey sabâ rüzgârı, bu kötü halimi bahçıvanıma haber ver.

Yalnızlıktan gönlüm kan ile doldu, bir sırdaşım yok ki,
Yazsın benim hikâyemi sevenlerim için.

Çobanımın kurt ile dostluğunun olduğunu görünce.

Zavallı ben katledileceğimden o gün emin oldum.

Lâhûtî gibi, sonsuza kadar minnettâr olurum,

Kim benim merhametsiz yârimin, bana merhamet etmesini sağlarsa.

İstanbul, Eylül- 1918

۳۱ - بی وجود ما (غزل)

گلزار هستی است خزان، بی وجود ما	ویران شود بنای جهان، بی وجود ما
فانی شود زمین و زمان، بی وجود ما	ما از نژاد رنجبر و صنف فعله ایم
گیرم که باشد آب روان، بی وجود ما	با ما بگو، بشر چه تمتع از آن برد
این جنس می رود زمیان، بی وجود ما	ما باعث بقای بنی نوع آدمیم
نبود ز علم، نام و نشان، بی وجود ما	درس و کتاب و دفتر و دانش زرنج ماست
مانند خود به جای چه سان، بی وجود ما؟	آن ناکسان که سعی به امحای ما کنند
با این که زندگی نتوان، بی وجود ما	دارا چرا به مردن ما جهد می کند؟
با کارگاه و جنس و دکان، بی وجود ما	طیاره ها و کشتی و ماشین شوند محو
هیچست، هیچ، خواجه بدان، بی وجود ما	هر آلتی که منفعتی زان شود پدید

مسکو - اکتبر ۱۹۲۳

31. Biz Olmadan (Gazel)

Dünyanın temeli biz olmadan yok olur,
Varlığın gül bahçesi, biz olmadan sonbahar olur.

Biz emekçi soyu ve işçi sınıfındanız,
Dünya ve zaman fâni olur, biz olmadan.

Söyle, insan istediği neyi elde eder,
Diyelim sular aksa bile, biz olmadan.

Biz insanlığın devamını sağlayanlarız,
Bu tür yok olur, biz olmadan.

Ders, kitap, defter ve bilim bizim emeğimizin eseridir,
Bilimden hiçbir iz kalmaz, biz olmadan.

Bizi imha etmeye çalışan o nâmertler,
Kendileri yerlerinde nasıl kalırlar, biz olmadan.

Zenginler neden bizi öldürmeye niyetlenir?
Hâlbuki yaşam olmaz, biz olmadan.

Uçaklar, gemiler ve arabalar yok olurlar,
Atölye, mal ve dükkân ile, biz olmadan.

Kendisinden fayda elde edilen her araç,
Bir hiçtir bunu bil üstadım, biz olmadan.

Moskova, Ekim- 1923

۳۲ - دلبر تاجیکی (غزل)

شیخ، پیمان خود اندر سر پیمانه فروخت،
دانش و دین مرا در سر بازار وفا،
او که هشیار بد، این را ز چه مستانه فروخت؟
تا خبردار شدم، این دل دیوانه فروخت.
در سر حرف رقیب، از بر من دوری کرد،
نیرید از بر من پای، مرا تا نخرید،
آشنا بین که مرا مفت به بیگانه فروخت!
نکشید از سر من دست، مرا تا نفروخت.
دل آدم بردار گندم خالش، نه عجب،
جد ما، دین خود اندر سر این دانه فروخت.
آخرین قطره خونی که در آن باقی بود،
دل، به آن دلبر تاجیکی فرغانه فروخت.
مرد آنست که اندیشه ی چهار ارکان را،
به در میکرده برد و به دو پیمانه فروخت.
جان دریغ از ره ایران نکند لاهوتی،
او از اول سر خود در سر این خانه فروخت.

دوشنبه، اوت ۱۹۲۵

32. Tacik Güzeli (Gazel)

Hoca yeminini kadehin başında bozdu,
O akıllı olan, bunu nasıl da sarhoşça yaptı?

Benim ilmimi ve dinimi, vefâ pazarında,
Daha ben haber alır almaz bu deli gönlü sattı.

Rakibin lafı ile benim yanımdan uzaklaştı,
Bak sen şu tanıdığa ki beni, bedavaya sattı.

Beni o satın almadan yanımdan gitmeyin,
O beni satmadan, başımdan elinizi çekmeyin.

İnsanın gönlünü alıp götürürse o buğday tanesi gibi beni olan sevgili,
Bizim ceddimiz de dinini bu tane için sattı.

Onda mevcut olan son damla kanı da,
Gönül o Ferganeli Tacik güzele sattı.

Erkek odur ki, dört sütun fikrini,
Meyhane kapısına götürdü ve iki kadehe sattı.

Lâhûtî bir an bile İran'ın yolunda canını esirgemez,

O ilk baştan, başını bu ev için sattı.

Duşanbe, Ağustos - 1925

۳۳ - گوهر سخن (غزل)

چشم من آینه ی یار من است	دل من خانه ی دلدار من است
عشق پر مایه، خریدار من است	گوهر دل نفروشم به کسی
چشم جانانه، طرفدار من است	شش طرف غم زده صفها، اما
سخنم گوهر شهوار من است	همچو قارون، شده ام صاحب گنج
حاصل طبع شرر بار من است	شورش و جنگ و ظفر، در همه وقت
فقط این جنس، در انبار من است	درکم نیست به جز نقد وفا
نمک اصلی اشعار من است	نام جانانه ی من، در همه جا
یار من وارث آثار من است	دقتر دل بدهیدش پس مرگ،

مسکو - ۱۹۳۷

33. Sözün Cevheri (Gazel)

Benim gönlüm, sevdiğimin evidir,

Benim gözüm, yârimin aynasıdır.

Gönlümün cevherini satmam kimseye,
Dopdolu aşkım, benim alıcımıdır.

Altı yanında hüznü dolu sıralar vardır, ama,
Yârimin gözü benim taraftarımıdır.

Karun gibi cevher sahibi oldum,
Sözüm krallara lâayık olan yârimin cevheridir.

İsyân, savaş ve zafer, her zaman,
Benim kıvılcım gibi olan kişiliğimin sonucudur.

Avucumda vefâ akçesinden başka bir şey yoktur,
Sadece bu mal benim depomdadır.

Benim biricik sevgilimin adı her yerde,
Benim şiirimin asıl tadı tuzudur.

Gönlümün defterini ölümümünden sonra ona veriniz,
Yârım, benim eserlerimin varisidir.

Moskova- 1937

مگر شکستن دل، بوده مزد مرد درست؟

فلک، به جرم درستی، دل مرا بشکست؛

فلک، به هر جا، مرد درستکاری جست.

نمود نام و نشان، ز لوح هستی گم

از آنکه: سنبل، هرگز، ز شوره زار نرست

مرا، امید درستی ز نادرستان نیست؛

مرا، که غیر درستی، نکرده ام ز نخست.

ز نادرستی، تحقیر می کند دشمن

به سختگیری دنیای دون، نگردم سست!

درستی است مرا دین و از اراده خود

اسلامبول، مه ۱۹۱۹

34. Dürüstlüğü Karşılığı (Gazel)

Felek, dürüstlüğe karşılık olarak, benim kalbimi kırdı,

Dürüst adamın ödülü kalbinin kırılması mıdır?

Varlık levhasından adımızı ve izimizi sildi,

Felek her yerde, dürüst bir adam aradı.

Benim dürüst olmayanlardan, dürüstlük ümidim yoktur,

Çünkü çorak yerde asla sümbül yetişmez.

Dürüst olmamak ile aşağılıyor beni düşman,

Ben ki dürüstlük haricinde ilk günden beri bir şey yapmadım.

Dürüstlük benim dinimdir ve bu irademden ötürü,

Aşağılık dünyanın bana çıkardığı zorluklardan, yılmam.

İstanbul, Mayıs- 1919

۳۵ - یار با من است (غزل)

غم را مجال نیست، که غمخوار با منست

ای دل، به هوش باش، که دلدار با منست

با گل چه حاجت است، که گلزار با منست

تا آن نگاه نرگس بیمار، با منست

از صحنه، ای فلک برو، این کار با منست

زان آستانه، راندن اغیار با منست

بهتر ز عمر، یار وفادار با منست

این شعرها، چو در بهادر با منست

در این سفر، که آن بت عیار با منست

ای جان، به جلوه آی، که جانان نشسته است

گلهای مرده، همسفران، دو روزه اند

نادانم اردوای طیبیان طلب کنم

در عشق، جانفشانی و مردی، طلب کنند

از سوی یار، یک نظر مهر، بس بود

با من اگر وفا نکند عمر، گو مکن

من هیچ، احتیاج ندارم به سیم و زر

35. Yâr Benimledir (Gazel)

Bu güzel putun benimle olduğu yolculukta,
Üzüntüye yer yok, çünkü üzüntüyü alıp götüren yanımdadır.

Ey cân, kendine gel, cânânın seninledir,
Ey gönül, uyanık ol, gönlünün sahibi seninledir.

Solmuş güller, sadece iki günlük yol arkadaşlarıdır,
Güle ne ihtiyaç var, gül bahçesi benimledir.

Eğer doktorlardan ilaç istersem, akılsızımdır,
Güzel yârimin hasta bakışı benimle olduğu sürece.

Aşkta, erkeklik ve fedakârlık istenir,
Ey kader, sahneden çekil, bu benim işimdir.

Yârimin şefkatli bir bakışı yeterlidir,
O kapıdan, yabancıları kovmak benim işimdir.

Eğer ömrüm bana vefâlı davranmaz ise, söyle davranmasın,
Ömürden daha güzel olan vefâlı yârim benimledir.

Benim altına ve gümüşe hiç ihtiyacım yoktur.

Bu şiirler, değerli inciler gibi benimledirler.

Kırım, Eylül- 1933

۳۶ - شتاب لازم نیست (غزل)

اگر تو کنی جلوه آفتاب لازم نیست	برای روی تو ای مه نقاب لازم نیست
به ملک خویش دگر انقلاب لازم نیست	ایالت دل عشاق در حمایت تو است
به چشم! این همه دیگر عتاب لازم نیست	ز من گذشتن از جان مگر نمی خواهی
پس این مشاوره با شیخ و شاب چیست	اگر به ملک دلم داده ای تو استقلال
برای کشتنم این جان شتاب لازم نیست	من از ستیزه چشم تو جان نخواهم برد

استانبول – اکتبر ۱۹۱۹

36. Aceleye Gerek Yok (Gazel)

Ey ay, senin yüzün için örtüye gerek yoktur,

Eğer sen parlarsan, güneşe gerek yoktur.

Âşıkların gönül ülkesi senin himâyendedir,

Senin ülkende artık devrime gerek yoktur.

Benden canımı fedâ etmemi istemiyor musun?

Başım ve gözüm üzerine isteğin, ithama gerek yoktur.

Eğer gönül mülküne sen bağımsızlık verdiysen,

O halde bu hacı ve hocalar ile müşâvere etmeye ne gerek var?

Senin gözünle olan çatışmadan ben ölmeyeceğim,

Ey can beni öldürmek için aceleye gerek yoktur.

İstanbul, Ekim, 1919

۳۷ - دگر هیچ (غزل)

خون دیده زدستت دل دانا و دگر هیچ

دارد دلم از چشم تو پروا و دگر هیچ

نلز است کارتو با ما و دگر هیچ

چون موم شودآب ز تاثیر نگاهت

در روی زمین درد مرا نیست دوایی	ور هست، بود وصل تو تنها و دگر هیچ
از مردمی و رحم و شرف، بهره ندارد	پول است فقط مذهب دارا و دگر هیچ
آزادی و راحت شدت رنجبران است	مقصود من اندر همه دنیا و دگر هیچ
بی شک بود آزاد کن فعله و دهقان	دست وی و بازوی توانا و دگر هیچ
کوتاه کند دست ستم را زسز خلق	تشکیل همین فعله بی پا و دگر هیچ
گر و ابگذاری به خودش اجرت مزدور	از خواجه بود وعده فردا و دگر هیچ

بادکو – اوت ۱۹۲۲

37. Hiçbir şey değil (Gazel)

Senin bizimle işin gücün nazdır ve başka hiçbir şey değildir,

Bu akıllı gönül senin elinden kan gördü sadece ve başka bir şey görmedi.

Senin bakışının etkisiyle mum gibi erir,

Gönlümün senden korkusu vardır ve başka hiçbir şeyden yoktur.

Dünya üzerinde benim derdimi çaresi yoktur,

Ve eğer varsa da, ilacım seninle alâkalıdır ve başka hiçbir şeyle değil.

Erkeklik, acıma ve şereften yoksundur,

Sadece paradır zenginin inancı ve başka hiçbir şey değil.

Özgürlük ve emekçilerin rahatlığıdır,

Benim bütün dünyadaki amacım ve başka hiçbir şey değil.

Şüphesiz çalışanları ve köylüleri özgürlüğe kavuşturan,

Emekçinin eli ve kolu olacaktır ve başka hiçbir şey değil.

Halkın üzerinden zulmün elini çektirir,

Bu çalışanların teşkilâtı ve başka hiçbir şey değil.

Eğer yevmiyeni o işverene bırakırsan,

Patron sadece yarının vaadini verir ve başka hiçbir şey değil.

Bakü, Ağustos – 1922

۳۸ - آزادگی (غزل)

کاری بکنیم تا نگرده.

گر چرخ به کام ما نگرده،

یا می گردد و یا نگرده.

گوییم به او: مطیع ما گردد!

از او نکشیم تا نگرده.

گر گشت، خوش است، ورنه ما دست

هرگز قد مردمان آزاد
با هیچ فشار تا نگردد.
در پنجه اقتدار مردان
نبود گرهی که وا نگردد.
گر مرد فنا شود به گیتی،
هرگز اثرش فنا نگردد.
پرورده ناز و نعمت، آگاه
از حال دل گدا نگردد.
لاهوئی اگر بمیرد از رنج،
تسلیم به اغنیا نگردد.
باکو، سپتامبر ۱۹۲۲

38. Özgürlük (Gazel)

Eğer feleğin çemberi bizim muradımıza göre dönmezse,

Öyle bir şey yapalım ki hiç dönmessin.

Ona diyelim ki: bizim istediğimiz gibi dön!

Ya döner ya da dönmez.

Eğer dönerse ne âlâ, yoksa biz,

Ondan el çekmeyelim ki dönmessin.

Özgür insanların boyu asla,

Hiçbir baskı ile eğilmez.

O adamların iktidar pençesinde,
Çözölmeyen düğüm bulunmaz.

Eğer insan âleme düşman olursa,
Onun eseri asla kötü olmaz.

Nimet ve naz ile yoğrulan,
Dilencinin gönlünden anlamaz.

Lâhûtî eğer acıdan ölse de,
Zengine teslim olmaz.

Bakü, Aralık- 1918

۳۹ - فداکاری کنیم (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

یاری کنیم، یاری کنیم!

ایرانیان، ایرانیان

خیزید، غمخواری کنیم!

زخمی شده جسم و طن،

بسمل شده، ایران ما،

ویران شده، سامان ما،

یاران، مدد گاری کنیم!

جان میکند، جانان ما،

سیتی بود صیاد او،

وال استریت جلّاد او،

سوزد دل از فریاد او،

دفع چنین خواری کنیم!

تا مستقل گردد وطن،

تا وا رهد خلق از محن،

تا بگسلد بند و رسن

باید فداکاری کنیم!

غَرش کنیم ای مردمان،

ای مردمان این زمان

چون دشمنان بی امان

خواهند ما، زاری کنیم.

بر ما، روان، میهن دمید،

در دامن خود پرورید،

دارد بما چشم امید،

با وی وفاداری کنیم!

در حفظ جان مردمان،

بر ضد جنگ ظالمان،

از بهر صلح این جهان،

پیکار و پایداری کنیم!

۱۹۴۷

39. Fedakârlık Yapalım (Kıt'alar ve Manzumeler)

İranlılar, İranlılar!

Yardım edelim, yardım edelim!

Vatanımızın bedeni yaralanmış,

Kalkın, ona merhamet edelim!

Bizim vatanımız virân olmuş,

Bizim İran'ımız kurban edilmiş.

Cânımız, can çekişiyor,

Ey dostlar, ona yardım edelim!

City ¹⁵⁷onun avcısı,

Wall Street ¹⁵⁸onun celladı,

Gönül onun feryadından yanar.

Bu utaçtan kurtulalım!

Vatan bağımsız olana kadar,

Halk zulümden kurtulana kadar,

Zincirler ve askılar çözülene kadar,

Fedakârlık yapmalıyız!

¹⁵⁷ Amerika'da bulunan City isimli eğlence yerlerine gönderme.

¹⁵⁸ Amerika'da bulunan finans merkezi Wall Street'e gönderme.

Ey halk, kükreyelim,
Ey bu zamanenin insanları,
Amansız düşmanlar,
Bizim inlememizi istiyorlar.

Bize vatan can verdi,
Eteğinde bizi büyüttü,
Bize ümidi olarak bakıyor,
Ona vefâ gösterelim!

Ey halk, canımızı korumakta,
Zalimlere karşı savaşmakta,
Bu dünyada, barış için,
Mücadele edelim!

1947

۴۰ - آشیان بلبان (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

آشیان پر صفای بلبان.	دیدم اندر یک چمن، یک آشیان،
عشقبازان گل خوشرنگ و بو.	بلبان نغمه پرداز و نکو،
گرد من گرد آمدند آن بلبان.	چون مرا دیدند پیش آشیان،

نغمه ها خواندند در وصف چمن.

یکسر افتادند در چهچه زدن،

مست گشتم، هوش خود را باختم.

نغمه هاشان را چو گوش انداختم،

که خودم در نغمه چون بلبل شدم.

آنچنان مفتون آن غلغل شدم،

باغبان عالی آن شاد باد.

گفتم این باغ بزرگ آباد باد،

و آن صفا در خاطر شاد من است.

دایم آن دیدار در یاد من است،

باز هم از گل به دل ها بار نیست.

گرچه یک گل در جهان بی خار نیست،

بر شما از من سلام، ای بلبلان.

ای خوشا آن گلشن و آن آشیان،

مسکو، اوت ۱۹۳۹

40. Bülbüllerin Yuvası (Kıt'alar ve Manzumeler)

Çimenlerin arasında bir yuva gördüm,¹⁵⁹

Bülbüllerin sefâlı yuvası.

Öten ve iyi bülbüller,

Gülün âşıkları, güzel renkli ve güzel kokulular.

Beni yuvalarının yanında görünce,

¹⁵⁹ Bu şiir, Tacikistan radyosunun sanatçıları için yazılmıştır.

O bülbüller benim etrafımda toplandılar.

Beraber ötmeye başladılar,

 imeni anlatan şarkılar söylediler.

şarkılarını dinleyince,

Sarhoş oldum ve aklım başımdan gitti.

O kadar o şarkıda kendimi kaybettim ki,

Kendim de o şarkıda bülbül gibi oldum.

Dedim ki, yaşasın bu büyük bahçe,

Onun yüce bahçıvanı çok yaşasın.

O görüşme benim hep aklımdadır,

Ve o güzel anı benim mutlu hatıralarımdadır.

Gerçi, hiçbir g l dünyada, dikensiz değildir

Yine de g llerden, gönüllere y k olmaz.

O gül bahçesine ve yuvaya, ne mutlu,

Size benden sel mlar olsun, ey bülbüller!

Moskova, Ağustos – 1939

۴۱ - عمر گل (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

در فراق گل خود، ای بلبل،
نه فغان برکش و نه زاری کن،
صبر بنما و بردباری کن،
مکن آشفته موی چون سنبل
تو که شمس سمای عرفانی،
برترین جنس نوع انسانی،
باعث افتخار ایرانی،
بهتر از هر کسی تو می دانی
که دو روز است عمر دوره گل.

تبریز، نوامبر ۱۹۲۱

41. Gülün Ömrü (Kıt'alar ve Manzumeler)

Ey bülbül, kendi gülünden uzakta,

Ne ağla ne de isyan et.

Sabret ve tahammül göster,

Saçını sümbül gibi karmakarışık yapma.

Sen ki irfan aleminin güneşisin,
İnsan türünün en üstünüsün,
İran'ın gurur sebebisin,
Herkesten daha iyi sen bilirsın ki,
Gülün ömrü sadece iki gündür.

Tebritz, Kasım – 1921

۴۲ - یانکا کوپالا (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

مردی مسلح، بزرگ و جسور

مجسمهٔ فخر و اعتلا،

تازه رسیده از جاهای دور

در مملکت یانکا کوپالا.

کی به این کشور یاری کرده است،

کی به عشق او بوده مبتلا،

کی به درد او زاری کرده است؟

جوابی قطعی: - یانکا کوپالا!

من گرفتار این گل بوده ام؛

وگر هم باید ببینم جزا،

باشد!

من او را، بلبل بوده ام.

خود من، اینک، یانکا کوپالا!

من دوست توام، اکتبر، انقلاب.

آدم، که با دست توانا

آباد کنم، این خانه خراب،

تا خرسند شود یانکا کوپالا.

من تو را انسان می کنم بلند،

که ببینند همه دنیا،

تو را با انگشت، نشان بدهند،

بگویند: این است یانکا کوپالا!

بلبل اسیر، پرواز کرد آزاد،

روح افسرده از نو شد برنا.

حالا ديگر او، خرم است و شاد،

غم نمی خورد يانکا کوپالا.

ترانه او، زاری ندارد،

می غرد مثل شیر بی پروا.

از دولت گل، خواری ندارد.

خوشا به حال يانکا کوپالا!

مسکو، ژوئن ۱۹۳۵

42. Yanka Kupala¹⁶⁰ (Kıt'alar ve Manzumeler)

Silahlı, büyük ve cesur bir adam,

Gurur ve üstünlük âbidesi,

Daha yeni geldi uzak yerlerden,

Memleketine, Yanka Kupala.

Bu ülkeye kim yardım etmiştir,

Kim onun aşkına müptelâ olmuştur,

Kim onun derdiyle ağlamıştır?

¹⁶⁰Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin en büyük şairi.

Kesin bir cevap: Yanka Kupala.

Ben bu güle esir olmuştum,

Eğer cezalandırılacak olsam da, olsun!

Ben ona bülbül olmuştum,

Şimdi ben kendim de oldum Yanka Kupala!

Ben senin dostunum, ekim ayı, devrim.

Geldim ki, güçlü elimle,

Bu yıkılmış evi tekrar yapayım,

Ta ki mutlu olsun Yanka Kupala.

Ben seni öyle bir yücelteceğim ki,

Görecek seni bütün dünya,

Seni parmaklarıyla gösterecekler,

Diyecekler: Budur Yanka Kupala.

Esir olan bülbül, özgürce uçtu,

Onun hüznü ruhu tekrar mutlu oldu,

Artık o mutlu ve yemyeşildir,

Artık üzülüyor Yanka Kupala.

Onun şarkısında ağlama yoktur,

Aldırışsız aslan gibi kükrüyor.

Gülün devletinden dolayı kendini âciz ve hakir görmez,

Ne mutlu ona, Yanka Kupala!

Moskova, Haziran – 1935

۴۳ - ای حریفان (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

صف کشید ای عشق‌بازان،

دف زنید ای دف نوازان،

ره دهید ای قدفرازان.

دلبر ما گشته رقصان،

کف بکوبید، ای حریفان!

هان! به راهش گل ببارید،

زیر پایش سر گذارید،

پیش قدش جان سپارید.

دلبر ما گشته رقصان،

کف بکوبید، ای حریفان!

همچو جادو، دم دمد او؛

به ز طاوس می چمد او؛

مثل آهو می رمد او.

دلبر ما گشته رقصان،

کف بکوبید، ای حریفان!

گه زند، گه می نوازد،

هم کشد، هم زنده سازد،

آدمی چون دل نبازد؟

دلبر ما گشته رقصان،

کف بکوبید، ای حریفان!

مسکو، نوامبر ۱۹۴۰

43. Ey Rakipler (Kıt'alar ve Manzumeler)

Ey âşıklar, sıraya girin,
Ey def çalgıcıları, def çalın,
Ey uzun boylular, yol verin,
Sevgilimiz dans ediyor,
Ey rakipler, alkışlayın!

Şimdi ona gül saçın,
Onun ayağının altına başınızı koyun,
Onun boyuna ve posuna can verin,
Sevgilimiz dans ediyor,
Ey rakipler, alkışlayın!

Sihir gibi, nefes alıp veriyor,
Tavus kuşundan güzel, yürüyor o,
Ceylan gibi, göz alıyor o,
Sevgilimiz dans ediyor,
Ey rakipler, alkışlayın!

Bazen çalıyor, bazen söylüyor
Hem öldürüyor hem diriltiyor,
İnsan nasıl âşık olmasın?

Sevgilimiz dans ediyor,

Ey rakipler, alkışlayın!

Moskova, Kasım – 1940

۴۴ - بی امید (غزل)

عشق آمد و کرد جا، بجانم	زد شعله به مغز استخوانم
بسکن بدلم ستم، که دیگر	من زنده به جور تو، نمانم
آن فتنه که بود، کز نگاهی	کرد از کف دل برون، عنانم
سوزاند بآتش محبت	هوش و دل و طاقت و توانم
کودل که بهجر او کند صبر	معذور بدار، من نه آنم
ویرانه نشین چه حال دارد	از فرقت دوست، من چنانم
چشمش، بکرشمه برد، دینم	حالی است، بفکر جسم و جانم
کی هست به زندگی امیدم	دردت چو نمی دهد امانم

44. Ümitsiz (Gazel)

Aşk geldi ve benim canımda yer etti,
İliklerimi ateşe verdi,
Gönlüme artık zulmetme,
Ben senin zulmünden hayatta kalamayacağım,
O bakışında olan fitne yüzünden,
Gönlümün en derininden beni attı dışarıya dizginlerim,
Sevginin ateşiyle yaktı,
Aklımı, gönlümü, takatimi ve gücümü,
Onun ayrılığına sabredecek gönül nerede?
Beni mazur gör, ben o değilim,
Harabede yaşayanın durumu nasılsa,
Ben dostumun hasretinden öyleyim,
Gözlerinin cilvesi bütün inançlarımı alıp götürdü,
Şimdi, fikrimin, bedenimin ve canımın öyle bir durumu var,
Hayatta ümit edecek neyim var?
Derdin bana hiç aman vermiyor
Bu zamanda ne kadar fitne var ise,
Canıma yemin olsun ki Lâhûtî onun yüzündendir.

جز عشق، جهان هنر ندارد	یا دل هنر دگر ندارد؟
یا موسم صبر من خزان شد	یا نخل امید، بر ندارد.
یا بر رخ من نمی شود باز	یا قلعه بخت، در ندارد.
یا وصل تو، قسمت بشر نیست	یا طالع من ظفر ندارد.
یا دامن رحم تو طلسم است	یا ناله من شرر ندارد.
یا تیر تو بگذرد نهانی	یا سینه دل سپر ندارد.
یا عشق، خط امان به او داد	یا دل ز بلا حذر ندارد.
یا چشم تو با دلم رفیق است	یا شیر سیه، خطر ندارد.
یا با دل خسته مهربان باش	یا جان بستان، ضرر ندارد!

مسکو، ژانویه ۱۹۳۹

45. Aşk Sanatı (Gazel)

Aşk dışında, dünyada sanat yoktur,

Ya da gönlün başka bir sanatı yoktur.

Ya benim sabrımın mevsimi son bahardır,

Ya da ümit ağacının meyvesi yoktur.

Ya benim yüzüme açılmıyor,

Ya da kader kalesinin kapısı yoktur.

Ya sana kavuşmak, insanoğluna kismet değil,

Ya da benim kismetim değildir.

Ya senin merhamet eteğin tılsımıdır,

Ya da benim nâlemin kıvılcımı yoktur.

Ya senin okun gizlice geçip gider,

Ya da gönül kafesinin kalkanı yoktur.

Ya aşk ona güvence belgesi,

Ya da gönlün belâdan korkusu yoktur.

Ya senin gözün, gönlüm ile dosttur,

Ya da siyah aslanın tehlikesi yoktur.

Ya yorgun gönül ile merhametli ol,

۴۶ - چه توان کرد؟ (غزل)

با این همه بی مهری جانان، چه توان کرد،	جان است و مکدر شده، با جان چه توان کرد.
آنجا که بود صحن چمن، خانه صیاد	جز گریه به مرغان گلستان، چه توان کرد.
از گندم خالش، به جز از فتنه ندیدیم،	شیطان جنان است، به شیطان چه توان کرد.
چشمش که بود دزد دل و رهزن ایمان،	با دزد دل و رهزن ایمان، چه توان کرد.
با هجر و تهی دستی و بیماری و غربت،	جز ریختن اشک به دامن، چه توان کرد.
گیرم که اجل، رحم به رنجوری من کرد،	با سختی آن ناوک مژگان چه توان کرد.
زود است که بنیاد مرا برکند از بیخ،	با جوشش این دیده گریان چه توان کرد.
ویران تر از ایران بود امروز دل من،	ای وای، به این خانه ویران چه توان کرد.
دانم که خیانت به وطن، راه ترقیست،	اما به جلوگیری وجدان چه توان کرد.
بر کشور دل غمزه اش امروز امیر است،	دزد است در این خانه نگهبان، چه توان کرد.
ناموس زلیخای وطن هر که نگه داشت،	یوسف صفت افتاد به زندان، چه توان کرد.
لاهوتهی ما، ره به در یار ندارد	چون نیست هوادار رقیبان، چه توان کرد.

جز آختن تیغ به میدان، چه توان کرد؟

چون ریختن اشک به دامن ندهد سود،

اسلامبول، ژوئن ۱۹۲۱

46. Ne yapılabilir? (Gazel)

Sevgilinin bu kadar merhametsizliğine karşı ne yapılabilir?

Bu can hüznölüdür, bu cana ne yapılabilir?

Yeşillik sahnesi avcının evi olduğu zaman,

Gül bahçesinin kuşlarına ağlamaktan başka ne yapılabilir?

Yüzündeki benden, fitne hariç bir şey görmedim,

Cinlerin şeytanıdır, şeytana ne yapılabilir?

Gözü gönül ve iman hırsız olunca,

Gönül ve iman hırsızına ne yapılabilir?

Ayrılık, fakirlik, hastalık ve gurbet karşısında,

Ağlamaktan başka ne yapılabilir?

Varsayayım ki ecel benim hastalığıma acımış olsun,

O senin güzel kirpiklerinin sıkıntısına ne yapılabilir?

Benim temelimi söküp atmasına az kaldı,

Bu yaşlı gözün coşkusuna en yapılabilir?

Bugün gönlüm İran'dan daha virândır,

Eyvahlar olsun, bu virân eve ne yapılabilir?

Eğer vatana ihânetin, ilerleme yolu olduğunu bilsem,

Ama bu albeniye ve vicdana ne yapılabilir?

Gönül ülkesine bugün gamzesi hükümdardır,

Bu evde bekçi hırsızdır, ne yapılabilir?

Vatanın Züleyhâ'sının namusunu her kim koruduysa,

Yûsuf gibi zindana düştü, ne yapılabilir?

Bizim Lâhûtî'nin, yârin kapısına yolu yoktur,

Rakibin taraftarları yoksa, ne yapılabilir?

Gözyaşı dökmek fayda etmeyince,

Savaş meydanı için kılıç hazırlamaktan başka ne yapılabilir?

İstanbul, Haziran -1921

در این زمانه بسا کس بود که سر بخشد
ولی نه چون تو که سر را به رنجبر بخشد

قسم به خون تو، کاندل زمین آزادی
شهادت تو بود دانه و ثمر بخشد

نکرد مرگ تو بر شه اثر، ولی تاثیر
فغان مادر پیرت به کارگر بخشد

در انقلاب جهان مرگ پر شهامت تو
به فوج کارگر و رنجبر، ظفر بخشد

درفش سرخ به زودی به شه کند ثابت
که خون نا حق زحمتکشان، اثر بخشد

تاشکند، آوریل ۱۹۲۹

47. Şehadet (Gazel)

Bu zamanda, başını fedâ edecek çok kişi var,

Fakat senin gibi, başını emekçi için verecek kimse yoktur.

Senin kanın üzerine yemin olsun ki, özgürlük toprağında,

Senin şehâdetin mahsul ve meyve verecek.

Senin ölümün, şâha etki etmedi fakat,

Yaşlı annenin feryâdı, işçiye etki edecek.

Dünya devriminde senin görkemli şehâdetin,

İşçi ve emekçi gürûhuna zafer getirecek.

Kızıl bayrak yakın zamanda şâha ispat edecek,

Haksız yere akan emekçinin kanı, etki edecek.

Taşkent, Nisan-1929

۴۸ - به شاعر نابینا (قصیده)

سخن از درد خود در عشق شمعی

بخود این شمع را دلبر گرفتم

وفا در راه او پیمان من شد

همیشه این بت خود را پرستم

به این آتش بسازم تا بسوزم

اگر جان خواهد از من ، میسپارم

تو گوئی شعله روسته در دهانم

چو گردم ، گردشم گرد سر اوست

دلم سوزد به نابینائی او

تن لرزان و چشمان ترم را

شنیدم گفت پروانه به جمعی

که من زاندم که بال و پر گرفتم

وز آن ساعت که او جانان من شد

قسم خوردم که تا من زنده هستم

بجز رویش ز دنیا دیده دوزم

کنون من پاس عهد خویش دارم

ز بس نامش بود ورد زبانم

چو بنشینم ، مکانم در بر اوست

ولی با این همه زیبائی او

ندارد چشم تا ببند پریم را

نمی بیند چو من میرقصم از زوق

نمی بیند چو من میسوزم از شوق

من اما ، شمع چون پیشم نشیند

دلم خواهد که رویمرا به بیند

دلم خواهد که حالم را به بیند

سرورم را ، ملالم را به بیند

یکی گفتش که ای پروانه مست

در این درد گران حق با تو بوده است

بود اما نهان يك نکته اینجا

که گردد خاطرت از آن شکيبا

ز بینائی ، بلی ، شمع است بی بخش

ولی پرتو به بینایان کند پخش

ندارد دیده ، اما دیده داران

جهان بینند در نورش هزاران

طرب کن ، یار تو محبوب دنیااست

تو را معشوقه ، ما را مجلس آراست

رفیق پر بها ، استاد ساحر

سخن پرداز و دستانساز ماهر!

تو هم بی بهره ئی چون شمع از چشم

ولی بر بخت خود ز این غم مکن خشم

در این دنیا میان مردم پست

فراوان دیده دار و کور دل هست

تو آن شمعى که در دل دیده داری

هنرهای بسی ارزیده داری

تو شمعى و وطن کاشانه تو

بگردت مردمان پروانه تو

چو طبعث پرتو افشان مثل ماه است

تو را گر کور گویند ، اشتباه است

مسکو - ۱۹۳۸

48. K r Şaire (Kaside)

Duydum ki kelebek bir kalabalığa Şöyle seslendi,
Bir mumun aŐkıyla olan derdinden Şöyle bahsetti,

Ben kanatlarımı bu düşünceyle aştım,
Kendime bu mumu sevgili edindim.

O benim sevgilim olduğundan beri de,
Onun yolunda, vefâ benim yeminim oldu.

Hayatta olduğu sürece yeminim var,
Hep, sadece bu puta tapmaya.

Dünyada bir tek onun yüzüne bakacağım,
Bu ateŐle yaŐayacaėım ve yanacağım.

Şimdi bu sözümü tutuyorum,
Eğer canımı benden isterse de, veririm.

Adı o kadar dilimde dönüyordu ki,
Sanırsın, ağzımda onun ateşi var.
Konduğum zaman, yerim onun yanıdır,

Eğer uçarsam, uçmam onu etrafındadır.

Fakat onun bütün bu güzelliğine rağmen,

Kalbim onun kör olmasına üzülür.

Benim kanadımı görmek için gözü yoktur,

Benim titreyen vücudumu ve yaşlı gözlerimi göremez.

Zevkten dans ettiğimi görmüyor,

Şevkten yandığımı bilmiyor.

Fakat ben, eğer mum yanımda olmasa da,

Kalbim, yüzümü görmesini istiyor.

Gönlüm, halimi görmesini istiyor,

Efendim can sıkıntımı görsün.

Biri dedi ki, ey sarhoş kelebek,

Bu büyük dertte, sen haklısın.

Fakat burada saklı ama önemli nokta var,

Fakat bundan senin halin harap olur.

Görme konusunda evet, mum bahtsızdır,

Fakat görenlere ışık saçandır o.

Göremiyor o fakat görenlere,

Dünyayı binlerce ışıkla görmelerini sağlıyor.

Neşelen, senin yârini dünyada herkes sever,

Sana sevgili bize ise olduğumuz yere aydınlık verendir.

Değerli bir dost ve büyücülerin hocası,

Güzel konuşan ve yetenekli bir efsâne yazarı.

Sen de mum gibi görmekten âcizsin,

Fakat kaderine bu sebepten ötürü öfkelenme.

Bu dünyada, bu alçak insanların arasında,

Çok sayıda gözü gören ve kalbi kör olan vardır.

Sen o mumsun ki kalbin görüyor,

Birçok değerli sanatın var senin.

Sen mumsun ve vatan senin yuvandır,

İnsanlar senin kelebeğin gibi etrafında dönerler.

Senin özün, ay gibi ışık saçtığı için,

Sana kör diyenler, yanılıyorlar.

Moskova-1938

۴۹ - فریادرسی پیدا شد (غزل)

بعد یک عمر، در این خانه کسی پیدا شد.	بهر تنهایی من، همنفسی پیدا شد.
سال ها بود که دزدیده فغان می کردم،	بازم از بهر هیاهو، هوسی پیدا شد.
سینه ام تنگ بد انسان که ره آه نداشت،	همدمی آمد و در من، نفسی پیدا شد.
تا که از لانه پریدم به گلستان جهان،	هر قدم در ره من خار و خسی پیدا شد.
روشنی هیچ ندیدم، مگر آن دم که دلم	آنقدر سوخت که در آن قبسی پیدا شد.
بیش از این ناله و فریاد مکن، لاهوتی،	که به فریاد تو، فریادرسی پیدا شد.

اسلامبول، آوریل ۱۹۲۱

49. Kurtarıcı Bulundu (Gazel)

Bir ömür sonra sonunda bu eve biri geldi,

Benim yalnızlığımı giderecek bir yol arkadaşı çıka geldi.

Senelerdir gizli ve saklı haykırıyordum,

Sonunda bu gürültümden, bir heves ortaya çıktı.

Göğsüm sıkışmıştı, öyle ki bir âh bile çekemiyordum,

Bir yol arkadaşı geldi ve ben de rahat bir nefes aldım.

Dünyanın çiçek bahçesine, yuvadan çıkar çıkmaz,

Yolum boyunca her adımında, dikenler ortaya çıktı.

Hiç aydınlık görmedim, ta ki kalbim,

O kadar yandı ki, onda bir alev meydana geldi.

Lâhûtî, bundan daha fazla inleyip feryât etme

Çünkü senin feryâdına bir kurtarıcı geldi.

İstanbul, Nisan – 1921

۵۰ - گفت و گو (غزل)

آهم اندر سینه و دم در گلو، باقی نماند

اشکم اندر دیده و می در سبو، باقی نماند

از خجالت غرق شد پیشانی ام زیر عرق	راستی از دست این دل، آبرو باقی نماند
عقل و هوش و دانش و دین مرا، جانانه برد	ور زدل پرسید کسی ای جان، بگو باقی نماند
حرفی اندر دفترم جز نام او بنوشته نیست	چیزی اندر خاطر، جز یاد او، باقی نماند
ای گل خوش رنگ و بو، تا از تو دور افتاده ام	در گلستان وجودم، رنگ و بو باقی نماند
دیده ام در انتظار ماه رویت، شد سفید	از سیاهی در سرم، یک تار مو، باقی نماند
با دل من بد مکن زیرا پس از دیدار تو	پیش چشم در جهان، یک خو برو باقی نماند
گفتگوهای من و دل، در سر وصل تو بود	دیدمت، بین من و دل، گفتگو باقی نماند

عشق آباد – مه ۱۹۳۴

50. Muhabbet (Gazel)

Gözde yaş ve sürâhide şarap kalmadı,
Göğsümde âh ve boğazımda nefes kalmadı.

Utançtan alnım ter içinde kaldı,
Aslında bu gönül yüzünden, gurur kalmadı.

Aklımı, zekâmı, bilgimi ve dinimi sevgili alıp götürdü,
Ve eğer ey cân biri gönlümü sorarsa, de ki hiç kalmadı.

Defterimde onun adı dışında bir şey yazılı değil,

Aklımda onun fikri dışında bir şey kalmadı.

Ey güzel renkli ve kokulu gül, senden uzakta kaldığım sürece,

Benliğimin gül bahçesinde, renk ve koku kalmadı.

Gözüm senin ay yüzünü beklemekten beyazladı,

Başımdaki siyah saçtan bir tel bile kalmadı.

Benim kalbime kötü davranma çünkü seni gördükten sonra,

Gözümde dünyada güzel olan kimse kalmadı.

Benim kalbim ile olan konuşmam hep sana kavuşmak ile ilgiliydi,

Seni gördüm ve benimle kalbim arasında konuşacak bir şey kalmadı.

Aşkabat, Mayıs – 1934

۵۱ - ای میهن (غزل)

تنیده یاد تو، در تار و پودم، میهن، ای میهن! بود لبریز از عشقت، وجودم، میهن، ای میهن!

تو بودم کردی از نابودی و با مهر پروردی، فدای نام تو، بود و نبودم، میهن، ای میهن!

فزونتر، گرمی مهرت اثر می کرد، چون دیده به حال پر عذابت می گشودم، میهن، ای میهن!

به هر مجلس، به هر زندان، به هر شادی، به هر ماتم، به هر حالت که بودم با تو بودم، میهن، ای میهن!

اگر مستم اگر هشیار، اگر خوابم اگر بیدار، به سوی تو بود روی سجودم، میهن، ای میهن!

به دست دل، گیاهی جز گل رویت نمی روید، من این زیبا زمین را آزمودم، میهن، ای میهن!

مسکو، ۱۹۵۵

51. Ey Vatan (Gazel)

Senin hatıran bütün vücuduma işlenmiş vatan, ey vatan,

Senin aşkınla dolu benliğim, vatan, ey vatan.

Sen yokluktan var ettin beni ve şefkat ile büyüttün,

Senin ismine feda olayım, varım ve yoğum, vatan, ey vatan.

Senin o aşırı şefkatın bana etki ediyordu, bunu görünce,

Senin o ıstıraplı haline bir şarap açtım, vatan, ey vatan.

Her toplantıya, her hapishaneye, her sevince ve her hüzne,

Her ne halde olduysam, seninle oldum, vatan, ey vatan.

Eğer sarhoşsam ya da ayık, eğer uyuyorsam ya da uyanık,

Sana doğruydu secdem, vatan, ey vatan.

Gönül çölümde senin o yüzünün çiçeğinden başka bir şey yeşermiyor,

Ben bu güzel toprağı sınıadım, vatan, ey vatan.

Moskova- 1955

۵۲ - یتیمان جنگ جهانگیر (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

مهربان و خوش و بی کینه و شیرین بودید،	گاه پرحیله، گهی ساده و دایم زیرک.
جامه‌ها پاره و ژولیده و چرکین بودید،	شکل هاتان همگی هست به یادم یک یک.
صبح تا شام فقط شوخی و بازیگوشی،	کارتان مسخره و کشتی و بیعاری بود.
من تماشاگر این صحنه و در خاموشی،	همچو آتش تنم از شدت بیماری بود.
تا که یک رهگذر از دور نمایان می شد،	خنده و مسخره را زود رها می کردید.
این در اندیشه و آن ساخته گریان می شد...	خوب در خاطر من هست چه ها می کردید.
بینتان بچه هر کشور و هر ملت بود،	شاد بودم من بیمار ز وضعیتتان.
کرد و بلغار و عرب، ارمنی و ترک و یهود،	روح بین المللی بود به جمعیتتان.
چون شما بود به هر کوچه گروه دگری،	همه بیچاره و بدبخت و پریشان و فقیر.
همگی صاحب احساس و صفات بشری،	لیک در سیستم آن جامعه پامال و اسیر.

بودم از بهر شما آلت تحصیل معاش،	گرچه یک ماه در آن کوچه، غریب و بیمار،
مشمارید مرا بدصفت و حق شناس.	لیک از صبر شما راضیم و منتدار،
به من آن روز خوراندید و تبسم کردید،	شیر گرمی که در آن قوطی کنسرو سیاه
پیش چشمم همه تان باز تجسم گردید.	وقت تحریر همین قصه به یاد آمدم ... آه،
که یکیتان به چه سختی و تعب جان می داد،	گویی اکنون بود آن حادثه آن روزی
بی ثمر، لیک صمیمانه به او نان می داد.	دیگری، بر سر بالین وی، از دلسوزی،
میتراشید گریگور، سر محی الدین را.	خاطرم هست که با پارچه ای از شیشه
که پدرهای شما کاش ببینند این را.	من از این عشق مقدس به چنین اندیشه
هدف تیر نمایند برادرها را،	آن پدرها و عموها که به نفع دگران،
بنشانند ز جهل، این همه مادرها را.	آن عموها و پدرها که به مرگ پسران
یکدگر را به ره صنف ستمگر بکشند،	پسران پدرانی که چو دشمن در جنگ،
که تو گویی همه شان بچه یک عائله اند.	بنگر با چه محبت شده با هم یکرنگ
بتراشند به شیشه سر یکدیگر را،	این پسرها که به این سادگی و خونگرمی
بنشانند به خون، پیکر یکدیگر را.	پسر آن پدرانند که با بیشرمی
ز این خیالات، تب من دو برابر می شد،	مختصر اینکه، در آن حالت پر شور و جنون
جلوه می کرد و مرا حال نکوتر می شد.	لیکن اندیشه رخشان کمون
اندرین مُلک به میدان عمل آمده است.	اینک امروز، خیالات خوش آن روزی،

چارده سال گذشته ست که با پیروزی
حاکم یک ششم این گُره، شورا شده است.

جای اطفال پدرمرده و بی خویش و تبار
پیش ما، نی سر هر کوچه و ویرانه بود،

کس اینگونه کسان، حزب لنین باشد و کار،
جایشان مکتب و فابریک و کتابخانه بود.

صاحب مملکت و حاکم آن، کارگر است،
دیگر این کشور سرمایه و سلطانی نیست،

زحمت حاکمه، هم بانی و هم راهبر است،
پس در این مُلک، کسی بیکس و بی بانی نیست.

مسکو، اکتبر ۱۹۳۱

52. Dünya Savaşı Yetimlerine (Kıt'alar ve Manzumeler)

Merhametli, mutlu ve nefretsizdiniz,

Bazen hileci, bazen sade fakat hep zekiydiniz.

Kıyafetleriniz yırtık, kirli ve çirkindi,

Yüzleriniz hep aklıma tek tek.

Sabahtan akşama sadece şaka ve yaramazlık,

İşiniz gücünüz dalga geçmek, güreşmek ve arsızlıktı.

Ben sessizce bu sahneleri izleyen,

Ve ateşler içinde hastalıktan yanıyorken.

Yoldan geçen biri uzaktan görünür görünmez,
Dalga geçer ve hemen gülmeye başlardınız.

Bu fikirler ile gözyaşları ben de başlıyordum,
Neler yaptığınız çok iyi aklımda.

Aranızda her ülkeden ve milletten ocuk vardı,
Hasta ben, bu durumunuzdan mutluydum.

Kürt, Bulgar, Arap, Ermeni, Türk ve Yahudi,
Sizin aranızda uluslararası bir ruh vardı.

Her bir sokakta sizden bir gurup daha vardı,
Hepsi çaresiz, bahtsız, perişan ve fakir.

Hepsi insani duygulara ve sıfatlara sahip,
Fakat o toplumun sisteminden esir ve hor görülen.

Gerçi o sokakta, bir ay boyunca hasta ve garip,
Sizin sayenizde günlük ihtiyaçlarımı karşılıyordum.
Sizin iyiliklerinizden razıyım ve onlara minnettarım,
Beni kötü sıfatlı ve nankör bilmeyin.

O siyah konservede olan sıcak sütü,
Bana içirdiğiniz ve gülümsediğiniz o gün.

Yazı yazarken ve bu hikâye aklıma gelir, âh...
Hepiniz yine gözümde canlandınız.

Sanki o gün olan şu olay şimdi oluyormuş gibi,
Bir taneniz nasıl da halsiz ve kötü bir şekilde can çekişiyordu.

Bir diğeri, başucunda, merhametinden,
Faydası olmasa da içtenlikle ona ekmek veriyordu.

Hatırlıyorum ki bir cam parçası ile,
Muhittin'i Greygor gibi tıraş ediyordunuz.

Ben bu kutsal sevginden şu düşünceye düştüm,
Keşke sizin babalarınız bu hallerinizi görseydi.

O babalar ve amcalar ki başkaları için,
Kardeşlerini kurşunlara hedef ettiler.
O babalar ve amcalar ki, erkek çocuklarının ölümü ile,
Cahilliklerinden anneleri perişan ettiler.

O babaların çocukları ki savařta sanki dūřman gibi,
Birbirlerini zalimler için öldürdüler.

Bak gör, nasıl bir sevgi ile hepsi aynı renk olmuşlar,
Dersin ki, sanki hepsi aynı ailenin çocuklarıdır.

Bu çocuklar ki bu saflık ve samimiyet ile,
Cam parçası ile birbirlerinin saçını tıraş ederken.

O babaların çocuklarıdır ki, utanmadan,
Birbirlerini kan revan içinde yere dūřürler.

Özetle, o coşkulu ve çılgın anlarda,
Bu dūřüncelerden benim ateřim iki katına çıkıyordu.

Fakat, komünizmin parlak geleceğinin fikri,
Canlanıyordu ve benim halim daha iyi oluyordu.

şimdi, o günlerin güzel hatıraları,
Bu ülke içinde ortaya ıkıdır.
Zaferin üzerinden 14 yıl geçmiştir,
Ve bu dūnyanın altı da birinin hâkimi Sovyetlerdir.

O babaları ölen, akrabasız ve atasız o çocukların yerini,

Bizim yanımızda, her sokakta ve harabedeydiler.

Bu kimsesizlerin kimsesi Lenin'in pratişi,

Ve onların işi okul, fabrika ve kütüphanede olur.

Memleketin sahibi ve hâkimi, işçidir,

Artık bu ülke, sermaye ve saltanatın ülkesi değildir.

Hâkim olanların emeği, hem kurucu ve hem de yol göstericidir,

O halde bu memlekette kimse kimsesiz, ve kurucusuz değildir.

Moskova – 1913

۵۳ - دیگر چه می خواهد (غزل)

به او جان داده ام، جانان من، دیگر چه می خواهد زد آتش برتن سوزان من، دیگر چه می خواهد؟

همی پرسد (چه داری در وفاداری؟) نمی دانم به غیر از پاکی دامن من، دیگر چه می خواهد؟

تحکم می کند بر من که دیگر عشق را ول کن خدایا این بت از ایمان من، دیگر چه می خواهد؟

به من چشمک زند چشمش که همدست رقیبان شومان، این جاد، از وجدان من دیگر چه می خواهد؟

ز بس پشت سرت بد گفتم، جانان را برید از من رقیب بی شرف از جان من دیگر چه می خواهد؟

اسیرم کرد و بالم کند و پایم بست و راحت شد فغان، صیاد، از بستان من دیگر چه می خواهد؟

تماما آبرویم ریخت از دست هوسهایش نمی دانم دل نادان من دیگر چه می خواهد؟

مرا در گل نشاند از دوری سرو قد دلبر زحالم دیده ی گریان من، دیگر چه می خواهد؟

فلک عمری تقلا کرد و تسلیمش نگردیدم ندادم این سگ از میدان من دیگر چه می خواهد؟

سرم برباد داد آخر زبان سرخش و ماتم که این لاهوتی، از سامان من دیگر چه می خواهد؟

استامبول – مه ۱۹۲۰

53. Daha Ne İstiyor? (Gazel)

Ona canımı verdim, benim canım benden daha ne istiyor?

Benim yanan tenimi ateşe verdi, daha ne istiyor?

Sürekli soruyor vefâkârlıkta senin nelerin var? Anlamıyorum,

Benim benliğimde doğruluktan başka bir şey yok, daha ne istiyor?

Beni aşkı bırak diye zorluyor,

Allah'ım, bu put benim imanımdan daha ne istiyor?

Bana göz kırıyor, o göz rakiplerimle işbirliği yapıyor,

Bu büyüden illallah, benim vicdanımdan daha ne istiyor?

Arkandan o kadar kötü konuştu ki, canımı benden soğuttu,

Şerefsiz rakip, benden daha ne istiyor?

Beni esir etti, kanadımı kopardı, ayağımı bağladı ve rahatladi,

Haykırıyorum, ey avcı, benim bahçemden daha ne istiyor?

Hevesleri için bütün onurumu yerle bir etti,

Bilmiyorum, benim aptal gönlüm daha ne istiyor?

Çamura sürüklendim, Selvi boylu sevgilinin hasretinden,

Halimden ve yaşlı gözümünden daha ne istiyor?

Kader bir ömür süründürdü ama ona teslim olmadım,

Bilmiyorum bu köpek benim meydanımdan daha ne istiyor?

Benim gövdemi başımdan etti sonunda o kızıl dili ve matem,

Ey Lâhûtî bu benim sağlığımdan daha ne istiyor?

İstanbul, Mayıs-1920

۵۴ - رسام و شاعر (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

گفت رسام: از تو چون تصویر می باید کشید؟ گفتمش: در شعله، یک شمشیر می باید کشید!

گفت: اگر بگذشته ات آید به یادم، چون کنم؟
گفتمش: رنگین به خون، زنجیر می باید کشید.

گفت: نوک خامه ات را، در چه احوالی کشم؟
گفتمش: آهن گذر یک تیر می باید کشید.

گفت: طبعت را چه سان رنگی دهم؟ گفتم: جوان.
گفتم: آری، مهر عالمگیر می باید کشید.

گفت: عزم رزم تو بر ضد بدخواه وطن؟
گفتمش: بیرون ز هر تصویر می باید کشید.

گفت: لاهوتی! دم از خوشبختی میهن بزن.
گفتمش: بی آخر این را دیر می باید کشید.

ستالین آباد، ژانویه ۱۹۴۳

54. Ressam ve Şair (Kıt'alar ve Manzumeler)

Ressam: Senin resmini nasıl çizmem gerekir?

Lâhûtî: Alev içinde bir kılıç çizmen gerekir.

Ressam: Eğer geçmişin aklıma gelirse, ne yapayım?

Lâhûtî: Kan renginde bir zincir çizmen gerekir.

Ressam: Kaleminin ucunu nasıl çizmem gerekir?

Lâhûtî: Demiri delip geçen bir kurşun çizmen gerekir.

Ressam: Karakterini ne renge boyayayım? Lâhûtî: Genç boya,

Ressam: Saçımı ne renk? Lâhûtî: Yaşlı çizmen gerekir.

Ressam: Gölgede seni vatanın lütfu ile süsleyeyim mi?

Lâhûtî: Evet, bütün dünyanın merhametini çizmen gerekir.

Ressam: Vatanın kötülüğünü isteyene karşı senin mücadelen?

Lâhûtî: Her resimden taştan bir şekilde çizmen gerekir.

Ressam: Lâhûtî, vatanın iyi günlerinden dem vur,

Lâhûtî: Zamanı belli değil, onu ileri bir zamana çizmen gerekir.

Stalinabad, Ocak- 1943¹⁶¹

۵۵ - جوانان مو سفید (غزل)

چندان خوشم، که هر نفسم هست روز عید

امروز، در حضور جوانان موسفید

خوشبخت آن کسی که دمی گفتشان شنید

شاد آن که پیششان قدری راز دل بگفت

دانشوری که همسر او را جهان ندید

از دوده کمال کبیرند این کسان

این دور، به بحر عزت آنها بود مزید

دریای دانشند و چو کودک مودتد

¹⁶¹Duşanbe, Tacikistan.

چون آدم به خدمت این مو سفیدها
از افتخار، تارک من باسماں رسید

از من، سلام باد به آن پنبه موی ها
چون هر یک اش، برابر یک کوه، پنبه چید

زیبا که فضل این و هنرهای آن گروه
عبرت شود به کار جوانان نورسید

پاینده باد کشور ما، کاندرا آن بشر
راحت بدید و حرمت اگر زحمتی کشید

لنین آباد - ۱۹۴۷

55. Kır Saçlı Gençler (Gazel)

Bugün, kır saçlı gençlerin huzurunda,
O kadar mutluyum ki, her bir nefesim bayram gibi.

O kişi mutludur ki yanında gönül sırlarından bahsedilir,
Onların sözlerine bir süre kulak verebilene ne mutlu.

Bunlar Kemal'den¹⁶² bile büyükler,
Öyle bilim adamları ki bunlar, eşleri dünyada yok.

Bilim deryası bunlar ve çocuklar gibi de terbiyeli,
Bu devir, onların varlığının denizinin şerefine değerli.

¹⁶²Kemaleddin Mesut Hudencî: Hicri yedinci asırda yaşayan, ünlü İranlı şair.

Bu kır saçlıların huzuruna gelince,

Gururdan benim başım göğhe erdi.

Benden selam olsun o pamuk saçlılara,

Çünkü her biri, bir dağ kadar pamuk topladı.

Ne güzel bu lütuf ve bu insanların sanatları,

Yeni yetişen gençlere ibret olsunlar.

Kalıcı olsun ülkemiz ki onun içerisinde insanlar,

Rahata ererler ve hürmet görürler zahmet çekenler.

Leninabad-1947¹⁶³

۵۶ - آتش کاروان (غزل)

جز من، که دور مانده ام از یار و از دیار.

از کاروان به جای نمائد به غیر نار.

خوش می روی، برو که خدایت نگاهدار!

آب و هوای آن نبود بر تو سازگار.

بستند همرهان، سوی یار و دیار بار؛

در آتشم ز فرقت یاران، که گفته اند:

ای کاروان، که بار دل و جان گرفته ای،

راه وطن بگیر، که این منزل غریب

¹⁶³ Tacikistan'ın Hucend şehri.

ای بلبلان عاشق و ای طوطیان مست،	آنجا که یافتید به هند وصال یار.
یادی کنید از من گم کرده آشیان،	نامی برید از من دلخون داغدار.
عمری است کز جفای تو، ای چرخ زشت کیش،	در حسرت گلی، شده ام همنشین خار.
دانم چرا ستیزه کنی با من، ای فلک،	خواهی به زینهار تو آیم به اضطرار.
ای آسمان، برو، که تو عاجزتری ز من،	ای چرخ، دور شو، که تو بیش از منی فگار.
تیغ ملال، هر چه توانی به من بزن،	تیر هلاک، هر چه خواهی، به من ببار!
من مسخره تو نیستم، ای چرخ دون پرست،	من طعمه تو نیستم، ای گرگ لاشه خوار.
شمشیرم، ار برهنه بمانم، مرا چه عیب،	شیرم، اگر به سلسله باشم، چه احتقار.
بیچاره نیستم، به تهی دستیم مبین،	طبعم خزینه ایست پر از در شاهوار.
هرگز نیازمند نگردد به هیچ کس	آنجا که مرد بخرد، تن می دهد به کار.

اسلامبول، ژوئن ۱۹۲۰

56. Kervanın Ateşi¹⁶⁴ (Gazel)

Yol arkadaşlarım, evlerine ve sevdiklerine doğru yola çıktılar,

Sadece ben hariç ki kaldım evimden ve sevdiklerimden uzak.

¹⁶⁴ 1920 Yılında, Lâhûtî hariç İstanbul'da bulunan bütün İranlı göçmenler, İran'ın masrafları ödemesi ve İstanbul'un izni ile İran'a geri döndüler, Lâhûtî'ye ne İran pasaport verdi, nede İstanbul'da bulunan diğer yabancı ülke temsilcilikleri vize verdi.

Yol arkadaşlarımın ayrılığından ateşler içindeyim ki şöyle dediler:

Kervandan ateş dışında bir şey geride kalmasın.

Ey canı ve gönlü yük edinmiş olan kervan,

Mutlu gidiyorsun, git ve Allah'a emanet ol!

Vatanın yolunu tut ki bu garip memleketin,

Havası ve suyu sana uymadı.

Ey aşık bülbüller ve sarhoş papağanlar,

O Hindistan da ki kavuştunuz yükünüze.

Bu yuvasını kayıp etmiş beni bir yâd edin,

Benim kanlı ve matemli ismini hatırlayın ve benden söz edin.

Bir ömürdür senin cefandan, ey kötü huylu felek,

Gülün hasretinde, dikenin komşusu oldum.

Benimle neden anlaşıyorsun biliyorum ey felek,

Zorla senden yalvarmamı istiyorsun.

Ey gökyüzü git, sen benden daha âcizsin,

Ey felek uzaklaş, sen benden daha çok kötü durumdasın.

Ey dert kılıcı, ne kadar vurabiliyorsan bana vur,

Helak oku, ne kadar yağabiliyorsan bana yağ.

Ben senin maskaran değilim ey kötüye tapan feleğin çarkı,

Ben sana lokma olmam, ey şey yiyen kurt.

Ben bir kılıcım, eğer çıplak kalsam bile bunun neresi ayıp?

Ben bir aslanım, zincirlere vurulsam da bunun neresi utanç?

Çaresiz değilim, fakirliğime bakma,

Tabiatım krallara layık bir inci hazinesidir.

Asla kimseye muhtaç olmaz,

Akıllı insan eğer azimle çalışır ise.

İstanbul, Haziran-1920

۵۷ - خر همان خر است (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

که پا از زمین با زور بر میداشت

فقیری خری پیر و تنبل داشت

می خندید و دشنام می داد به خر

هر سحال بقال سر گذر

چه گر شده است ، دمش را بینید	پوزش را بینید ، سمش را بینید !
اگر پف کنی کارش تمام است	جو که هیچ ، خار هم به او حرام است !
پیری پر ثروت شنید که آن خر	ارزان است و آرام و بی خطر
نه می جهد و نه عر می کشد	نه از راه به بیراهه می جهد
این صفت‌های آنرا پسندید	خر را برای سواری خرید
بنهاد از مخمل به پشت وی زین	رکاب سیمین کرد ، لگامش زرین
بقال خر را با آن جلال که دید	با مدح و تعریف به پیشش دوید
گفت : ای چشم بد از روی تو دور !	جلوه را بینید ، جوانی و زور !
مرکب اینچنین در دنیا کم است	این خر که خر نیست – رخس رستم است
صاحب پیشین خر از بقال	این را که شنید گفت : ای بی کمال
نمی دانم کور شده ئی یا مست	پالانش نو شد ، خر همان خر است !

استالین آباد - ۱۹۲۰

57. Eşek Aynı Eşektir (Kıt'alar ve Manzumeler)

Bir fakirin, tembel ve yaşlı bir eşiği vardı,

Eşek ayağını yerden zor kaldırırdı.

Yanından yolu geçen herkes,
EŖeęe gülüyor ve hakaret ediyordu.

Her yeri yara bere içinde, Ŗu kuyruğuna da bakın,
Ŗu ağzına, Ŗu ayaklarına bakın!

Ona bir puf dersin iŖi biter,
Arpa bir kenarda dursun, diken bile ona haramdır!

YaŖı bir zengin o eŖeęin,
Ucuz, sakın ve tehlikesiz olduğunu duyunca.

Ne ifte atıyor, ne de anırıyor,
Ve ne de yanlış yola sapıyor.

Bu özelliklerini beğendi,
EŖeęi binmek için satın aldı.

Sırtına kadifeden bir eyer koydu,
GmŖ bir pedal ve altın bir ağızlık taktı.

Bakkal eŖeęi o haŖmeti ile görünce,

Övgü ile onun yanına koştu.

Dedi ki: Kötü gözler senden ırak olsun.

Şu güzelliğe bir bakın, gençlik ve güç!

Böyle binek dünyada azdır.

Bu bir eşek değildir, Rüstem'in atı Rahş'tır.

Eşeğin eski sahibi bunları bakkaldan duyunca,

Dedi ki: Ey akılsız!

Kör mü oldun yoksa sarhoşmuşsun bilemedim,

Semerini yenilendi sadece, eşek aynı eşektir.

Stalinabad – 1920

۵۸ - خورشید من (قطعه‌ها و منظومه‌ها)

خورشید من کجایی؟ سرد است خانه من.

جانان من که گشتی دیگر ز جان گذشتم،

بی تو کنون سرای درد است خانه من.

سرد است خانه من.

دور از رخت، سرای درد است خانه من،

دیدم تو را ز شادی، از آسمان گذشتم،

آخر خودت گواهی: من از جهان گذشتم.

خورشید من کجایی؟

من دردمند عشقم، درمان من تویی، تو.

من پایبند صدقم، پیمان من تویی، تو.

امید من تویی، تو. ایمان من تویی، تو.

دور از رخت، سرای درد است خانه من،

خورشید من کجایی؟

سرد است خانه من.

غیر از تو من به دنیا، یار دگر ندارم؛

جز از خیال عشقت فکری به سر ندارم؛

سر می دهم ولیکن دست از تو برندارم.

دور از رخت، سرای درد است خانه من،

خورشید من کجایی؟

سرد است خانه من.

ستالین آباد، نوامبر ۱۹۳۸

58. Güneşim (Kıt'alar ve Manzumeler)

Yüzünden uzakta, dert sarayıdır benim evim,

Güneşim, neredesin? Evim soğuktur benim.

Seni gördüm ve mutluluktan gökyüzünü aştım,

Benim sevdiğim olunca ben canımdan geçtim.

Sonuçta sen şahidimsin: ben dünyadan geçtim,

Şimdi sensiz dert sarayıdır benim evim.

Güneşim neredesin?

Soğuktur benim evim.

Ben aşk yüzünden dertliyim, benim ilacım sensin, sen!

Ben dürüstlüğe bağlıyım, benim yeminim sensin, sen!

Benim ümidin sensin, sen! Benim inancım sensin, sen!

Senin yüzünden uzakta, dert sarayıdır benim evim.

Güneşim neredesin?

Soğuktur benim evim.

Dünyada senden başka benim bir yârim yoktur,

Senin aşkının hayali dışında kafamda bir fikir yoktur.

Başımı feda ederim ama senden vazgeçmem,

Senin yüzünden uzakta, dert sarayıdır benim evim.

Güneşim neredesin?

Soğuktur benim evim.

Stalinabad-1938

۵۹ - بهانه جنگ (غزل)

خدا کند که شود در به در ز خانه خویش

هر آن که در به درم کرد از آشیانه خویش

روم به دیده کشم خاک آستانه خویش

بهشت را نستانم به جای لانه خویش

تو ابلهانه فرییم مده به دانه خویش

برای جنگ کند صلح را بهانه خویش

ندید جز دل من قابل نشانه خویش

که دلخوشم به خیالات عاشقانه خویش

ز آه صبحدم و گریه شبانه خویش

دلم ز صحبت بیگانگان به جان آمد

من آن کبوتر ساختم که در وطن خواهی

مرا ز دام تو آگاهی است ای صیاد

زهی سیاست حسنت که در گرفتن دل

ز شست ناز تو، هر ناوکی رها گردید

مرا به کار سیاست چه کار، ای دلیر

به رحم آوری آخردلتش، تو لاهوتی

استامبول – سپتامبر ۱۹۱۹

59. Savaş Bahanesi (Gazel)

Beni evimden eden her kim ise eğer,

Evinde derbeder olur inşallah.

Gönlüm, yabancılar ile konuşmaktan bıktı ve usandı,

Gideyim ve ülkemin toprağına yüzümü süreyim.

Ben o güçlü güvercinim ki vatan hasretinde,

Cenneti bile yuvama değişmem asla.

Ben senin tuzağını biliyorum ey avcı,
Sen aptalca beni yemin ile kandırmaya çalışma.

O iyi siyasetini tebrik ederim ki, gönül almakta,
Savaş için barışı bile kendine bahane eder.

Senin güzel başparmağından çıkan her ok,
Benim gönlüm dışında başka bir hedef görmedi karşısında.

Ey cesur, benim siyaset ile ne işim olur,
Ben âşıkane hayallerim ile mutluyum.

Sen ona merhamet ettirirsin sonuna ey Lâhûtî,
Sabah ahların ve gece ağlamaların ile.

İstanbul, Eylül-1919

۶۰ - ای جانم فدای شرق (غزل)

قربان روشنایی و نور و صفای شرق	وان باغ دلکش و چمن دلگشای شرق
در این، چه نکته ایست، که چون می روم به خواب	روحم، چو مرغ، می پرد اندرفضای شرق

در هیچ کشوری نبود، ای فدای شرق!

آن باغ و بلبل و گل و هامون و کوهسار

با حال نمی کند، الا، هوای شرق

دنیا یکیست مسلکاً، امّا، موافقت

عادت نموده معدّه من با غذای شرق

آب و هوای شرق نه تنها خوشست و بس

از کودکان ناخلف بی وفای شرق

خورشید شرق، مادر خوبی است، لیک داد

گیرد ز انگلیس دنی، خونبهای شرق؟

کی می شود که توده، به نیروی اتحاد

برپا به انقلاب شود چون لوای شرق

باید که بگذرد ز سر قصرشاه، خون

ای بی شرف، بگو! چه خریدی، به جای شرق؟

ای آن که شرق را به اروپا فروختی

باید که زودتر بدهی جان، برای شرق

لاهورتیا، چو از همه جا، رنجبر تو راست

بغداد – سپتامبر ۱۹۱۴

60. Canım Doğuya Kurban (Gazel)

Işığına ve sefasına kurban olduğum doğu,

O cazip ve yemyeşil bahçe olan doğu.

Bunun sebebi nedir acaba ki, uykuya daldığımda,

Gönlüm bir kuş gibi doğuya konuyor.

O bahçe, gül ve bülbül, o ova ve sıra dağlar,
Doğuya kurban olayım, hiçbir ülkede yoktur.

Dünya tektir doğal olarak ama,
Benim halime doğunun havasından başka hava uymuyor.

Doğunun sadece havası ve suyu güzel değildir,
Benim midemde onların yemeklerine alışmıştır.

Doğunun güneşi, iyilerin anasıdır, fakat,
 llallah ediyorum doğunun o vef sız ve garip çocuklarından.

Ne zaman kitleler, birlikte olmanın gücüyle,
Aşağılık İngiltere'den doğunun kan parasını alacak?

Kralın sarayından kan akması gerekir,
Devrim için ayaklanma olsun, doğu tugayı gibi.

Ey doğuyu ona satmış olan kişi,
Ey şeref yoksunu, söyle ne aldın doğunun yerine?

Ey Lâhûtî, her yerde emekçiler olduğu için,
Doğu için canını bir an önce vermelisin.

۶۱ - صنم شرق (غزل)

برخیز ز جای ای صنم شرق	برخیز و بپا کن علم شرق
بی شخص تو، در راه ترقی	هرگز نرود یک قدم شرق
بی فاق در صفحه آفاق	البته نگردد قلم شرق
بی توست تهی خانه دنیا	از عایله محترم شرق
منهای تو، در جمله عالم	صفری ست به جای رقم شرق
آنان که وجود تو نخواهند	خواهند یقینا عدم شرق
بر ضد ستم، عهد ببندید	ای ترک و عرب با عجم شرق
ورنه بدرد گرگ اروپا	با پنجه و دندان، شکم شرق
جز عالیله فعله و دهقان	نبود کس دیگر به غم شرق
ای دختر زحمتکش ایران	برخیز و به پا کن علم شرق

مسکو – نوامبر ۱۹۲۴

61. Doğu'nun Putu (Gazel)

Kalk ayağa ey Doğu'nun putu,
Ayağa kalk ve doğunun sancığını korumaya başla.

Sen olmadan, ilerleme yolunda,
Asla bir adım bile atamaz doğu.

Senin kalemin olmadan bu âlemin sayfasında,
Doğunun kalemi tabi ki yazmaz.

Sensiz dünya evi boştur,
Ey doğunun saygıdeğer ailesi.

Sen dışında, cümle alemde,
Sıfırdır doğunun rakamı.

Senin varlığını istemeyenler,
Kuşkusuz doğunun ilerlememesini istiyorlar.

Zulmün karşısında birbirinize söz verin,
Ey Türk ve Arap doğunun Acemi'ne.

Yoksa Avrupa kurdunun sıkıntısı ile,
Doğunun midesi, dişi ve pençesi ile.

Emekçi ve köylü ailesi dışında,
Başka kimse doğu için üzülmez.

Ey İran'ın emekçi kızı,
Uyan ve ayağı kaldır doğunun sancağını.

Moskova, Kasım – 1924

۶۲ - انتقام دل (غزل)

ای پیک آه، ناله کنان بر، پیام دل	در کنفرانس صلح عمومی، به نام دل
آزادی از اسارت خوبان، مرام دل	آنجا به حامیان دل و جان، بگو که هست
از هم گسیخت، سلسله انتظام دل	فریاد کن که فتنه این دختران ترک
جا دارد از شکست دهد بر نظام دل	ای ترک زاده، چشم تو، با این نفوذ حسن
وای ارسپاه ناز تو، گیرد تمام دل	یک شهر دل به دست تو بد، قتل عام شد
از دلبران ترک، بگیر انتقام دل!	بیچاره گشته است دل، ای عشق دادگر
شد صرف گوشمال رقیب، اهتمام دل	در چنگ غمزه ی تو و غوغای عاشقان
پس هر چه باد – باد، بگیر، این زمام دل!	شورای عشق و حسن تو را، من رعیتم
آسوده آن کسی، که رها شد، زدام دل	لاهورتیا، حمایت دل، کار مشکلی ست

62. Gönlün İntikamı (Gazel)

Adı gönül olan barış konferansında,
Ey âhın defteri, gönlün mesajını ağlayarak gör,

Gönlün ve canın destekçilerine orada söyle ki,
Güzellerin esaretinden kurtulmaktır gönlün isteği.

Feryat et ki, bu Türk kızlarının fitnesi,
Paramparça etti gönlün bütün düzenini.

Ey Türk çocuğu, senin gözünün etkisinden,
Gönlün düzenini bozmaya gücü vardır.

Gönlün bir şehri senin elindeydi, katliam oldu,
Eyvah, eğer senin nazının ordusu bütün gönlümü alırsa.

Çaresiz kaldı gönül, ey adaletli âşık,
Türk dilberlerinden benim intikamımı al.

Senin yan bakışından, sen ve aşıkların kavgası,
Rakibi cezalandırmak için kullanıldı, ne yazık gönül.

Senin aşkın ve güzellik konseyinin ben kölesiyim,
O halde nerede olursa olsun, al bu gönlümün dizginini.

Ey Lâhûtî, gönlü korumak zor bir iştir,
Gönlün tuzağından kurtulmuş olan rahattır.

İstanbul, Ocak-1919

۶۳ - معجزه وصل (غزل)

نگویمت که چنین کن یا چنان کن	ببین به رنگم و هر چه آن پسندی آنم کن
درین دیار، اگر چه غریب و گمنامم	تو یار من شو و مشهور در جهانم کن
سیاه بختم و این را تمام می دانند	بیا به معجزه وصل، کامرانم کن
به راه عشق زمن جز وفا نخواهی دید	ور از جفا نکنی باور، امتحانم کن
جدا ز روی تو غمگین و تنگدل تا کی؟	به بزم وصل بده بار و شادمانم کن
وگر تصور پیری و من بری، سهل است	مرا بغل کش و بوسی ده جوانم کن!

63. Kavuşma Mucizesi (Gazel)

Sana şöyle ya da böyle yap demiyorum,

Rengimi gör ve ne istersen onu yap.

Bu ülkede, her ne kadar kimsesiz ve isimsiz olsam da,

Sen benim sevgilim ol ve beni dünyada meşhur yap.

Benim bahtım karadır ve bunu herkes biliyor,

Kavuşma mucizesi ile gel ve beni arzularıma kavuştur.

Aşk yolunda, benden vefâdan başka bir şey görmeyeceksin,

Eğer cefadan ötürü bana inanmayacaksan, beni sına.

Senden uzakta, özlem ve üzüntü içinde ne zamana kadar?

Beni kendine kavuştur ve mutlu et.

Eğer beni yaşlı sanıyorsan bu basit bir düşünce,

Beni koynuna al ve öpüp genç yap.

Taşkent, Kasım – 1927

۶۴ - لطف گاهگاه (غزل)

ز مهر، بر رخ بیمار خود، نگاهی کن؛
به یک نگاه، مداوای بی پناهی کن.
نگاه مهر تو، گر اشتباه هم باشد،
برای راحتی جانی، اشتباهی کن.
چنین قرار نبد بین ما که با دل من
ستم همیشه کن و لطف گاهگاهی کن.
چه خوب زخمی مژگان او شدی ای دل،
تو را که گفت برو جنگ با سپاهی کن.

اسلامبول، نوامبر ۱۹۱۹

64. Ara Sırada Olan Lütuf (Gazel)

Şefkatten şu hastanın yüzüne arada bir bak,
Bir bakışın ile sığınacak yeri olmayan beni tedavi et.

Senin şefkatinin bakışı eğer yanlış olsa da,
Bir canın rahatlaması için bir kerede yanlış yap.

Bizim aramızdaki anlaşma böyle değildi ki, benim gönlüme,
Hep zulüm edesin ve sadece arada sırada lütuf yapasın.

Onun kirpiklerine ne güzel de vurulmuşsun ey gönül,

Sana kim git ve o ordu ile savaş dedi?

İstanbul, Kasım 1919

۶۵ - به جز من (غزل)

هر کس به جهان، صاحب کاریست، به جز من	دست همه در گردن یاریست، به جز من
هر کس نگری معتقد مذهب و دینی ست	یا در سر او مهر دیاریست، به جز من
از منعم و مسکین همه شب، هر در این شهر	تا صبح در آغوش نگاریست به جز من
جز دوستی رنجبران چیست گناهم	کاین جا همه را خویش و تباریست، به جز من
کردم به ره فعله فدا هر کس خود را	اکنون همه کس را، کس و کاریست، به جز من
دل مردگی ام بین، که کنون در سر هر کس	مهر صنم لاله عذاریست، به جز من
بی خانه بسی هست ولی شاد، که او را	لابد ز پس مرگ، مزاریست، به جز من

بادکوبه - ژوئن ۱۹۲۲

65. Ben Hariç (Gazel)

Dünyada herkesin bir işi vardır, ben hariç,
Herkesin eli bir yârın boynundadır, ben hariç.

Herkes bir din veya mezhebe inanır,
Ya da onda bir diyarın şefkati vardır ben hariç.

Her gece miskin ve halsizdir, herkes bu şehirde,
Sabaha kadar bir güzelin koynundandır, ben hariç.

Emekçilerin dostu olmam dışında, nedir günahım?
Ki burada herkesin bir akrabası ve dostu vardır, ben hariç.

Bütün sevdiklerimi, işçilerin yoluna feda ettim,
Şimdi herkesin bir işi gücü vardır, ben hariç.

Benim cansız gönlüme bir bak hele, şimdi herkeste,
Lâle yüzlü bir putun merhameti vardır, ben hariç.

Evsiz çok vardır fakat mutlulardır çünkü onların,
Öldükten sonra bir mezarları vardır, ben hariç.

Bakü, Ocak-1922

چنین شادی از آن دارد دل من.

چه عیش جاودان دارد دل من!

چه آتش در زبان دارد دل من!

غم دنیا به جان دارد دل من.

که چون بلبل، زبان دارد دل من.

حیات از آن لبان دارد دل من.

بهار بی‌خزان دارد دل من.

دل‌ارام جوان دارد دل من.

خلاصه، داستان دارد دل من!

تو را، در خود نهان دارد دل من.

تویی با او همیشه، خوش به حالش،

فقط نام تو را گوید، نگه کن

تو را دارد در این دنیا و بی تو

گل رویت سخنگو کرده او را،

بمیرد، گر سخن با وی نگویند؛

در آن، خورشید رویت مستقر است،

نداند حرف پیری، معنیش چیست؛

نه پروا دارد و نه سر، نه سامان،

مسکو، سپتامبر ۱۹۳۷

66. Sonbaharı Olmayan Bahar (Gazel)

Seni içinde saklıyor gönlüm,

O yüzden böyle mutlu gönlüm.

Sen hep onunla mutlu,
Ne sonsuz bir neşesi vardır gönlümün.

Sadece senin adını söylüyor, bir bak hele,
Nasıl bir ateş vardır dilinde gönlümün.

Sana sahiptir bu dünyada ve sensiz,
Bütün dünyanın hüznüne sahiptir gönlüm.

Yüzünün çiçeği onu dile getirdi,
Bülbül gibi dili vardır gönlümün.

Onun ile konuşmaz ise ölür,
O dil sayesinde canı vardır gönlümün.

Ondan, yüzünün güneşi yaşamaktadır,
Sonbaharı olmayan baharı vardır gönlümün.

Yaşlılık kelimesinin anlamını bilmez,
Genç bir sevgilisi vardır gönlümün.

Ne korkusu ve ne de bir düzeni,

۶۷ - امتحان وفا (غزل)

گل کرد عشق و ماند به عالم نشان من.	آتش اگر چه سوخت تن ناتوان من،
آن شعله ها که جسته برون از دهان من.	گردد کهن زمانه و خامش نمی شود
خواهی اگر خبر شوی از داستان من.	تاریخ جنگ رنجبران را برو بخوان،
پیوسته دست رنجبری، داده نان من.	بسته است تا دهان مرا مادرم ز شیر
دوران تیغ و آتش و خون بد زمان من.	در جبهه مبارزه عمرم تمام شد؛
سوگند می خورند رفیقان به جان من.	سر داده ام به توده زحمت، از آن سبب
دل های پاک فعله و دهقان، مکان من.	قبر از برای من چه ضرور است، چون بود
کافی بود به راه وفا امتحان من.	خود اینکه سوختم ننمودم شکایتی،
پیغام من به ملت شیرین زبان من.	انصاف نیست، مرده مخوانم، که زنده است

مسکو، فوریه ۱۹۳۰

67. Vefâ Sınavı (Gazel)

Ateş her ne kadar bu güçsüzün tenini yakmış olsa da,
Aşkım çiçek açtı ve benim izim dünyada kaldı.

Zaman yaşlanır fakat ölmez,
Benim ağzımdan çıkan o alev.

Emekçilerin tarihini git ve oku,
Eğer benim hikâyemden haberdar olmak istiyorsan.

Annem beni süttten kestiğinden beri,
Emek ile kazandığı ekmeği verdi bana.

Mücadele cephesinde ömrüm bitti,
Benim zamanım, ateş, kılıç ve kan zamanıydı.

Emekçilere başımı feda ettim o sebepten,
Dostlar benim adım üzerine yemin ediyorlar.

Kabir benim için neden gereklidir, çünkü,
Benim yerim, işçiler ve köylülerin kalbidir.

Yandım ama şikâyet etmedim,
Bana vefâ yolunda sınav yeterlidir.

İnsafsızlık olur beni sonsuza kadar ölü diye anmak,
Benim eserim dünyada ölümsüzdür.

Moskova, Şubat-1930

۶۸ - آهسته - آهسته (غزل)

شدم در آتش عشقت کباب آهسته - آهسته

بمن ساقی بزن از باده آب آهسته - آهسته

تو را دیدم شدم آنگونه مست چشم فتانت

که رفت از یاد من جام شراب آهسته - آهسته

ز شوق پر سشت اندر گلو پیچیده آوازم

مرنج از من اگر گویم جواب آهسته - آهسته

بچشمت گو کند دلرا ز غم آزاد یکباره

در این دنیا که دیده است انقلاب آهسته – آهسته ؟

صبا بر داشت از رویت نقاب آهسته – آهسته

ز شرمت شد نهان مه در سحاب آهسته – آهسته

سرم در سینه ات ، گویا نوازش می کنی ، اما

نهی برگردنم از مو طناب آهسته – آهسته

مرا از خود مران تا جان به آسایش دهم پیشت

چرا دور از تو میرم با عذاب آهسته – آهسته ؟

دلم تنگ است ، ای مطرب ، دهان ترا شوم قربان

بخوان شعر و بزن یکدم رباب آهسته – آهسته!

ستالین آباد – ۱۹۳۹

68. Yavaş Yavaş (Gazel)

Aşkın ateşinde, kebab oldum yavaş yavaş,

Bana su kadehinden bir dök yavaş yavaş.

Seni gördüm ve fitne dolu gözlerinden öyle bir sarhoş oldum ki,
Şarap kadehini unuttum, yavaş yavaş.

Seni heyecanından sessim boğazımda düğümlendi,
Eğer sana cevap verirsem alınma ki yavaş yavaş.

Gözlerinde bir defada gönlü özgür bırakacakmış bakışı var,
Bu dünyada kim bir devrim görmüştür ki yavaş yavaş.

Sabâ rüzgârı yüzünden örtüyü kaldırdı yavaş yavaş,
Utancından ay bulutun arkasına saklandı yavaş yavaş.

Başım göğsünde, sözde beni okşuyorsun ama,
Boynuma saçından urgan dolama yavaş yavaş.

Beni uzaklaştırma kendinden ki canımı rahatça vereyim yanında,
Neden senden uzakta öleyim azap içinde, yavaş yavaş?

Seni özledim ey şarkıcı, ağzına kurban olayım,
Şarkı oku ve saz çal yavaş yavaş!

Stalinabad, Ocak- 1939

من کارگر و تو دهقان، داد از تو و آه از من، تا چند برند اشراف کفش از تو، کلاه از من.
ما را و تو را دارا، یک نوع کند یغما، خون می خورد این زالو، خواه از تو و خواه از من.
ما طعمه درباریم، مرغان گرفتاریم، سیرند ستمکاران گاه از تو و گاه از من.
یک دل نشویم از ما، دوری نکند اصلاً؛ این بخت زیون از تو، این روز سیاه از من.
ما تا که ز هم دوریم، درمانده و مهجوریم؛ این غفلت و نادانی است، عیب از تو، گناه از من.
بی چون و چرا، از ماست هر چیز که در دنیا است، این نعمت و نان از تو، این دولت و جاه از من.
با زور همان نفعی، کز زحمت ما بردند، کردند بزرگان سلب، عیش از تو رفاه از من.
من پینه کف دارم، تو ناطقه لاهوتی، در محکمه زحمت، عرض از تو، گواه از من.

دوشنبه، اوت ۱۹۲۵

69. Hapisteki Kuşlar (Gazel)

Ben işçiyim ve sen köylü, ah senden ve vah benden,

Soylular daha ne kadar alacak ayakkabı senden ve şapka benden.

Zengin beni ve seni bir şekilde yağmalıyor,

Bu sülük kan emiyor, bazen senden bazen benden.

Biz soyluların lokması ve hapisteki kuşlarız,

Zalimler çalışıyorlar, bazen senden bazen benden.

Biz eğer birleşmez isek, asla bizde uzak olmaz,
Bu aşâğılık kader senden ve bu kara gün benden.

Biz nereye kadar birbirimizden uzağız, âciz ve kimsesiziz,
Bu gaflet ve cahilliktir, ayıp senden ve günah benden.

Sorgusuz ve sualsiz, dünyadaki her şey bizim eserimizdir,
Bu nimet ve ekmek senden, bu devlet ve toprak benden.

Zorla bizim merhametimizden kazandıkları menfaat,
Büyükler bizden sevinci ve benden refahı çaldı.

Benim ayaklarım nasırlı, sen sözcüsün Lâhûtî,
Zahmet mahkemesinde, sen arz edensin ben ise tanığım.

Duşanbe, Ağustos- 1925

۷۰ - راز درون (غزل)

باکم ز مرگ نیست، که خون می رود ز دل، خون دم به دم، اگرچه فزون می رود ز دل.
دردت، چو رنگ سرخ، نشسته به خون من، این غم کشد مرا که برون می رود ز دل.

نام تو بر زبان رود و دل دهد جواب،
خود گو: دگر خیال تو چون می رود ز دل؟
جنگیده، فتح کرده و آن را گرفته است:
عشقت، برون چگونه کنون می رود ز دل؟
هر قطره ات، علاقه به جانان دهد نشان،
ای خون، بمان! که راز درون می رود ز دل.

ستالین آباد - مسکو، نوامبر ۱۹۳۸

70. İçimdeki Sır (Gazel)

Korkum ölümden değil, gönlümden kan akıyor,
Kan yavaş yavaş ama gönlümden çok akıyor.

Derdin, kırmızı renk gibi oturdu kanıma,
Bu gönlümden akıp giden üzüntü öldürüyor beni.

Senin adın ağıza gelince, gönlüm cevap veriyor,
Kendi kendine: senin hayalin hiç gölünden gider mi? Söyle.

Savaşmış, fethetmiş ve onu almış,
Aşkın şimdi nasıl gitsin gönülünden.

Her damlan, sevgiliye ilgi ve alaka gösteriyor,

Ey kan kal! İçimdeki sır gidiyor gönlümden.

Stalinbad, Kasım – 1938



SONUÇ

Bu çalışmada, Çağdaş İran Edebiyatının ünlü şair ve yazarlarından olan ve aynı zamanda siyasî kişiliği ile öne çıkan Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin hayatını ve eserlerini inceleyerek hayatındaki önemli olayları ve eserlerindeki edebî sanat ve üslup özelliklerini öne çıkarmış bulunuyoruz. Bu çalışmada ayrıca yapılan araştırmalar ve bulunan kaynaklardan derlenerek dönemin önemli siyasî, sosyal ve kültürel olayları ile Meşrutiyet döneminin edebiyat ve şiir gelişimi hakkında bilgi verilmiş ve Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî ile aynı dönemde edebî faaliyet içerisinde olan, dönemin önde gelen şairleri hakkında da özet bilgiler paylaşılmıştır, ayrıca tezin konusu olan Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin şiirlerinden seçmeler yapılmış ve bunların önce Farsça asılları verilmiş, devamında ise Türkçe çevirileri yapılarak teze eklenmiştir.

Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî dönemin edebî türlerinin neredeyse hepsinde eser vermiştir. Hemen hemen bütün şiir kalıp ve türlerinde eseri olan şairin ayrıca tercümeleri, bestesini kendi yaptığı marşları ve gazete yazıları vardır.

Tezimizde Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin Fars edebiyatına kattıklarına vurgu yapılmış ve onun nevi şahsına münhasır kişiliğinin ve düşüncelerinin Çağdaş İran Edebiyatındaki yerine dikkat çekilmiştir. Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin İran'da ve özellikle eski Sovyet ülkelerindeki etkisini bugün hâlâ görebilmekteyiz. Şair kişisel ve edebî hayatı boyunca dünya görüşü ve siyâsî görüşü bakımından birçok değişiklik yaşamıştır. Yaşadığı bu değişimler ve sebepleri yaptığımız araştırmada gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin eserlerindeki en önemli özellik, şiiri halkı bilinçlendirmek ve birleştirmek için kullanma çabasıdır. Bunda zamanla değişen siyasî ve dinî düşüncelerinin etkisi yadsınamaz. Şair, şiiri âdeta halkı bilinçlendirmek için bir araç gibi kullanmıştır. Eserlerini “Sanat, sanat içindir.” kaygısı ile değil “Sanat, toplum içindir.” düşüncesi ile yazmıştır. Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî, şiirlerini dünya görüşünü insanlar ile paylaşmak ve siyasî düşüncelerini halka aktarmaya çalışmak için kullanmıştır. Şair ayrıca yaşadığı acı ve tatlı olayları genellikle şiir şeklinde kaydederek eserlerini âdeta bir günlük gibi kullanmıştır.

KAYNAKÇA

ANBARCIOĞLU, Meliha Ülker, Çağdaş İran Edebiyatında Nazmın Durumu, *A.Ü.D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi*, C.I., sayı 1, Ankara, 1964.

-----, “Çağdaş İran Edebiyatında Nazmında Surüd, Tasnif ve Tarâna Türleri”, *A.Ü.D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi*, C.II, sayı 1, Ankara, 1971.

-----, Çağdaş İran Nazmında Edebî Türler, *A.Ü.D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi*, C.II, sayı 1, Ankara, 1971.

ARYENPÛR, Yahyâ, *Ez Şabâ Tâ Nîmâ*, 5. bs., C. II, Tahran, 1993.

ÂTIFÎ, Yedullâh, *Guzîde-i Eş âr-i Ebû 'l- Kâsım-i Lâhûtî*, Kirmânşâh, 2005.

BAHÂR, Muhammed Takî, *Sebk Şînâsî*, 2. Basım, C.III, Tahran, 1958.

BEŞÎRÎ, Ahmed, *Divân-ı Ebû 'l- Kâsım-i Lâhûtî*, 1. bs., Tahran, 1980.

BODUR, Melek, *Çağdaş İran Şairlerinden Mîrzâde-i 'İşkî'nin Hayatı, Eserleri Ve Edebî Kişiliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç), Ankara, 2015.

BÂYBURDÎ, Hasan, *Târih-i Penâhendegân-i İran*, Tahran, 1970.

BROWNE, Edward, *The Persian Revolution*, Cambridge, 1910.

DEMİREL, Hamide, “İran Edebiyatında İlk Farsça Şiir Söyleyenler”, Ankara Üniversitesi, *A.Ü.D.T.C.F. Doğu Dilleri Dergisi*, C. II, sayı 3, Ankara, 1977.

EMÎRÎ, Gulâm Hüseyin, *Guzide-yi Eş‘âr-i Ebû’l- Kâsım-i Lâhûtî*, 1. bs., Kirmânşâh, 2005.

Gurûh-i Târîh-i Defter-i Taḥkîkât u Bernâmerizî u Telif-i Kutûb-i Dersî, Târîḥ-i Mu‘âsır-ı Irân, Sâl-i Sevvom-i Debiristân, Tahran, 1989.

HÂŞİMÎ, Hamîd, *Zindeginâme-i Şâ‘irân-i Irân, Ez Âgâz Tâ ‘Asr-i Hâzır*, Tahran, 2009.

İŞİMTEKİN, Soner, Ebû’l- Kâsım-i Lâhûtî’nin Gözüyle Maksim Gorki, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:42, Ankara, 2016.

KANAR, Mehmet, "Mîrzâ Muhammed Takî Melikü’s-şu‘arâ' ", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C.IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

-----, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, 1. bs., İstanbul, 1999.

-----, "Edîb-i Pişâverî", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C.III, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

-----, "İrec Mîrzâ", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C. XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan "Ârif-i Kazvînî", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C.III, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

KEDKENÎ, Muhammed Rızâ Şefî'î, *Fars Şiirinin Dönemleri*, çev. Prof. Dr. Ali Güzelyüz, Demavend Yayınları, İstanbul, 2017.

KEZVANÇAHÎ, 'Abbas, *Nîmâ ve Şi'ir-i İmrûz*, İntişârât-ı Tûs, 2000.

KILIÇ, Selda, İran'da İlk Anayasa Hareketi "1906 Meşrutiyeti", *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XX, Sayı:32, s.143- 161, Ankara, 2002.

KİSREVÎ, Aḥmed, *Târîḥ-i Meşrûtiyet-i İrân*, 4. bs., Emîr Kebîr Yayınları, Tahran, 1965.

MELİKZÂDE, *Târîḥ-i İnḳılâb-ı Meşrûtiyet-i İrân*, Tahran, 1949.

MÎRHÂDÎ, Turân, İrec Cihânşâhî, *Ferheng-i Kûdekân ve Novcevânân*, 1. bs., C.IV, Tahran, 1998.

NÂŞİR, Muhammed, *Taḥavvul-i Mevzû u Mâ'nâ der Şi'r-i Mu'âsır*, Tahran, 2003.

SELÎMÎ, 'Ali Ekber Muşîr, *Kulliyât-ı Muşavver-ı Işḳî*, Tahran, 1965.

SARAY, Mehmet, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

SEVDİM, Feray, *Çağdaş İran Şairlerinden İrec Mîrzâ'nın Hayatı, Eserleri Ve Edebî Kişiliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Abdüsselam Bilgen), Ankara, 2015.

SUBHÂNÎ, Tevfîk, *Târîh-i Edebiyât-i Irân*, Tahran, 2007.

TECRÜBEKÂR, Bânû Nusret, *İran Edebiyatında Şiir - Kaçarlar Dönemi*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul, 1995.

YILDIRIM, Nimet, “Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4, Ankara, 2002.

ZERKÂNÎ, Seyyid Mehdî, *Çeşmendâz-i Şi'r-i Mu'âşır-i Irân*, Tahran, 2004.

ÖZET

Çağdaş İran Edebiyatının doğuşu, Meşrutiyet dönemi ve siyâsî çalkantılar arasında kendi de birçok değişim yaşayan Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî, dönemin önemli siyasî ve edebî şahsiyetleri arasındadır. Çalışmanın konusu olan şair, İran Edebiyatındaki nevi şahsına münhasır konumunu, şiirlerini yazma amacı ve kullandığı sade dil ile elde etmiştir.

Bu yüksek lisans tezi giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, şairin edebî kişiliğinin nasıl oluştuğunun daha net anlaşılabilmesi için dönemin önemli siyasî ve sosyal olayları irdelenmiş, o dönemde yaşayan ve edebî camianın önde gelen şairleri hakkında özet bilgiler paylaşılmıştır. Birinci Bölüm'de Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin hayatı, edebî üslubu, kişiliği ve eserleri incelenmeye çalışılmış, İkinci Bölüm'de ise şairin en meşhur şiirlerinden bir kısmı Türkçeye çevrilmiştir.

Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin şiiri kullanma amacı ve onu yazmadaki motivasyonu çağdaşlarından farklıdır. Amacı, halkı ve emekçi kesimi bilinçlendirerek onların kendi haklarının zengin ve işveren kesimi tarafından gasp edilmesini engellemektir. Bu amaca ulaşmak için şair, şiiri âdeta bir propaganda aracı olarak kullanma yolunu seçmiştir ve onun bu seçiminde yaşadığı değişiklikler etkili olmuştur. Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî, bulunduğu coğrafyada birçok ülkede ikâmet ederek çoğunlukla sürgün hayatı yaşamış ve vatan hasretiyle birçok şiir yazmıştır.

ABSTRACT

Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî who had lots of changes throughout his life during the birth of the modern Iranian literature, the constitutional monarchy period and political disturbances is one of the important figures of that era. The subject of this study; Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî, gained his unique place in the Iranian literature with his purpose of writing and the simple language that he uses in his literary works.

This master's thesis has an entrance and two parts. In the entrance section of it, for purpose of better understating of literary personality of the poet, the significant politic and social events of that period was mentioned and prominent poets of literary community of that period was briefly summarized. In the first part, the life of Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî, his literary style and personality was examined along with his works and at the second part of our thesis, part of his famous literary works was translated to Turkish.

The purpose of Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî by writing his poems and the motivations behind it was different from his contemporaries. His aim was to raise awareness of the people and laborers, and making them work to stop the rich and their employers from extorting their rights. To achieve this goal, poet used the poems almost as a propaganda tool, in this choice, the changes that he experienced throughout his life was effective. Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî has written lots of poems in which the content was derived with the emotion of homesickness.

GENEL DİZİN

A

Abadan, 13
‘Abbâs Kezvançâhî, 31
Abdu’l-Hüseyn, 54, 267, 272
Abdülhamid, 2
Adnan Karaismailoğlu, 44
Ahmed Beşîrî, VI, 53, 68, 84, 275
Ahmed Şâh, 16, 19
Ahmed-i İlhamî, 52
Ahvaz, 13
Âkâ Muhammed Takî, 40
Akâ Muhammed-i Hayyât, 23
Alâu’d-devle, 7, 8, 9, 10
‘Ali Ekber Muşîr Selîmî, 38
Alî Ekber Selîmî, 38
Allah, 65, 89, 215, 222
Ankara, VII, VIII, 3, 4, 20, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 34, 39, 41, 45, 104, 255, 256, 257, 258
Arap, 35, 43, 50, 211, 234
Ârif-i İsfahânî, 40
Ârif-i Kazvînî, 44, 45, 85, 257
Âşık-i İsfahânî, 23
Aşkabat, 206
Atâbek, 8, 48
Atiye, 64, 272
Attâr, 22
Azerbâyecân, 11, 13, 14, 17, 44, 45, 61, 129
Âzerbigdilî, 23

B

Bağdat, 21, 59, 233
Bahâr, 25, 26, 28, 39, 40, 48, 49, 50, 85

Bahtiyârîler, 15
Bakü, 7, 17, 49, 61, 112, 113, 174, 176, 241
Bânû Nusret Tecrübekâr, 1
Bedîü’z-zamân-i Furûzânfer, 28
Behbehân, 52
Berlin, 46
Bitâb, 131
Bulgar, 211

C

Ceylan, 189
City, 104, 178

Ç

Çin, 62

D

Dakîkî, 21
Dâru’l-fünûn, 25
Delir, 64
Denper, 135, 137, 139
Destgîrd, 46
Doç. Dr. Abdüsselam Bilgen, 41, 258
Doğu, IV, 2, 3, 20, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 34, 45, 232, 234, 255, 256
Dr. Perviz Nâtil Hânlerî, 27
Duşanbe, 67, 153, 166, 218, 250

E

Ebû Şekûr-i Belhî, 20
Ebû’l- Kâsım-i Lâhûû, I, II, III, I, V, VI, VII, 52, 53, 55, 56, 63, 65, 66, 67, 68, 71, 72, 78, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 104, 105,

107, 131, 135, 253, 254, 255, 256, 255,
256, 258, 266, 267, 269, 274, 275
Ebû'l-i Hasan. 'Abdu'l-Hüseyn, 54
Ebû'l-Kâsım Ârif-i Kazvîni, 42
Edîb-i Nişâbûrî, 48
Edîb-i Pişâverî, 42, 43, 256
Edîbu'l-Memâlik, 28, 35, 36, 85
Edîbu'l-Memâlik-i Ferâhânî, 28, 34, 53
Edward Browne, 2, 68
Emînu's-sultân'ı, 12
Emîr Nizâm, 35
Emîr Nizâm-i Gerûsî, 35
Emîrî, 35, 53, 56, 58, 59, 60, 64, 88, 91,
93, 100
Emîr-i Nizâm, 40
Enverî, 23
Erak, 34, 58
Ermeni, 211

F

Ferâhân, 34
Feraý Sevdîm, 41
Ferruhî, 21, 41, 49, 85
Feth'ali Şâh, 24, 41
Firdevsî, 21, 23, 52, 54, 64, 66, 67

G

Ğanîzâde, 45
Gaznelî Mahmud, 24
Gaznelîler, 20
Gilân, 14, 49
Giyû, 64
Greygor, 212
Ġulâm Hüseyn, VI, 40, 42, 52, 84, 256,
275
Ġulâm Hüseyn Emîrî, VI, 52, 84, 275

H

Hac Mîrzâ Hasan, 34

H

Hacı Mîrzâ Hüseyn-i Tahrânî, 8

Hacı Şeyh Zeynu'l-Âbidîn-i
Mâzenderânî, 8

H

Hâdî-i Sebzevârî, 43
Hâfız, 22, 23
Hâkânî, 23, 66

H

Hâkanî-i Şîrvânî, 41

H

Halîlî, 131

H

Hamîd Hâşimî, 103

H

Hamide Demirel, 20

H

Hasan Bâyburdî, 1

H

Hayyâm, 83

H

Hemedan, 36, 44
Hindistan, 22, 222
Horasan, 17, 20, 49, 50

H

Hoy, 61

H

Hucend, 220
Hulâgû Hân, 1
Hûzistan, 19

H

Hüseynkulî Hân Sultânî, 52

H
Hüsrev Mîrzâ, 41
Hz. 'Abdu'l-'azîm, 9
Hz. Ali (a.s.), 85
Hz. Muhammed (s.a.v.), 85, 88, 89

I
İsfahân, 23
İşkî, 28, 32, 36, 37, 38, 39, 85, 255, 258

i
İmâm Hüseyin (a.s.), 52, 85, 88
İngiltere, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 44, 46, 85, 232
İran, I, V, VI, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 74, 77, 83, 85, 86, 87, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 99, 104, 122, 139, 166, 178, 183, 196, 221, 235, 253, 255, 255, 256, 257, 258, 275

î
Îrec, 10, 25, 29, 40, 41, 42, 257, 258

I
Îrec Cihânşâhî, 10, 257
Îrec Mîrzâ, 40, 41, 42, 257

i
İsfahan, 14, 15, 37, 40, 46, 47, 50, 52
İstanbul, 3, 6, 25, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 59, 61, 66, 97, 99, 109, 111, 158, 162, 169, 172, 196, 204, 216, 221, 223, 230, 237, 240, 256, 257, 258, 269

J
Japonya, 9

K
Ka'ânî, 35, 41
K
Kâbil, 42
Kafkasya, 2, 60, 61, 68
Kâimmakâm-ı Ferâhânî, 41
Kâşân, 50
Kâzerân, 34

K
Kazvîn, 44
K
Kelîm-i Kâşânî, 22
Kemal, 219
Kerbelâ, 52, 54, 88
Kerîm Hân Zend, 23
Kırım, 140, 171
Kirmân, 35
Kirmânşâh, VI, 40, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 84, 85, 92, 255, 256, 275
Kum, 9, 10, 58
Kürt, 54, 211

L
Lâhûtî, VI, 28, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 74, 78, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 103, 104, 106, 109, 112, 113, 114, 115, 135, 157, 158, 160, 162, 166, 176, 191, 196, 204, 216, 217, 218, 221, 230, 232, 237, 250, 253, 254, 255, 256, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274
Lengrûdî, 104
Leninabad, 220
Leyli, 64
Liyakof, 14
Lutfali Beg, 23

M

Maveraünnehr, 20
Mehmet Kanar, 1, 6, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 99, 258
Mehmet Saray, 4
Melek Bodur, 39
Meliha Ülker Anbarcıoğlu, 3, 25, 26
Meliku's-şu'arâ, 48, 49, 50
Menûçihri, 23
Meşhed, 36, 40, 42, 44, 48, 49
Mevlânâ, 22
Minûçihri, 41
Mîr Seyyid Ali Müştâk, 23
Mîrzâ 'Abdu'r-rahim Tâlibof, 7
Mîrzâ Abdurrahman, 42
Mîrzâ Ahmed-i İlhamî, 52, 53
Mîrzâ Ali Ekber Han Şeydâ, 45
Mîrzâ Asgar Emînu's-sultân, 48
Mîrzâ Celâlu'l-Memâlik, 40, 41
Mîrzâ Ebû'l- Kâsım-i Kâimmağâm, 34
Mîrzâ Kûçek Hân, 16
Mîrzâ Melkum Hân, 7
Mîrzâ Muhammed-i İsfahânî, 23
Mîrzâ Nâşiru'llah Muşirû'd-devle, 10
Mîrzâ Rızâ-yi Kirmânî, 6
Mithat, 12
Moğollar, 20, 23
Mollâ Abdullâh, 52
Mollâ Kâzım-ı Hôrâsânî, 8
Mollâ Muhammed, 43
Mollâ Turâb, 52
Moskova, VI, 63, 64, 66, 67, 68, 78, 84, 87, 114, 115, 117, 124, 130, 157, 160, 164, 167, 181, 187, 190, 194, 203, 208, 214, 235, 244, 246, 270, 274
Muhammed 'Ali, 11, 12, 14, 15, 71
Muhammed 'Ali Mîrzâ, 7, 11, 14
Muhammed Hân Kâçâr, 23
Muhammed Hüseyin Zekâu'l-Mülk, 54
Muhammed Nâsir, 104
Muhammed Rızâ Şefî'i Kedkenî, 25
Muhammed Şâdık Hân, 34, 35

Muhammed Takî Bahâr, 22, 48, 49, 50
Muhammed Takî Han, 44
Muhittin, 212
Muhteşemu's-saltana, 10
Mustavfiu'l-memâlik, 16
Musteşâru'd-devle, 15
Muşirû'd-devle, 10
Muzafferu'd-dîn, 6, 10, 11, 40, 44, 49

N

Nâdir Şâh, 23
Nahcivân, 61, 148
Napolyon, 12
Nâşiru'd-dîn, 2, 4, 5, 6, 24, 43, 48
Naşru'l-memâlik, 10
Nimâ, 26
Nîmâ, 29, 30, 31, 32, 78, 80, 83, 99, 257
Nimet Yıldırım, 65, 68, 71, 72, 78, 80, 83, 86
Nizâm-ı Vefâ, 50, 51
Nizâmî-yi Gencevî, 47

O

Orfî-i Şîrâzî, 22

P

Pakistan, 42
Paris, 63, 86
Pars, 67, 270
Pehlevî, 19, 28, 50
Pervâne, 35
Pervin, 26, 110
Peşâver, 42
Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç, 39, 255

R

Reşt, 17, 56
Rızâ Hân, 18, 44, 60, 62, 78
Rızâ Oğlu Rahîm, 61
Rızâiye, 45
Rızâzâde-yi Şafak, 45
Romain Rolland, II, 125

Rudekî, 21
Rusya, V, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15,
16, 18, 44, 46, 63, 66, 78, 85, 126, 136,
185, 274

S

Sa'dî, 23
Sâ'ib-i Tebrîzî, 22
Sabâ, 248

Ş

Şâbir, 68, 74
Şadru's-şu'arâ Ğulâm Hüseyin Mîrzâ, 40

S

Safevîler, 20, 22, 23
Samanlılar, 20
Savucbulağ, 35
Selçuklular, 20
Selda Kılıç, 2, 6
Senâî, 22, 42
Seyyid Ebû'l- Kâsım-i Kurdistânî, 36
Seyyid Hasan-i Takîzâde, 8, 52
Seyyid Hâtîf-i İsfahânî, 23
Seyyid Muhammed-i Şu'le, 23
Seyyid Şâh Baba, 42
Seyyid Ziyâu'd-dîn, 18
Simnân, 35
Simurg, 126
Sisil, 64
Soner İşimtekin, 104
Sovyet, I, 18, 91, 106, 107, 185, 253
Sovyetler Birliği, 60, 62, 63, 64, 86, 103,
106, 108, 130
Stalin, 63, 64, 86, 127, 128
Stalinabad, 153, 218, 226, 228, 248, 252
Sûretger, 26
Surûş'u, 35
Süleyman Sabâhî, 23

Ş

Şehâbeddin es-Suhreverdi, 42

Şehîd-i Belhî, 21
Şevçenko, II, 135
Şeyh Muhammed Vâiz, 9
Şeyh Muhammed-i Hiyabânî, 17
Şeyh Sa'îd-i Nâmî, 55

T

Tabâtabâyî, 9
Tacikistan, 62, 106
Tahran, VI, 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15,
22, 31, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 44,
47, 48, 49, 50, 53, 56, 60, 68, 71, 84,
85, 87, 90, 103, 104, 131, 135, 141,
255, 256, 257, 258, 275
Takî Dâniş, 47, 48
Takîzâde, 46
Taşkent, 63, 64, 198, 238
Tavallâlî, 26
Tavus, 189
Tebriz, 3, 6, 7, 11, 12, 14, 15, 17, 35, 36,
40, 46, 49, 59, 67, 68, 69, 71, 183
Tevfik Fikret, 38
Timûrlular, 20, 23
Turân Mîrhâdî, 10
Tuyserkân, 52
Türk, 4, 30, 38, 68, 87, 97, 211, 234, 236,
258

U

Ukrayna, 135, 136, 137, 138
Urmiye, 45

V

Vahîd-i Destgirdî, 27, 35, 46, 47
Vuşûku'd-devle, 16

W

Wall Street, 104, 178
William Shakespeare, 42

Y

Yahudi, 211

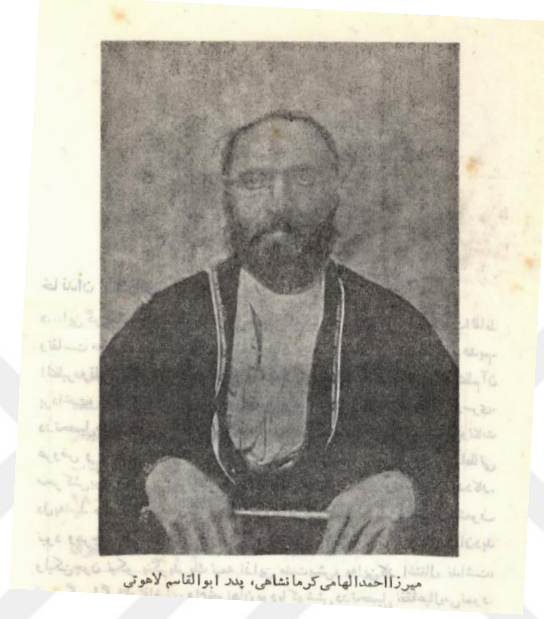
Yanka Kupala, III, 185, 186, 187
Yezd, 35

Z

Žiyâ-yi Leşker, Musteşâr-i A'zam, 47



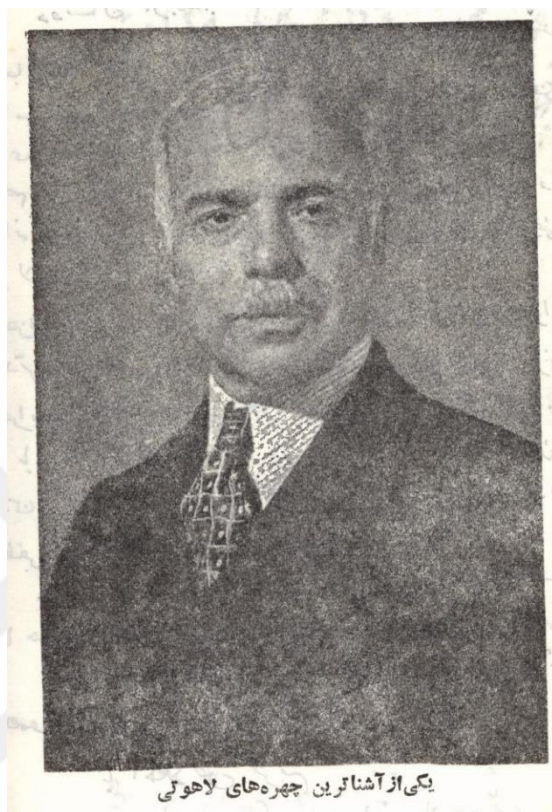
EKLER



EK 1: Ebû'l- Qâsım-i Lâhûtî'nin babası Mîrzâ Ahmed- İlhâmî.



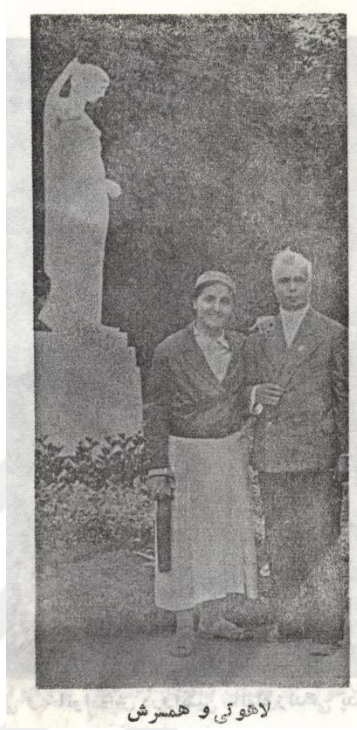
EK 2: Sağdan sola doğru; Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî ve kardeşi 'Abdu'l-Hüseyn Lâhûtî, din adamı cübbeleri ile.



EK 3: Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin en popüler fotoğraflarından biri.



EK 4: Evliliklerin ilk yıllarında olan Lâhûtî ve eşi.



EK 5: Lâhûtî ve eşi.

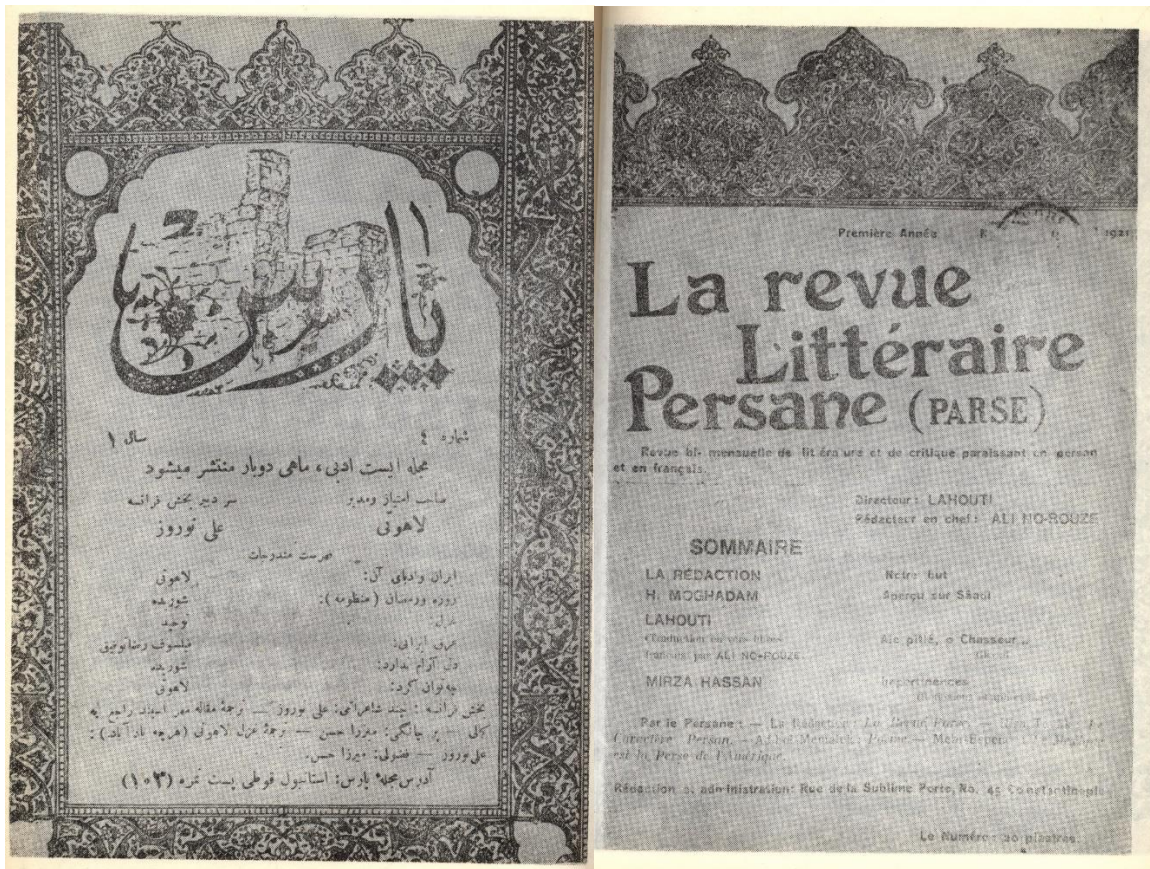


EK 6: Lâhûfî İstanbul'da yaşadığı sıralarda bir fotoğrafı.



ابوالقاسم لاهوتی

EK 7: Ebû'l- Kâsım-i Lâhûfî.



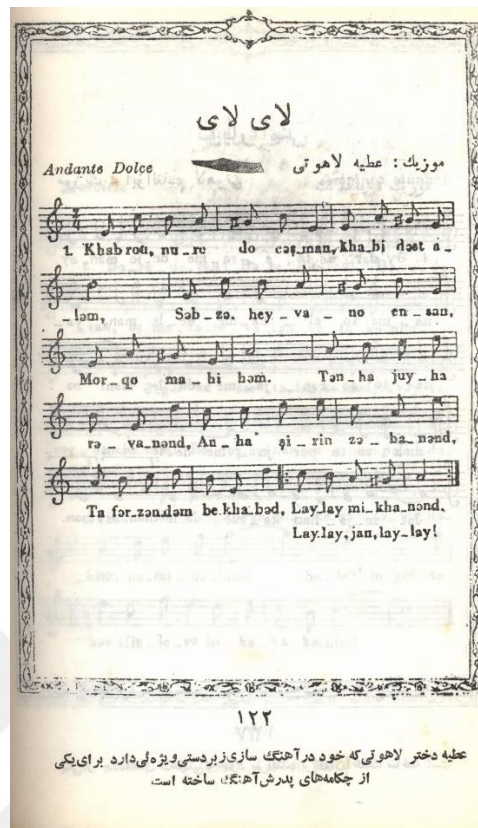
Ek 8: Pars Dergisi.



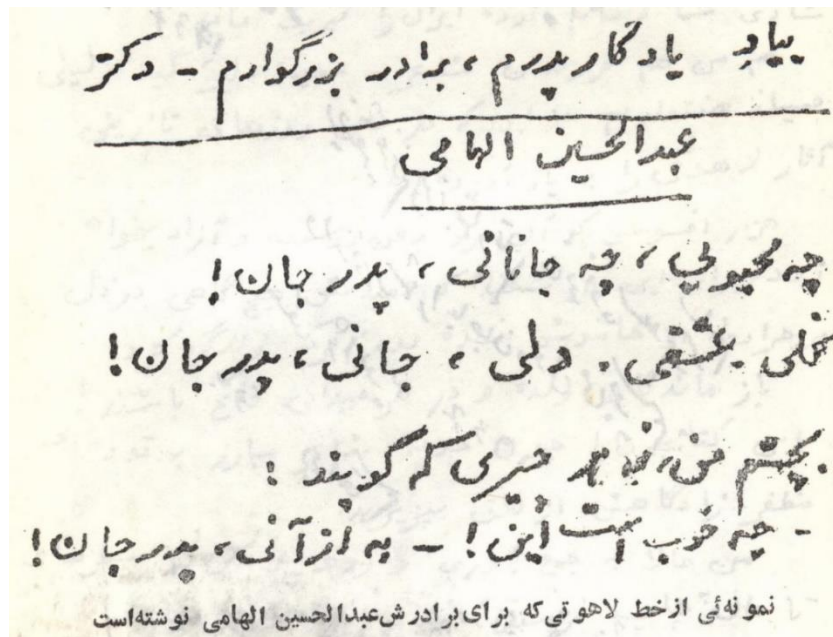
EK 9: Lâhûtî'nin Moskova Radyosu'ndaki yayını ile ilgili bir karikatür.



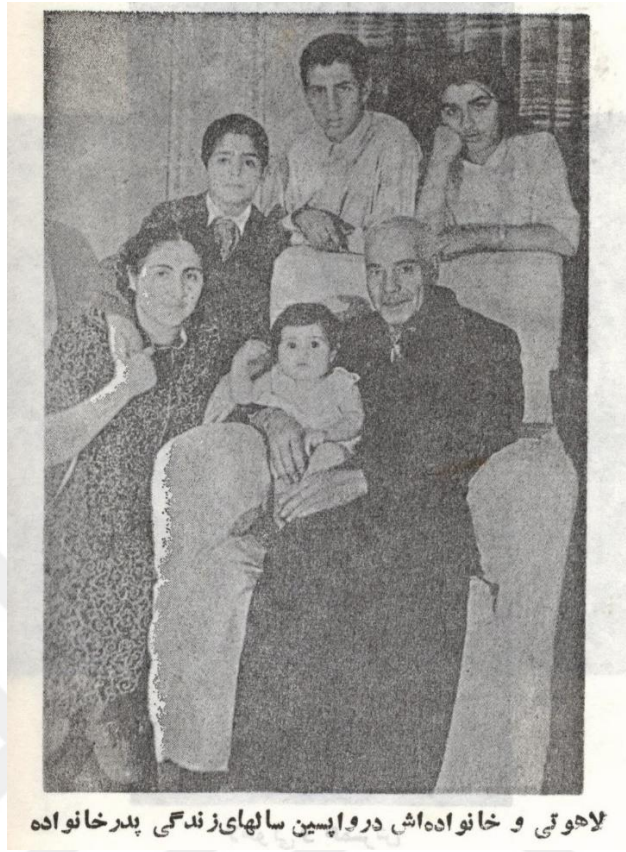
EK 10: Lâhûtî'nin kendi bestelediği kasidelerinden biri.



EK 11: Lâhûtî'nin kızı 'A'tiye, beste ve şarkı yapmakta yetenekliydi ve babasının kasidelerinden birini besteledi.



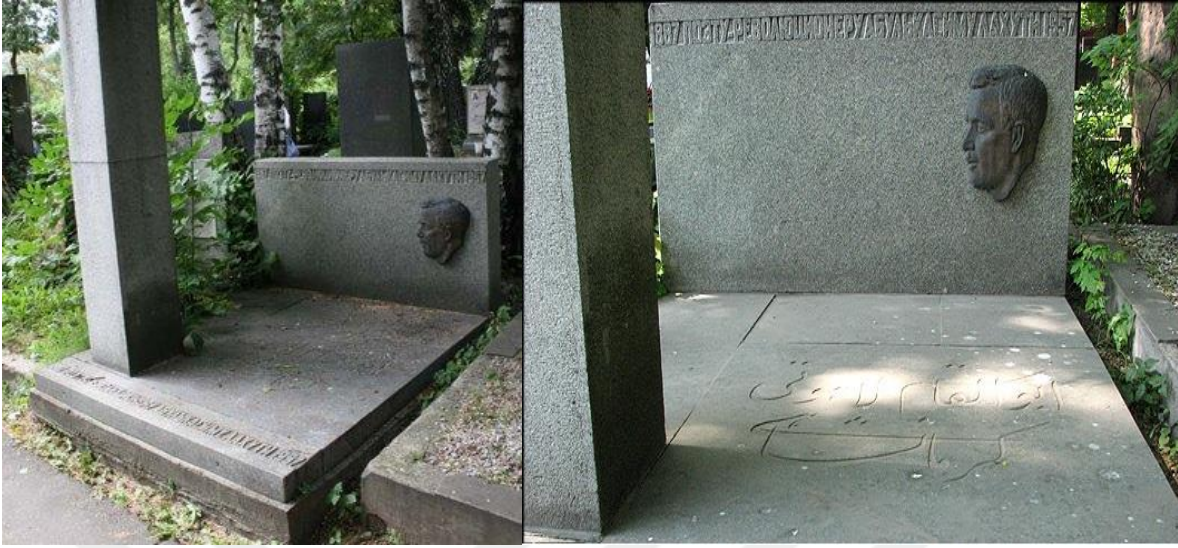
EK 12: Lâhûtî'nin el yazısından bir örnek, Lâhûtî burada kardeşi 'Abdu'l-Hüseyin İlhamî'ye babasının anısına bir mektup yazmıştır.



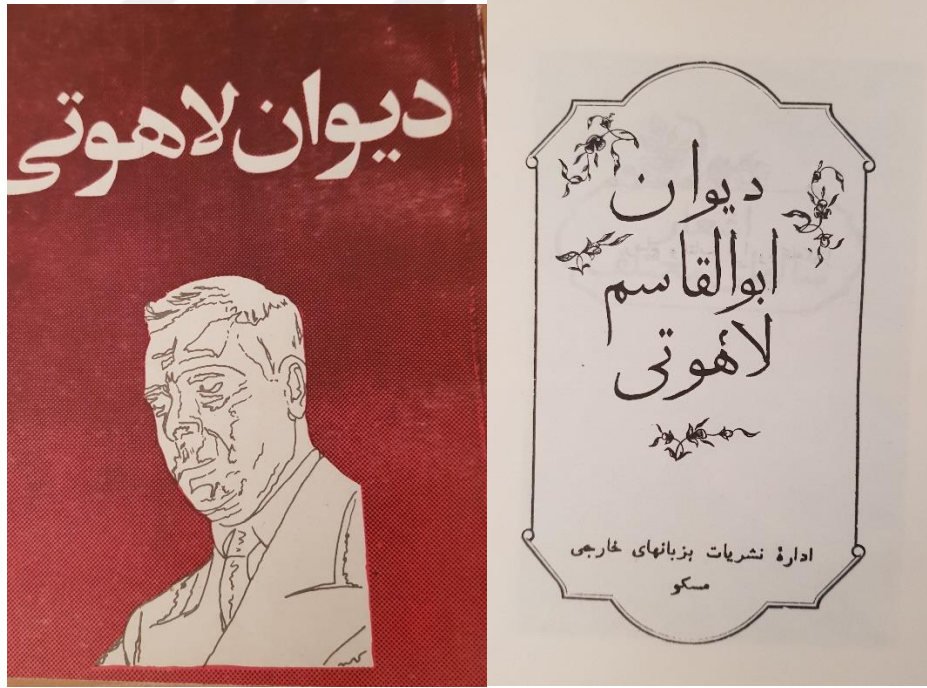
Ek 13: Lâhûtî'nin hayatının son yıllarında ailesi ile beraber bir fotoğrafı.



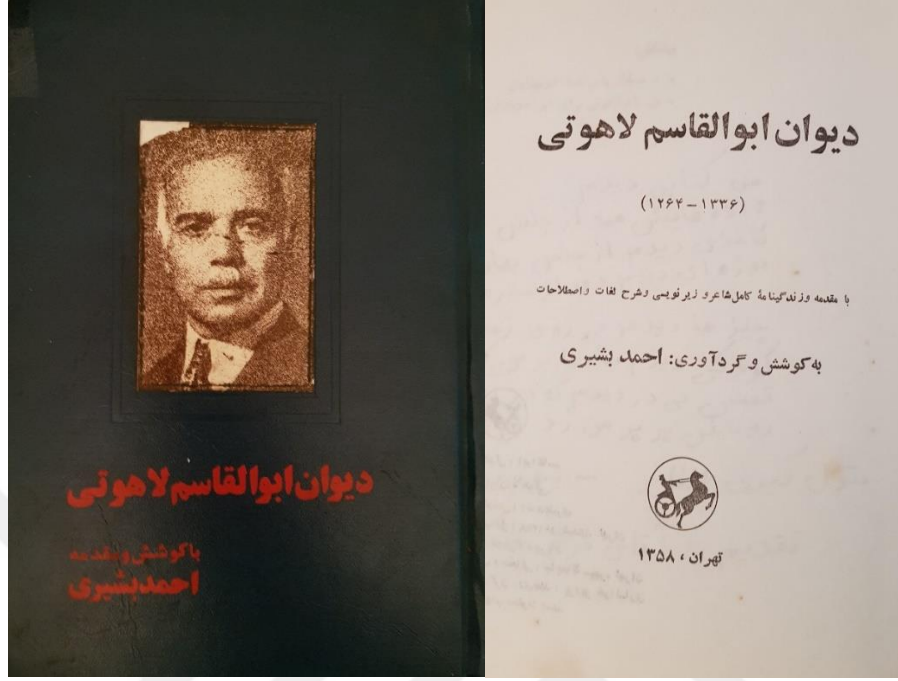
Ek 14: Tacikistan Yazarlar Birliği'nin duvarında bulunan Lâhûtî'nin heykeli (Sağda).



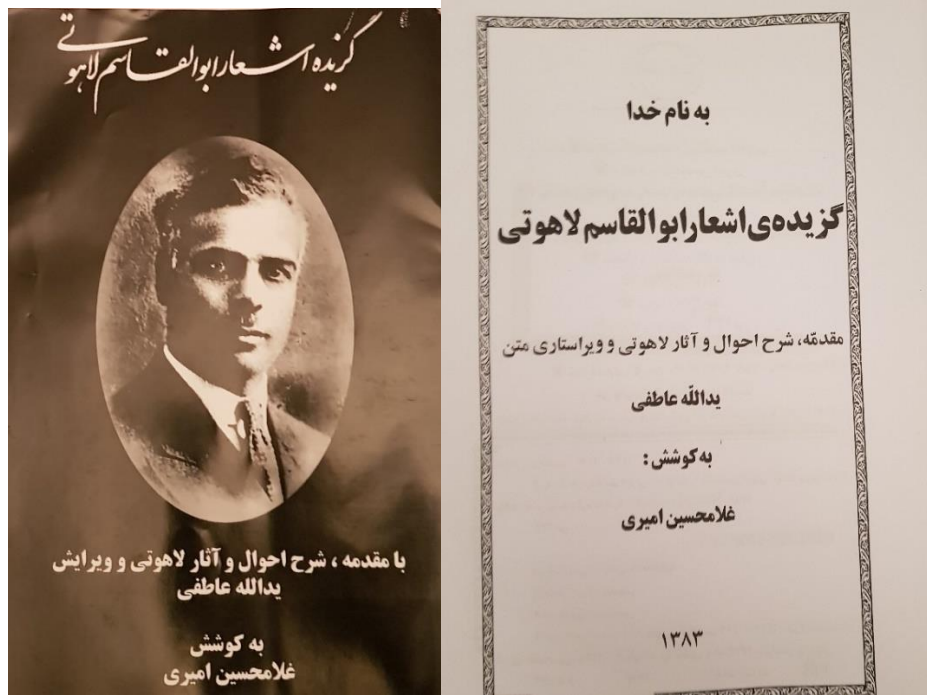
Ek 15: Lâhûtî'nin Moskova'da bulunan mezarı.



Ek 16: Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin 1957 yılında Rusya'da yayımlanan Farsça divânı.
(Lâhûtî'nin divânı, Moskova Yabancı Dilde Yayınlar Kurumu, Moskova, 1957)



Ek 17: Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin 1980 yılında İran'da yayımlanan divânı.
(Ahmed Beşîrî, Divân-ı Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî, 1. bs., Tahran, 1980)



Ek 18: Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî'nin 2005 yılında İran'da yayımlanan divânı.
(Gulâm Hüseyin Emîrî, Guzide-yi Eş'âr-i Ebû'l- Kâsım-i Lâhûtî, 1. bs., Kirmânşâh, 2005)